

GİRESUN
ÜNİVERSİTESİ . UNIVERSITY

SOSYAL BİLİMLER **ENSTİTÜSÜ** **Graduate School of** **Social Sciences**

SİYASET BİLİMİ VE KAMU
YÖNETİMİ
ANABİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi

Fırat KAYA
162026003

2019

GİRESUN

**T.C.
GİRESUN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETLERE BİR ÖRNEK: TÜRKİYE
ÖĞRETMENLER SENDİKASI (TÖS)**

Fırat KAYA

**DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi Fuat UÇAR**

GİRESUN-2019

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün 02/05/2019 tarihli toplantısında oluşturulan jüri, Sosyal Bilimler Enstitüsü Anabilim Dalı Yüksek Lisans / Doktora / Sanatta Yeterlilik öğrencisi Fırat KAYA'nın **TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETLERE BİR ÖRNEK: TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI (TÖS)** başlıklı tezini incelemiş olup aday 24.5.2019 tarihinde saat 12.00 da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Aday çalışma, sınav sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

Sınav Jürisi	Unvanı, Adı Soyadı	İmzası
Üye (Başkan)	Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SUNAY	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Fuat UÇAR	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN	
Üye		
Üye		

ONAY

...../...../201..

Prof. Dr. Güven ÖZDEM
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Türkiye’de Sendikal Hareketlere Bir Örnek: Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım kaynakların kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

24/05/2019

Fırat KAYA

ÖN SÖZ

Türkiye’de 1961 Anayasası ile yeni bir özgürlükçü ortam oluşması ve memurlara sendikal hakların tanınması ile birlikte demokratik baskı unsuru görevini yerine getiren Türkiye Öğretmenler Sendikası’nın düşüncesi, amaçları ve faaliyetleri inceleyen, “Türkiye’de Sendikal Hareketlere Bir Örnek: Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)” başlıklı bu tez çalışmasında, Türk Sendikal Hareketleri literatürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Gerek yoğun emek ve özveri gerektiren tez yazım süreci boyunca gerek ise yüksek lisansın her aşamasında bilgisini, tecrübesini, emeğini ve özverisini benden esirgemeyen, yazım aşamasındaki yaşadığım sorun ve sorulara büyük bir önemle cevap veren ve bu yolda bana ışık tutan değerli danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fuat UÇAR’a teşekkürü bir borç bilirim.

Yüksek lisans eğitimimin ders yılında verdiği bilgiler ve tez konumun seçilmesinde yardımcı olan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Gökhan EŞEL’e teşekkür ederim.

Tez savunma aşamasındaki değerli katkılarından ve desteklerinden ötürü Dr. Öğr. Üyesi Cengiz SUNAY ve Dr. Öğr. Üyesi Cenk ÖZGEN’e ayrıca teşekkür ederim.

Tez çalışmam için kaynak ve arşiv taraması yaparken Ankara’da bulunduğum sırada destek sağlayan sevgili akrabalarım GÖNÜL ailesine, Çiğdem Şener, Şelale Yıldırım ve Özlem Katırcıoğlu’na teşekkür ederim.

Tüm öğretim hayatında olduğu gibi tez aşamasında da maddi ve manevi yanımda duran ve hayatım boyunca destekçim olan annem Dilek’e ve çocukluğumdan gençliğime kadar yanımda olan, yoluma ışık tutan, hayatı öğreten ve hedeflerime olan inancımı sağlayan merhum babam Mustafa Kemal’e çok teşekkür ederim. Bu tez çalışmasını, insanlığı, paylaşımı, hayatı öğreten ve aile olma bilincini sağlayan ve büyük özveriyle beni yetiştiren annem Dilek ve merhum babam Mustafa Kemal’e ithaf ediyorum.

ÖZET

Türkiye’de 1961 Anayasası ile birlikte demokratik açıdan, özgürlükçü bir ortam oluşmuştur. Bu anayasasının getirdiği en önemli özgürlükçü anlayışlardan bir tanesi de Türkiye’de memurlara sendikalaşma hakkı tanınması olmuştur. Söz konusu anayasanın 46. maddesinde memurların sendikalaşma hakkı güvence altına alınmıştır. Buna paralel olarak 1965 tarihli 624 sayılı Devlet Personeli Sendikalar Kanunu yürürlüğe konmuştur. Memurların sendikalaşma hakkı elde ettiği bu tarihte, diğer memur sendikaları gibi, Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)de kurulmuştur.

Türkiye’de memurlara ilk defa verilen bu hak bağlamında kurulan TÖS, Türkiye’de sendikal hareketlere en önemli örneklerden bir tanesidir. Bunun sebebi; TÖS’ün yalnızca mesleki sorunlarla değil aynı zamanda Türkiye’deki önemli sorunlarla da yakından ilgilenmesidir. Bu bağlamda TÖS; Türkiye’de eğitim alanındaki ve ekonomi alanlarındaki sorunların yanı sıra toplumsal sorunlar ve dış etkiler üzerinde de durmuştur. Hem mesleki sorunlarla hem de Türkiye’deki sorunlarla yakından ilgilenen TÖS, bu sorunları gidermek üzere çözüm yolları bulmak ve iktidar sahiplerine seslerini duyurabilmek için önemli eylemlerde bulunmuştur.

Bu çalışmada“sivil toplum” olgusunun tarihsel süreç içerisinde gelişimi incelenmiştir. Bu çerçevede sivil toplum kuruluşları (STK)’nın ve bir STK olan sendikaların, tarihsel gelişimi ve demokratik açıdan kazanımları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu bilgiler ışığında, Türkiye’de sendikaların, Cumhuriyet öncesi ve Cumhuriyet sonrası dönemlerde geçirdiği süreçler de ele alınmıştır. Daha sonra ise, Türkiye’de sendikal hareketlere bir örnek olarak TÖS ele alınmış ve TÖS’ün Türk demokrasisi ve Türk sendikal hareketleri açısından önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sendikaların önemli niteliklerinden birisi olarak “demokratik baskı grubu” niteliğine vurgu yapılmış, TÖS’ün bu niteliği ile birlikte, amaçlarına, fikirlerine ve eylemlerine de yer verilmiştir. TÖS’ün, gerek mesleki gerek Türkiye’deki sorunlara karşılık çözüm yolları araması ve iktidara demokratik açıdan baskı uygulamasından örnekler verilerek, çalışmanın denenceleri ile bağlantı kurulmaya çalışılmıştır.

Demokratik baskı ve çıkar grubu olarak ele alınan TÖS’ün; amaçları, fikirleri ve eylemleriyle Türkiye’de sendikal hareketler tarihi açısından önemine vurgu yapılarak bu “Tez Çalışması”nın, literatüre önemli bir katkı sağlaması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sivil Toplum, Sendika, TÖS, Demokratik Baskı Grubu, Demokrasi

ABSTRACT

With the 1961 constitution in Turkey, a libertarian environment has been formed in terms of democracy. One of the most important libertarian approaches brought by this constitution was the right of unionization to civil servants in Turkey. In the 46th article of constitution, the right of unionization for officers has been guaranteed. In parallel, the Law No. 624 on State Personnel Trade Unions of 1965 was put into effect. Turkish Teachers Union was established, like the other civil servants' unions, at the time when civil servants gained the right of unionization.

Turkish Teachers Union which was established in the context of this right, granted to civil servants for the first time in Turkey, is one of the most important examples of trade union movements in Turkey. The reason for this is that Turkish Teachers Union is concerned not only with professional problems but also with important problems in Turkey. In this context, Turkish Teachers Union has focused on social problems and external impacts as well as problems in education and economy in Turkey. Interested in both professional problems and problems in Turkey, Turkish Teachers Union has undertaken great actions to find solutions to these problems and to make them heard by the ruling owners.

In this study, the phenomenon of "civil society" is examined and developed in the historical and modern process. Historical development and democratic aspects of civil society organizations and these unions which is the result of this development are tried to be revealed. In the light of this information, the processes of trade unions in Turkey before and after the Republic are discussed. Then, as an example of trade union movements in Turkey, Turkish Teachers Union is focused on the importance of Turkish Teachers Union in terms of Turkish democracy and Turkish trade union movements. As one of the most important characteristics of the unions the "Democratic oppressive group" is underlined and together with the nature of the Turkish Teacher Union, its aims, ideas and actions are included. Turkish Teacher Union seeks solutions to problems in Turkey and tries to connect with the working subjects by providing examples from the democratic practice of pressure on the government.

The aim of this thesis is to make an important contribution to the literature by emphasizing the importance of Turkish Teachers Union as a group of democratic pressures and interests in terms of the history of trade union movements in Turkey with its aims, ideas and actions.

Key words: Civil Society, Union, Turkish Teachers Union, Democratic Oppressive Group, Democracy

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	I
ÖZET	II
ABSTRACT.....	III
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM SİVİL TOPLUM

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI	5
1.1 Tarihsel Süreç İçerisinde Sivil Toplum	7
1.2 Modern Süreç İçerisinde Sivil Toplum	10
2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI	13
3. SENDİKA OLGUSU VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	19
4. TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETLER.....	27
4.1 Osmanlı Döneminde Sendikal Hareketler	28
4.2 Cumhuriyet Dönemi Sendikal Hareketler	30
4.2.1 1923-1946 Dönemi.....	31
4.2.2 1946-1960 Dönemi.....	33
4.2.3 1960-1980 Dönemi.....	37
4.2.4 1980 Sonrası Dönem	41

İKİNCİ BÖLÜM TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI

1. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ KURULUŞU	45
2. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ DÜŞÜNCESİ VE AMAÇLARI.....	48
3. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ MESLEKİ VE GENEL SORUNLARA YAKLAŞIMI.....	53
3.1 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Mesleki Sorunlara Yaklaşımı	53
3.2 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Türkiye'deki Genel Sorunlara Yaklaşımı.....	58
3.2.1 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Eğitim Sorunlarına Yaklaşımı... 58	
3.2.2 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Ekonomik Sorunlara Yaklaşımı 63	
3.2.3 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Toplumsal Sorunlara Yaklaşımı 66	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM**TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ KAPATILMA SÜRECİ**

1.TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ EYLEMLERİ	72
1.1 Devrimci Eğitim Şurası.....	72
1.2 Büyük Eğitim Yürüyüşü	74
1.3 Büyük Öğretmen Boykotu.....	77
2.12 MART 1971 MUHTIRASI VE TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI	80
3. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI DAVASI VE KAPATILMASI	83
SONUÇ.....	87
KAYNAKÇA	90
ÖZGEÇMİŞ.....	97

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı Geçen Eser
A.g.m	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
C.	: Cilt
Dev-Sol	: Devrimci Sol
DİSK	: Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	: Demokrat Parti
DYP	: Doğru Yol Partisi
Hak-İş	: Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
İLKSEN	: Türkiye İlkokul Öğretmenleri Sendikası
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	: Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MSP	: Milli Selamet Partisi
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa Sayısı
STK	: Sivil Toplum Kuruluşları

TCK	: Türk Ceza Kanunu
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TÖB-DER	: Türkiye Öğretmenler Birliği Derneği
TÖDMF	: Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu
TÖS	: Türkiye Öğretmenler Sendikası
TÖYKO	: Tüm Öğretmenler Sınırlı Sorumlu Yardımlaşma Tüketim Kooperatifi
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
Türk-İş	: Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
vb.	: Ve Benzeri
YÖK	: Yüksek Öğrenim Kurumu

GİRİŞ

Sivil toplum kavramı, literatüre bakıldığı zaman üzerinde oldukça tartışılan bir kavram olduğu görülmektedir. Sivil toplum, en geniş tanımıyla, sivil alanı yani devlet ile aile arasında kalan özerk alanı ifade etmektedir. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında sivil toplum, devleti sınırlayan ve devletin ulaşamadığı ya da ulaşmakta zorlandığı alanı ifade etmektedir. Modern süreç içerisinde bakıldığında sivil toplum demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi niteliğindedir. Sivil halkın örgütlenmesiyle oluşan STK'ların gelişimi de demokrasinin gelişim düzeyiyle doğru orantılıdır.

Çalışmanın birinci bölümü “sivil toplum” başlığı adı altında toplanmaktadır. Sivil toplum kavramının, tarihsel gelişiminin üzerinde durulmuş ve STK'lar anlatılarak konuya detaylı bir bakış sağlanmaktadır. Bir STK olarak sendikalar, demokrasi açısından oldukça önemlidir. Sendikaların en önemli özelliklerinden birisi demokratik baskı grubu olma niteliğidir. Bu nitelik sendikaların, devletin sivil alandaki etkisinin artmasını engellemesini ve iktidarın yadsınamaz olan gücüne karşı bir denge görevi görmesini sağlamaktadır. Demokrasi açısından önemini de bu nitelik sağlamaktadır. Hak ve çıkar taleplerinin örgütlü bir şekilde ifade edilmesini sağlayan sendikalar, demokrasi için önemli oluşumlardır.¹ Bu yönüyle de demokrasinin geliştiği ülkelerde sendikaların etkisinin de gelişmiş olduğu gözlemlenmektedir. Demokrasinin gelişmekte olduğu ya da olmadığı ülkelerde ise sendikaların gelişiminin sağlanamadığı sonucuna ulaşılabilmektedir. Bu durum tam tersini de ifade etmektedir. Yani sendikaların gelişmediği bir ülke demokratik açıdan gelişmiş olmaz ya da sendikaların geliştiği ülkeler demokratik açıdan da gelişme kaydederler.

Türkiye'ye bu açıdan bakıldığında gelişmiş bir ülke demek oldukça güçtür. Gerek Cumhuriyet öncesi dönemde gerek ise sonrası dönemde sendikaların gelişmesi ve özgürleşmesi için pek ciddi adımlar atılmamıştır. Cumhuriyet öncesi dönemde STK'lardan bahsetmek oldukça güçtür. Ancak STK benzeri yapılar olarak loncalar, ahilik gibi yapılardan söz etmek mümkündür. Cumhuriyet sonrası dönemde ise üzerinde pek çok kısıtlama olsa da STK'ların geliştiğini söylemek yanlış

¹ Sedat Ağralı, *Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı*, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1967, s. 10.

olmayacaktır. Bu gelişimin en önemli örnekleri ise 1960'lı yıllarda görülebilmektedir.

1961 Anayasası, Türkiye'de birçok önemli özgürlüğü beraberinde getirmiştir. Bu özgürlüklerin en önemlilerinden bir tanesi ise memurlara sendikalaşma hakkının tanınması olmuştur.² Bu hakkın tanınması ve beraberinde 1965 yılında çıkarılan 624 sayılı Devlet Personeli Sendikalar Kanunu sonrası kurulan TÖS, hem Türk demokrasisi hem de Türk sendikal hareketleri tarihi açısından önemli bir yer almıştır.

Çalışmanın ikinci bölümü "Türkiye Öğretmenler Sendikası" başlığı altında toplanmaktadır. Bu bölümde TÖS'ün kuruluşu, amaç ve düşüncülerine yer verilmiştir. Bunun yanı sıra TÖS'ün mesleki ve Türkiye'deki genel sorunlara yaklaşımı incelenmiştir. TÖS, Türkiye'deki birçok soruna mercek tutarak, iktidar sahiplerinin yürüttüğü politikaları eleştirmiş ve çözüm önerileri sunmuştur. Bu sorunların en başında ise eğitim sorunları gelmektedir. TÖS, bir öğretmen sendikası olarak, Türkiye'de güdülen eğitim politikasının yanlış olduğunu her seferinde vurgulamış ve iktidara bu hususta baskı oluşturmuştur. Eğitimin devlet eliyle yapılması ve özelleşmemesini savunan TÖS, bunun yanı sıra eğitim sisteminin de milli bir kimlik kazanmasını istemiştir. TÖS, Türkiye'de eğitimin, anayasada belirtildiği üzere fırsat eşitliğinden yoksun olduğunu iddia etmiştir. Aynı zamanda TÖS, Türkiye'de eğitim sisteminin emperyalist güçlerin isteğine ve arzularına uygun insan modeli yetiştirdiği iddiasındadır. Eğitimdeki bu yanlış yapının ve Türkiye'de eğitim sorunlarının çözüm yolunu "devrim için eğitim" modelinde görmektedir.

TÖS'ün üzerinde durduğu bir diğer sorun ise ekonomi alanındaki sorunlardır. TÖS, ekonominin ancak üretimle aşılabileceğini söylemektedir. TÖS, gerek toprak reformunun yapılmasını gerek ise ağır sanayi üretimine geçilmesini, Türkiye'de ekonomi alanında sorunların üstesinden gelmek için çözüm yolu olarak görmektedir. TÖS, iktidarın, ekonomi politikasına bu şekilde yön vermesini ve bu ekonomik modele geçilmesi için yapılması gerekenleri sıralamaktadır.

² Adnan Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.46, 2003, s. 7.

TÖS, Türkiye’de toplumsal sorunların derinliklerine inmekte ve bu sorunların giderilmesi için çözüm yolları aramaktadır. Ayrıca Türkiye’de toplumsal sorunların yaşanmasında dış etkilerin varlığına değinen TÖS, bu etkilerin azalmasını talep etmekte ve gerek eğitim alanındaki gerek ise ekonomi alanındaki sorunların ortadan kaldırılmasıyla, Türkiye’de toplumsal sorunların giderilebileceğini söylemektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümü “Türkiye Öğretmenler Sendikasının Kapatılma Süreci” başlığı altında toplanmaktadır. Bu bölümde TÖS’ün eylemlerine ve 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında TÖS’e yapılan uygulamalara yer verilmiştir. TÖS, hem Türkiye’deki sorunları hem de mesleki sorunları ele alan eylemlerde bulunmuştur. Bu eylemler; Devrimci Eğitim Şurası, Büyük Eğitim Yürüyüşü ve Büyük Öğretmen Boykotu’dur. TÖS yapmış olduğu bu üç büyük eylemle birlikte iktidara karşı baskı uygulamış ve çeşitli hak ve kazanımlar elde etmeyi amaçlamıştır. Bu eylemler TÖS’ün, bir sendika olarak ve sendika olmanın en önemli unsurlarından birisi olan demokratik baskı grubu olma özelliğine haiz olduğunun önemli göstergeleri arasındadır. TÖS yapmış olduğu bu eylemlerle birlikte Türkiye çapında derin kamuoyu oluşturmuş ve iktidara karşı demokratik açıdan baskı kurmayı başarabilmiştir. Bu eylemler daha sonra TÖS üyelerinin ve TÖS’ün tüzel kişiliğinin de yargılanmasına sebep olmuştur.

Türkiye’de 1970’li yıllara gelindiğinde artan toplumsal kargaşa ortamı, dönemin iktidar partisi olan AP’nin hem iç hem de dış baskılar altında sıkışıp rahat hareket edememesi ve toplumsal huzuru sağlayamamasını gerekçe göstererek TSK, yönetime el koyacağını belirten bir muhtıra yayınlamıştır.³ 12 Mart 1971 tarihinde verilen bu muhtıra ile AP iktidarı istifa etmiştir. Toplumsal kargaşa ortamının oluşmasında TÖS’ün de etkisi olduğunu düşünen Askeri Savcı Baki Tuğ, TÖS hakkında iddianame yazarak TÖS Davasını başlatmıştır. Bu davada yargılanan TÖS yöneticileri ve üyeleri çeşitli hapis cezaları almış; ancak 1976 yılında bu davadan beraat etmişlerdir.

Bu çalışmanın amacı, Türk demokrasinin kazanımları açısından ve Türkiye’de sendikal hareketler tarihinin en önemli örneklerinden birini oluşturan

³ Barış Ertem, “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, C.8, S. 14, 2018, s. 657.

TÖS'ün amaçlarını, faaliyetlerini, fikirlerini ve eylemlerini ortaya koymaktır. Literatürde üzerine yeteri kadar düşülmeyen TÖS'ün, bir sendika ve aynı zamanda demokratik baskı grubu niteliğinden yola çıkarak, Türkiye'de sendikal hareketlere farklı bir boyut kazandırdığını belirtmek, bu çalışmanın amaçları arasındadır. 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlük ortamından doğan TÖS, Türkiye'de demokrasinin gelişimi açısından da önemli bir rol oynamıştır. Ancak 12 Mart 1971 Muhtırası ile birlikte demokrasi dışı bir süreçle karşılaşarak kapatılmış ve Türkiye'de sendikal hareketler tarihi arasında yerini almıştır.

Araştırma yapılırken tarihsel ve betimsel analize yer verilmiştir. Konu işlenirken Ankara'da bulunan Milli Kütüphane'den arşiv taraması yapılmıştır. Bunun yanı sıra elektronik ve basılı kaynaklardan (kitap, makale vb.), gazete haberlerinden, tüzüklerden ve anayasal metinlerden yararlanılmıştır. Ayrıca YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde çalışma konusuna yakınlık gösteren tezler incelenmiş ve kaynaklık edecek şekilde faydalanılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SİVİL TOPLUM

1. SİVİL TOPLUM KAVRAMI

Sivil toplum kavramı üzerinde birçok tartışma ve ayırım söz konusudur. Bu tartışmalar ve farklı bakış açıları sivil toplumun üzerinde birleşilen bir kavram olmamasını beraberinde getirmektedir. Literatüre bakıldığında zaman zaman birçok tanım karşımıza çıkmaktadır. Sivil toplum kavramı üzerinde bu denli kavram kargaşasının olmasının sebebi de çok geniş bir yapıya sahip olmasından kaynaklanmaktadır.

Sivil toplum, en basit ifadeyle; devlet ile aile arasındaki alanı ifade eden bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere sivil toplum denilince akla ilk gelen şey devletten özerk bir yapıya sahip oluşudur. Yani devletin düzenlemediği alanları veya boşlukları tamamlayıcı bir yapıdır. Bu bağlamda Aslan, sivil toplumu;⁴ devlet ile aile arasındaki özerk bir alanı ifade etmekle birlikte aynı zamanda devletle ilişkili olduğunu; ancak bu ilişkinin iktidarı ele geçirme gibi bir amaç taşımadığını belirterek aile veya devlet tarafından temsil edilmeyen ortak çıkarların alanı olarak tanımlamaktadır. Bu tanımdan yola çıkarak sivil toplum ortak bir çıkar ve baskı grubu niteliğindedir. İktidarı ele geçirme gibi bir gayesi olmayan sivil toplum, buna karşın ortak istem ve çıkarları doğrultusunda hükümetlerin politikalarını şekillendirmeye çalışarak baskı grubu olma niteliğine sahiptir.

Sivil toplum, devlet ile ilişkili olmayan bir ortak çıkarların alanı olduğuna göre, söz konusu ortak çıkarların da savunulması gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu noktada STK denilen yapılar meydana gelmektedir. Ortak istem ve çıkarların savunulması ve bu paralelde politikaların üretilmesi ve geliştirilmesi için STK'lar vazgeçilmez bir önem arz etmektedir.

Bireyler gönüllü olarak ve kendiliğinden ortak bir irade ile kurdukları örgütlenmeler ile hükümet politikalarına hem bir alternatif oluşturabilmekte hem de bu politikaları şekillendirici bir işlev üstlenebilmektedirler. Bunların yanı sıra hak, kültür ve kimlik mücadelesi verebilmek ile birlikte devletle işbirliği içerisinde veya

⁴ Seyfettin Aslan, "Sivil Toplum ve Demokrasi", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.15, S.2, 2010, s.358.

devlete karşı muhalif bir tavır içerisinde bulunabilmektedirler.⁵ Buradan da anlaşılacağı üzere sivil toplumun bir gereği olarak STK'lar, sivil toplum olgusu içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Yıldırım'a göre sivil toplum;⁶devletten özerk bir yapıya sahip, kendi kendini yönlendiren ve kendi içerisindeki dinamizm ile birlikte sürekli gelişme içerisinde bulunan bireyler ve örgütlenmeler topluluğudur. Bu tanımdan hareketle sivil toplumu oluşturan bireylerin ortak istemleri doğrultusunda meydana getirilen örgütlenmelerle anlam kazandığı anlaşılabilmektedir.

Atiker, sivil topluma siyasal kararlara seçmen katılımı dışında bir katılım gözüyle bakmaktadır. Zira sadece seçmen katılımı ile bir politika üretiminin gerçekleşmeyeceği kanısındadır. Bu alanda oluşan boşluğun sivil toplum ile birlikte doldurulduğu kanaatindedir. Sivil toplum, kamuoyunun dikkatini, toplumun ortak istem ve çıkarlarına çekerek "herkesin çıkarına olan"ın belirlenmesinde katkı sağlamaktadır. Ayrıca protesto gösterileri, mitingler, yürüyüşler ile politika üreticilerine karşı bir baskı grubu niteliği oluşturmaktadır. Böylece, politika üretiminde rasyonelliği artıran sivil toplum, demokrasi için vazgeçilmez bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.⁷Böylece demokrasinin olmazsa olmaz bir unsuru olarak sivil toplum ortak istem ve çıkara göre hareket eden örgütlü bir yapı niteliğindedir.

Kişilerin ekonomik, sosyal, kültürel veya siyasal amaçlı ortak istem ve çıkarlarına göre hareket edebilmesini sağlayan sivil toplum, siyasi otoritelere karşı bir duruş gösterebilmekle birlikte örgütlenerek seslerini duyurma hatta siyasi otoriteyi etkileyebilme özelliğine de sahiptir.⁸ Örgütlenmeler topluluğu olarak sivil toplum, demokratik değerler açısından çok sesliliği sağlaması ve farklı görüşleri içerisinde barındırması açısından oldukça önemli bir kavramdır. Gerek siyasal karar alma ve politika üretimi sürecine dâhil olunması gerek ise siyasi iktidarları baskı grubu rolü ile sınırlandırabilmesi açısından bu önemini ortaya koymaktadır.

⁵ Tefik Erdem - Nail Öztaç, "İmge ve Gerçeklik Olarak Sivil Toplum ve STK'lar", *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, İstanbul Üniversitesi, No:52, S.2, 2015, s.560.

⁶ Murat Yıldırım, "Sivil Toplum ve Devlet", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.27, No.2, 2003, s.228.

⁷ Erhan Atiker, "Sivil Toplum Perspektifleri", *Sosyoloji Dergisi*, C.3, S.6, 2003, s.16.

⁸ Hayri Keser - Selin Hışım, "Demokrasilerde Sivil Toplumun Rolü", *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.7, S.2, 2016, s.208-209.

Sivil toplum; devlet ile aile arasında özerk bir alanı, bu alanda gerçekleştirilen faaliyetleri kapsayan bir kavramdır. İktidarı ele geçirme amacı taşımayan; ancak ortak istem ve çıkarlar doğrultusunda bir baskı grubu olarak gönüllülük esasına dayalı olarak örgütlenen ve siyasal katılıma destek sağlayan bir yapıdır. Bu açıdan bakıldığında demokrasi için vazgeçilmez bir niteliğe sahip olan sivil toplumun aynı zamanda devletle olan ilişkisi de tartışılmalı bir yapı olarak görülmektedir. Bu noktada sivil toplumu tarihsel bir süreç içerisinde incelenmesi önem kazanmaktadır.

1.1 Tarihsel Süreç İçerisinde Sivil Toplum

Tarihsel süreç içerisinde baktığımız zaman sivil toplumun, hangi aşamalardan geçtiğini ve nereye doğru evrildiğini görmek daha kolay olacaktır. Sivil toplumun, gerek demokrasi ile olan ilişkisi gerek ise devletle olan ilişkisi her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu tartışmaların ana temasını oluşturan demokrasi ve devlet olguları, sivil toplumu şekillendiren yapılar olarak görmek doğru olacaktır. Bir başka deyişle, sivil toplum devletle işbirliği halinde veya onun tam karşısında mı olmalı, yoksa arada bir yerde mi konumlanmalı soruları akla ilk gelen sorulardır. Demokrasi açısından bakıldığında ise özgürlük alanının sınırları ne olmalı, hükmeden sınıfa bir baskı yaratma ve buna paralel olarak bir çıktı elde etme işlevi görmeli midir soruları yine bu açıdan ele alınması gerekli olan sorulardır.

Avrupa’da 12. yüzyıldan itibaren, feodalitenin çöküşü ve burjuvazinin gelişmesi ile birlikte şehirler yeniden önem kazanmıştır. Şehir hayatını düzenleyen Roma Hukuku yeniden kullanılmaya başlamıştır. Bu da beraberinde sivil toplum kavramının şehir adabı yönünde kullanılmaya başlamasını sağlamıştır. Bu paralelde altı çizilmesi gereken husus “sivil toplum”daki “sivil”in kökü, şehir hayatının getirdiği hakları ve yükümlülükleri ifade etmesidir.⁹ Yani şehirde yaşamının adabı ve kuralları dahilinde, yasal yükümlülükler ve haklar çerçevesinde hareket eden şehirlilerin akla geldiği bir kavram olarak kullanılmıştır. Bir başka deyişle sivil toplum bir medeniyet aşaması olarak görülmektedir.

Avrupa’da bu kentlerin oluşumu, ekonomik canlanmayı beraberinde getirmiş ve bu durum da burjuva sınıfının, ekonomik güçlenmesini sağlamasıyla birlikte

⁹ Vehbi Bayhan, “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.26, No.1, 2002, s.4.

devletten özerk olarak kendi alanlarının düzenlenmesi isteğini artırmıştır. Feodal sistemin çözülmesi, kentlerde oluşan sosyal dinamiklerle birlikte kapitalizme öncülük eden burjuva sınıfı için özgür bir ortam oluşturmuştur. Pazar ekonomisinin gelişmesi ile birlikte zenginlik ve özel mülkiyetin yaygınlaşması, farklı hayat biçimleri meydana getirmiş ve böylece feodal sisteme alternatif bir burjuvazi geliştirmiştir. Böylece, sivil toplum kavramı, Eski Yunan'da devletin bir üyesi ve devletle özdeş bir sivil toplum anlayışı yerine birey ve grupların siyasal ve ekonomik hak ve özgürlüklerini feodal ve daha sonra mutlakiyetçi rejimlere karşı kazanmaya çalışan ve devletten özerk bir güç anlamında yeniden tanımlanmıştır.¹⁰Buradan da anlaşılacağı üzere sivil toplum kavramı, tarihsel süreç dahilinde değişikliğe uğramıştır. Burjuvazinin oluşması ile birlikte yeni hak ve özgürlük arayışları bu durumun oluşmasında kilit nokta olmuştur. Sivil toplum kavramı daha eski tarihlerde şehir adabını ve hatta şehirli olmayı vurgularken artık bireysel ve grupsal istemlerin bir aracı haline gelmiştir. Devletle özdeş bir alanı ifade eden sivil toplum, devletten özerk bir alanı ifade etmeye başlamıştır.

Sivil toplumun, devlet ile olan ilişkisinin tartışmaları nihayetinde devlet alanı dışında ayrı bir alan olarak görülmesi 18. yüzyıldan olmuştur. Devletle özdeş anlamda kullanılan sivil toplum, Aristo ile başlayan ve modern toplumdaki doğal hukukla devam eden geleneğe ait bir kavram niteliğindedir. 18. yüzyılda sözleşmecî düşüncelerin de temelini oluşturan sivil toplum, bireylerin kamusal alandaki bir dizi hak ve yükümlülüklerle donatıldıkları bir alan olarak kabul ediyordu.¹¹ Toplum sözleşmecilerini de kısmen içine alan bu dönemde sivil toplum devletten ayrı ve özerk bir yapı olarak görülmemiştir.

Bu bağlamda, Thomas Hobbes, “insan insanın kurdudur” (homo hominilupusest) söylemiyle insanın doğal hayatta sürekli bir kavga ve rekabet içerisinde olduğunu vurgulamıştır. Bu kavga ve rekabet ortamı da doğal olarak güvensiz, korku ve endişe dolu bir hayatı işaret eder. Bu durumdan dolayı insanlar toplumsal sözleşme ile bütün haklarını bir krala veya meclise devrederek, bütünsel otoritenin bir kişide toplanmasıyla devletin özünün oluştuğunu belirtir. Böylece,

¹⁰ Aslan, a.g.m, s.361.

¹¹ Ömer Çaha, *Sivil Kadın: Türkiye’de Sivil Toplum ve Kadın*, (Çev. E. Özensel), Vadi yayınları, aktaran Bayhan, a.g.m, s.4.

toplumun her alanı kuşatan bir sivil toplum ortaya çıkmış olur.¹² İnsanın ölüm korkusundan doğan güvenlik ihtiyacının karşılanması üzere toplumsal bir sözleşme ile devletin oluştuğu görülmektedir. Oluşan bu devletin, sivil toplumla özdeş bir yapı olduğu ortaya çıkmaktadır.

John Locke'a göre, doğal durumda özgür olan bireyler kendi mülkiyet ve haklarını korumak için bir sözleşme ihtiyacı hissederler. Doğa durumunda eşit, özgür ve bağımsız olan bireyler, kendi rızalarıyla toplumsal bir sözleşme ile sivil toplumu gerçekleştirirler. Locke, sivil toplum içinde sosyal gruplara ağırlık vermesiyle Hobbes'ten farklılaşmıştır. Locke, otoriteye karşı hak ve özgürlükler sadece sözleşme esaslarıncı değil aynı zamanda bireyin ve bireyin ait olduğu grupların aracılığıyla da korunabilmekte olduğunu söylemektedir.¹³ Hobbes'in yetkiyi devrettiği devletin yanı sıra, Locke bu yetkiyi, aynı zamanda bireylerin ön planda olduğu gruplara da atfetmektedir.

J.J Rousseau, toplumsal sözleşmenin gereğini ortaya çıkarmak için, bir tür savaş durumunu tahlile sokar. İnsanların birbiriyle savaşa girmesini doğallık dışı olarak görür. Yani Rousseau'nun doğa durumunda insanlar hiçbir aşamada bir savaşa durumuna giremez.¹⁴ Rousseau'ya göre, insan doğal hayatta mutludur, ancak toplumsal hayat kavga ve çatışmalar içerir. Barış içerisinde yaşamak ve kendi mülkiyetlerini korumak için bir araya gelen insanlar, özel çıkarlarını "genel irade"ye dönüştürerek toplumsal sözleşmeyi gerçekleştirirler. Sözleşme karşılığında bireyler, mal ve can güvenliklerini sağlamış olurlar.¹⁵ Rousseau'nun doğa durumu diğer sözleşmecilere göre daha değişiktir. Doğa durumunda insanların mutlu ve huzurlu olduğunu söyleyen Rousseau, diğer sözleşmecilerin doğa durumundaki korku ve çatışmanın olmadığını söylemektedir.

Hegel, "aile" ve "devlet" olarak anlaşılma olanağı bulunmayan ve ne doğal hukuk kavramıyla ne de geleneksel siyaset felsefesiyle açıklığa kavuşturulamayan, özgürlük, sosyo-ekonomik, endüstriyel faaliyet ve mücadele bağlamındaki toplumsal ilişkileri nasıl anlamak gerektiği üzerine önemli bir kavram kargaşasıyla karşı

¹² Bayhan, a.g.m, s.4.

¹³ A.g.m, s.4.

¹⁴ Gülnur Acar - Savran, *Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx*, Belge Yayınları, (3.Baskı), İstanbul 2013,s.63.

¹⁵ Bayhan, a.g.m, s.5.

karşıya kalmıştır. Bu bağlamda Hegel, aile ve devlet arasında duran üçüncü bir boyut olarak “sivil toplum” kavramını önermiştir. Bununla birlikte, artık modern dünyanın temel işareti sivil toplum olmuştur.¹⁶ Hegel’e göre sivil toplum, farklı birey, grup ve kuruluşların mozağini oluşturmaktadır. Bundan dolayıdır ki Hegel sivil toplumu olumsuz yorumlamıştır.¹⁷ Hegel’in bu üçlü şemasını; aile, sivil toplum ve devlet oluşturmaktadır. Aile uyumluluk, sevgi, saygı ve güveni ifade etmektedir. Sivil toplum ise “ihtiyaç” içermektedir. Bireylerin ihtiyaçları her zaman bir ihtiras oluşturmaktadır. Bu ihtirasın oluşması ailedeki olumlu olan olguların yerine olumsuzluklar yüklemektedir. Bu ihtirasın doğal bir sonucu olarak ise sivil toplum alanında çatışma, güvensizlik, çekişme ve ayrılıklar meydana gelir. Bu olaylar Hegel’i, sivil toplumu olumsuz olarak yorumlamaya yöneltmiştir. Devlet ise sivil toplumda oluşan çatışmacı unsurları senteze ve harmoniye dönüştürmüştür.

Tarihsel süreçte görüldüğü üzere, sivil toplum olgusunu oluşturan temeller toplum sözleşmecilerine kadar uzandırılabilir. Hatta daha geçmiş zamanlarda oluşturulmaya çalışılan sivil alanın yani sivil toplumun oluşunu sağlayan yapının varlığından bahsetmenin mümkün olduğu görülmektedir. Devletten özerk, kamusal olmayan, aile ile devlet arasındaki yeri teşekkül eden sivil alanda faaliyetlerin nasıl şekillendiği, modern süreçte nasıl geliştiği ve günümüze kadar nasıl uzandığı sorusunun cevabını da sivil toplumun bir örgütlenme biçimi olarak ortaya çıktığı sivil toplum kuruluşlarından almak mümkün olacaktır.

1.2 Modern Süreç İçerisinde Sivil Toplum

Modern süreç içerisinde sivil toplumun nasıl şekillendiği, demokrasinin değeri açısından örgütlenmenin, farklılıkları temsil etmenin, hak aramanın ve hakları korumanın ne denli önemli olduğu bu noktada karşımıza çıkacaktır. Tarihsel süreç içerisinde baktığımızda oluşan sivil alanın nasıl şekillendiği ve nasıl etkili olarak kullanıldığı sorularının cevabı modern süreç içerisinde sivil toplumu anlamaktan geçmektedir. Sivil alanı etkin ve geçerli kılabilmek üzerine yaşanan mücadeleler sivil toplum kuruluşları olarak adlandırdığımız örgütlenme sistemi üzerinden yürütülmeye başlanmıştır. Buna ek olarak dünyada yaşanan değişimlerin, farklı

¹⁶ Mark Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek: Devlet İktidarı Kuramına Doğru*, (Çev. Bahadır Ahıska), Notabene Yayınları, (2.Baskı), Ankara 2015, s.18.

¹⁷ Bayhan, a.g.m, s.5.

ideoloji ve düşünceleri, yaşam biçimleri, özgürlük anlayışları ortaya çıktığını da göz ardı etmemek gerekmektedir. Yani sivil toplumun gelişmesi ve ilerlemesi demokratik sistemin ilerleyişinde ve her kesimden insanların farklılıklarını ortaya atabilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sivil toplumun devletle ve demokrasiyle olan ilişkisi, modern unsurlarını oluşturmaktadır. Bayhan'a göre, devlet aygıtını ve devlet yönetimini ele geçirmeye uğraşan siyasal, dinsel, ideolojik veya etnik sosyal grupların diğer sosyal grupları tahakküm altına alması modern yani demokratik sivil toplum ile uyuşmaz. Devletin objektif bir aygıt olarak tüm sosyal gruplara eşit mesafede olması önem taşımaktadır. Sivil toplumun çoğulculuk, kamusalılık, özellik ve yasallık unsurları da modern içeriğini oluşturarak¹⁸ hem devlet aygıtının objektif olmasına hem de demokrasinin ilerlemesine katkı sağlamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere sivil toplumun modern içeriği, demokrasi için vazgeçilemez bir unsur oluşturmaktadır. Demokratik değerlerin gelişmesine katkı sağlamak ne yalnızca devletin ne de yalnızca sivil toplumun elindedir. Devlet ve sivil toplum birlikte hareket ederek bu süreci canlı tutabilirler. Bu açıdan demokrasiyi geliştirmesi açısından devletin en büyük itici gücü sivil toplum olmalıdır. Sivil topluma da bu itici gücü sağlaması için devletin demokratik zeminleri oluşturması gerekmektedir.

Sivil toplumun demokrasiye katkı sağlaması birçok temele dayanmaktadır. Bunların başında devleti yöneten iktidarı kontrol etme, siyasal katılımı sağlama, toplumun ihtiyaç ve taleplerini iktidara yöneltme, kamuoyu oluşturma gibi sıralanabilecek unsurları mevcuttur. Bu unsurlar demokratik değerlerin yerleştirilmesi ve demokrasinin ilerlemesinin temelini teşkil etmektedir. Uzlaşma ortamı sağlama, siyasi karar mekanizmasına destek veyahut baskı oluşturma noktası oldukça önem arz etmektedir. Modern süreç dâhilinde bakıldığında sivil toplumun demokrasi ile olan ilişkisi bu açılardan oldukça önemlidir. Bu açıdan, "*Sağlıklı bir demokratik sivil toplumun gelişmesi, devletin ideolojik değil, hukuk nitelikli bir devlet olmasına bağlıdır.*"¹⁹Totaliter baskıcı bir ideoloji benimsemiş olan ülkelerde sivil toplumun gelişmesi ve demokrasinin ilerlemesi pek mümkün görülmemektedir. Sivil toplumun demokratik değerinin oluşması için hukukun üstünlüğünü

¹⁸ A.g.m, s.6.

¹⁹ Aslan, a.g.m, s.370.

benimsemiş, sosyal bir hukuk devleti gerekmektedir. Bunun için de bireyin merkezde bulunduğu sosyal grupların varlığının benimsendiği bir anlayışın hâkim olması gerekmektedir. Bu nedenle bireylerin bir araya gelerek örgütlenebilmesinin önü açılmış olsun. Meydana gelen sivil oluşumların özerkliklerini koruyabilecek ve haklarını gözetebilecek düzenlemelerin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu da ancak devletin ortaya çıkaracağı hukuk ve yasal düzenlemelerde gerçekleşebilecektir.

Devlet-sivil toplum ilişkisinde, devletin siyasi alanı genişletme ve demokrasiyi ilerletici yaptırımlar yapması ve bunları da hayata geçirmesi gerekmektedir. Sivil toplum kimi zaman devletin yanında ve işbirliği içerisinde olacağı gibi kimi zamanda muhalefet edebilmesi, kamuoyu oluşturabilmesi, baskı grubu niteliği taşıması, devlet aygıtını yönetenleri denetleyebilmesi gerekir. Bunun için hukuk kurallarına ve yasal teminata ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların yanı sıra sivil toplum'un ortaya çıkabilmesi ve gelişebilmesi için olması gerekenleri Erdem ve Öztaç şu şekilde ifade etmiştir:

“Sivil toplum, itaatkâr değil, sorgulayan bireylerin yaşam alanıdır. Bir sorgulama unsuru ve aynı zamanda eleştiri ve sorunları takip etme ve alternatif politikalar üretme enstrümanı olarak bağımsız basın, sivil toplumun bir başka yüzüdür. Basının bağımsız bireyin sorgulayan, toplumun örgütlü, örgütlerin kamuoyu oluşturabilen, demokrasinin muhalefetin gücü nispetinde keskinleşmekten çok toplumsal yarar için işlediği, tüm bunların yeşerdiği canlı bir kent ve değişime açık ve değişimi arzulayan bir toplum nispetinde sivil toplumun ortaya çıktığı/çıkacağı söylenebilir.”²⁰

Görüldüğü üzere sivil toplumun gelişmesi bir itici güç olarak demokrasinin de gelişmesini sağlamaktadır. Ne kadar güçlü bir sivil toplum olursa o denli sağlam bir demokratik rejim ortaya çıkabilmektedir. Bir özgürlük ortamı oluşmaktadır. Bu özgürlük ortamı da farklı grupların doğmasını sağlamaktadır. Farklı dini, etnik, siyasi, ideolojik, ekonomik grupların varlığı ve siyasal karar alma mekanizması açısından müzakereci, uzlaşmacı bir ortam sağlaması demokratik değerler açısından oldukça önemlidir.

²⁰ Erdem - Öztaç, a.g.m, s.566.

Siyasal katılım sorunu bağlamında sivil toplumun bu sorunu azaltma, siyasal karar alma, baskı oluşturma ve çıkar elde etme açısından yeri oldukça önemlidir. Farklı sosyal grupların varlığı ve bunların tek tipleştirilmemesi gerekmektedir. Farklı politikalar üretebilecek sosyal grupların ve örgütlenmelerin varlığına ihtiyaç vardır. Keser ve Hışım'a göre " *Bu örgütlenme gönüllü gerçekleşmeli ve miting, protesto, yürüyüş gibi siyasi faaliyetlerle baskı mekanizmasını işletmeleri gerekmektedir. Bunun gerçekleşebilmesi için de devlet kontrolü dışında alanların olması, örgütlenmenin faaliyetlerini ve kendi politikalarını serbestçe belirledebilmelidir.*"²¹

Bunların yanı sıra modern süreç dâhilinde bakıldığında modern toplumlarda farklı sosyal grupların sayısı giderek artmaya başlamıştır. Teknolojinin sürekli ilerlemesi, farklı etkinlik alanlarının oluşması, internet kullanımının yaygınlaşması, bilgiye ulaşımın kolaylaşması gibi sebeplerle ve küreselleşmenin de etkisiyle farklı ideolojik, ekonomik, siyasal, sosyal gruplar ortaya çıkmaktadır. Feminist hareketler, farklı meslek grupları, çevreci sosyal gruplar bunlara en güzel örnekler olacaktır. Bütün bu hareketler sivil toplumun heterojen yapısına bir başka deyişle farklılıkların artmasına ve her kesimden sosyal grupların birbirinin varlığına saygı duymasına yani demokrasinin gelişmesine de katkı sağlamaktadır.

2. SİVİL TOPLUM KURULUŞLARI

Sivil toplum devletten özerk bir alanda gösterilen faaliyetler bütününi kapsamaktadır. Tarihsel ve modern süreç içerisinde bakıldığında da sivil toplum kavramının bunlara işaret ettiği görülmektedir. Sivil toplum kavramının ortaya çıkardığı sistemin adı da sivil toplum kuruluşlarıdır. Bu nedenle sivil alanda devletten özerk bir yapının olması gerekmektedir. Yani sivil toplum kuruluşları, kamusal olmayan alanda faaliyet gösteren bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları bir yapıdır. Bu kuruluşlar farklı siyasal, sosyal, ekonomik, sınıfsal, meslekî vb. gruptaki insanların bir araya gelip örgütlenerek oluşturdukları yapılardır.

Sivil halkın bir araya gelerek oluşturdukları bu örgütlenme biçimi, anayasal olarak hak tanınması sonucunda ve anayasada tanınan bu hak bağlamında çıkarılan kanunlarla sağlanabilmektedir. Bu açıdan sivil halkın örgütlenme biçimi anayasa ve

²¹ Keser - Hışım, a.g.m, s.212.

kanunlarla sağlanabildiğinden ötürü kuruluş olarak adlandırılmaktadır. Literatüre bakıldığında sivil toplum örgütleri, devlet dışı organizasyonlar gibi değişik tanımlamaları da mevcuttur. Ancak yasalar uyarınca kurulduklarından ötürü sivil toplum kuruluşları olarak adlandırmak ve bu ifadeyi kullanmak doğru olacaktır.

Sivil toplum kuruluşları, aynı zamanda demokrasi ile de oldukça yakından ilgilidirler. Gelişmiş ülkelerde sivil toplum ve sivil toplum kuruluşlarının varlığı ile işlevselliği demokratikleşme açısından bir parametre olarak kabul görmektedir. Demokrasi açısından büyük önem arz eden STK'ların bir diğer özelliği de şu şekilde ifade edilmektedir:

*"Sivil toplum ve bu bünyede hayat bulan sivil toplum kuruluşları, çoğulcu demokrasinin doğal sonucu ve vazgeçilmez öğeleridir. Günümüzün gelişmiş demokrasilerinde çoğulculuk, üzerine en fazla vurgu yapılan demokratik öge olarak ön plana çıkmaktadır. Bu çoğulculuğun devletin sınırlarını gerileyen işlevi, sivil toplumun alanını ve işlevini genişletmesinden kaynaklanmaktadır."*²²

Demokratik açıdan bakıldığında, çoğulcu bir sistemin var olabilmesi için sivil alanın genişletilmesi son derece önemli bir gereksinimdir. Bu gereksinim için de STK'ların hem var olması hem de işlevselliğinin olması gerekmektedir. Hükümetlere baskı yoluyla bir girdi verip bunun sonucunda da istekleri üzere bir çıktı almak için uğraşan STK'lar, demokratikleşme için önemli bir mekanizma durumundadır. Bunun bir sonucu olarak siyasi partiler, seçimi kazanmak ve iktidarı ele geçirebilmek için bireysel bir çalışmanın yanı sıra örgütsel alanda da oy kazanımı sağlayabilmek için STK'lardan da yararlanmak durumundadır. Bu da kaçınılmaz olarak STK'ların toplumsal yarar sağlamak adına talep ettikleri konuların, iktidar olmak veya iktidarda kalmak isteyen siyasi partilerin tarafından ele alınması ve çözümlenmesi gereken öncelikli konular olarak önem kazanmaktadır. Toplumun daha geniş bir alanda hak ve istek talebi ile siyaseti etkileyebilmeleri çoğulcu demokrasi açısından bir kazanım olarak ayrıca önem arz etmektedir.

Devletten söylemde ve eylemde daha fazla özgürlük talep eden STK'lar bunun yanı sıra yasama sürecinde de devletin değil toplumun menfaatlerinin ön plana

²² Meltem Dikmen Caniklioğlu, *Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007, s. 76.

çıkması ve göz önünde bulundurulması için hükümetler üzerinde baskı oluşturmakta ve bu baskıcı talepler karşısında çıktı olarak cevaplarını alabilmektedirler.²³

STK'lar ortak iyi hedefleri, toplumsal talep ve menfaatleri koruyabildikleri ölçüde "işlevsellik" kazanmaktadırlar. Bu işlevselliğin karşılanması için de STK'ya üye olan bireylerin bilinçli olabilmeleri gerekmektedir. Bilinçli bireylerin bir arada olduğu STK'ların işlevselliği de olacaktır. Vatandaş olma, yasal hak ve sorumlukları bilme, örgüt içerisinde ortak iyiyi kararlaştırma, toplumsal talepleri karşılayabilme, rasyonel karar alabilme ve uygulayabilme, demokratik tavırlar sergileyebilme gibi sıralayabileceğimiz birçok konuda kendini bilinçlendiren bireyler; STK'ların işlevselliğini de sağlayabilme kapasitesine de haiz olacaklardır. Bu paralelde bilinçli bireylerin oluşturduğu topluma vurgu yapan Demirel, STK'ları şu şekilde ifade etmiştir:

*"Böyle bir toplumda da kültürel bilince sahip, kolektif kendine güven duyan, rasyonel karar alabilen, gönüllülük ilkesinde faaliyet gösteren, iktisadi açıdan karsızlık niteliğine haiz, karşılık beklememe ve ortak iyi noktasında eylemde bulunan sosyal organizasyonlarda bulunmaktadır ve bu organizasyonlara yaklaşımımız sivil toplum örgütleri demektir."*²⁴

STK'lar bu özellikleriyle devlete, aslında hükümete, gerek eylemde bulunma noktasında gerek ise politikaları şekillendirme hususunda etkili ve çoğulculuğu sağlayan yapılardır. Baskı ve çıkar grubu olmanın yanı sıra STK'lar, aynı zamanda denge ve denetim aracı olarak da önemli bir fonksiyona sahiptir. Bu yönüyle *"Çoğulculuk toplumda da ortak paydaya ulaşmak için ideal bir yoldur. Toplumdaki çeşitli çıkarlar hükümeti farklı yerlere çekerken, hükümet de tüm bu baskıların ortasında gidip gelerek bir çeşit ortak noktaya, dengeye ulaşır."*²⁵ Dolayısıyla STK'lar politika üreticisi olarak iktidarların politikalarını baskı yoluyla "ortak iyi" noktasına getirebilmektedirler. Yani siyasi iktidarları denetleme fonksiyonunu kullanarak, kamusal ve siyasal alanı denge noktasında tutabilmektedirler. Bunun yanı

²³ Nuri Demirel, "Farklı Bir Platformda Sivil Toplum ve Türkiye", Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, S.26, 2011, s. 154.

²⁴ A.g.m, s. 152.

²⁵ Zeynep Alemdar, "Baskı Grupları ve Sivil Toplum", Karşılaştırılmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (4. Baskı), İstanbul 2016, s. 174.

sıra STK'lar örgütlenme özgürlüğünün de iyi bir örneğidir. STK'ların bu örnek teşkil eden durumunu Yıldırım şu şekilde ifade etmiştir:

“Sivil toplum kuruluşları örgütlenme özgürlüğünün en önemli simgelerindedir. Örgütlenme özgürlüğü ise insan hakları kavramıyla yakından ilişkilidir. Temelinde insan hak ve özgürlüklerinin yer aldığı siyasal ve toplumsal bir olgu olarak tanımlanabilen demokrasi için verilen mücadelede bireyin söz konusu hak ve özgürlüklerini elde etmesi ve bunu pekiştirebilmesi ancak örgütlenmelerle söz konusu olabilmektedir. Örgütlenmeler, bireylerin yalnızca insan olmaları nedeniyle sahip oldukları haklarının bir yandan yasal çerçevede kazanılmasını ve korunmasını sağlarken diğer yandan bu özgürlüğün yalnızca bir kamu özgürlüğü olarak tanınmasının ötesinde sınırlarının genişletilmesinin de güvencesi olmaktadır.”²⁶

Demokrasinin gelişimi ve demokrasinin çoğulculuğunu sağlayabilmek için bireylerin mümkün olduğunca özgür ve bilinçli olması gerekmektedir. Özgür ve bilinçli olan bireyler de toplumsal menfaati ve ortak iyiyi sağlamak amacıyla bir kamuoyu oluşturabilme yeteneğine sahip olmaktadır. Bireylerin örgütlenmeleriyle oluşturdukları STK'lar, kamuoyu oluşturabilmekte oldukça başarılı yapılanmalardır. Bireysel olarak yapılacak; iktidara sesini duyurabilme, politikaları şekillendirme, denetim sağlayabilme, baskı oluşturma konusundaki girişimler hem zayıf hem de yetersiz olacaktır. Oysaki bireylerin bir araya gelerek ve örgütlenerek oluşturdukları STK'lar bu durumlarda en etkili siyasal ve toplumsal işleve sahip önemli mekanizma unsurlardır.

STK'lar baskı grupları olarak, siyasal, toplumsal, sınıfsal ve ekonomik boyutlarda çıkar elde etmek ve/veya çıkarlarını savunmak için siyasal partilere yakınlık gösterebilir başka kurum ve partilere karşı da yakın durumda oldukları siyasal partilerle veya örgütlerle eşgüdümlü olarak davranabilecek niteliktedirler.²⁷ STK'lar nasıl ki bir siyasi parti veya örgütle eşgüdümlü olarak hareket edebiliyor, destekleyebiliyor, ortak paydalarda buluşabiliyorsa; bir siyasi parti veya örgüte karşı tavır alabilir, muhalefet edebilir, ters noktaları gündeme getirip desteklememe kararı da alabilmektedirler.

²⁶Yıldırım, a.g.m, s. 238.

²⁷ Burak Gümüş, “Siyasal Güçler”, Siyaset Bilimi'nde Kuram – Yöntem – Güncel Yaklaşımlar, Kriter Yayınları, İstanbul 2011, s. 202.

David Easton'nun ortaya koyduğu girdi-çıkıtı modeli oldukça önem arz etmektedir. Bu sistem modelinde halk girdi olarak nitelendirilen isteklerini kapı görevlileri (siyasi partiler ve siyasi çıkar grupları) aracılığıyla hükümete gönderirler. Hükümet ise bu istekler bağlamında çıktı olarak nitelendirilen siyasalar ile halkın taleplerine cevap verir.²⁸ Siyasi sistemde girdiler, genel olarak toplumun istek ve talepleri ve aynı zamanda desteklerinden oluşmaktadır. Bu girdiler, daha yüksek hayat standartı için baskı oluşturmaktan, istihdam istemekten, daha yüksek ücret ve maaş taleplerinden, refah ödemelerinden, bireyin ve azınlıkların haklarının güvence altına alınmasından, kısacası bireyin, azınlıkların ve toplumun ortak tüm isteklerine kadar genişletilebilecek şekilde uzanmaktadır.²⁹ Bu modelde çıktılar, kamu fonları tahsis etme, vergi koyma, siyasa oluşturma, kanun koyma gibi birçok şeyi içeren hükümet tarafından gerçekleştirilen karar ve faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır.³⁰ Oluşan bu çıktılar daha sonraki talep ve destekleri yani girdileri şekillendirmektedir. Bu süreç ise geri bildirim olarak tanımlanmaktadır. David Easton'un modelinin anahtar düşüncesini, girdilerin ve çıktılarının uyum içinde olması oluşturmaktadır. Bu bağlamda bakıldığında girdilerin ve çıktılarının uyum halinde olması politik sistemin uzun sürede istikrara ve dengeye kavuşabileceğini göstermektedir.³¹ Görüldüğü üzere David Easton'un modelinde siyasi çıkar grupları büyük önem arz etmektedir. Baskı grubu olarak STK'lar bu modelde "kapı görevlileri" olarak işlevleri oldukça mühimdir.

Siyasal sürece müdahil olabilen STK'lar, bunun için siyasi aktörlerle doğrudan ya da dolaylı olarak, aynı zamanda medya ile müdahale etmeye çalışabilmektedir. Aynı zamanda yasama, yürütme ve yargı erklerini de kendi menfaatleri ve tutumları ile etkileme yoluna başvurabilmektedirler. Bir veya birden fazla milletvekiliyle, yargıçlarla, siyasi partilerin üst düzey yöneticileriyle vs. açıktan ya da gizlice buluşarak etki altına almak ve kendi çıkarları doğrultusunda etkilemeye çalışabilmektedirler. Temsil ettikleri kesimlerin isteklerini, şikâyetlerini dile getirerek yasama sürecinde kendi çıkarlarına uygun kanunların meclisten geçmesine, menfaatlerine uygun olmayan yasa tasarılarının reddedilmesine karar

²⁸ Andrew Heywood, *Siyaset*, (Çev. Bekir Berat Özipek), Adres Yayınları, (4.Baskı), Ankara 2011, s. 40.

²⁹ A.g.e, s. 40.

³⁰ A.g.e, s. 40,41.

³¹ A.g.e, s. 41.

verilmesi için çaba sarf edebilmektedirler.³² Bu noktada Demirel, STK'ların iktidar ve devlet ile olan ilişkisini şu şekilde ifade etmiştir:

“Sivil toplum örgütleri, iktidarla toplum arasında arabuluculuk yapabilmekte, devletin yetersiz kaldığı ulaşılamadığı alanlarda faaliyet göstererek toplumsal iyinin sağlanmasını amaçlamakta, yasama sürecinde iktidara fikir beyanında bulunabilmekte ve iktidarlar tarafından da bir güç aktörü olarak kabul görmektedirler.”³³

STK'lar görüldüğü üzere hem iktidarla eşgüdümlü hareket edebilmekte hem de iktidara karşı muhalif bir tavır sergileyebilmektedirler. İktidarla eşgüdümlü hareket etmese bile iktidarın üreteceği politikalara yani siyasal karar mekanizmasına olumlu ya da olumsuz fikir sunarak etkileyebilmekte ve politikaları şekillendirici etkisini kullanmaktadırlar. Kamusal alanın tam içinde olmayan veya devletin yetersiz kaldığı alanlarda devlete yardımcı bir güç olarak da konuşlabilmektedirler. Alemdar, devletin yetersiz kaldığı alanlarda STK'ların faaliyet örneklerini şu şekilde belirtmiştir:

“Sivil toplum kuruluşları çok çeşitli alanlarda farklı faaliyetler yürütebilirler. Sivil toplum kuruluşları, bir sorun karşısında ortak bir değeri savunan vatandaşlardan oluştuğundan kuruluşlar etrafında toplandıkları sorunun çeşitli yönleriyle ilgilenir. Çevreden insan haklarına, demokratikleşmeden kadın sağlığına kadar çeşitli konular ve sorunlarla ilgilenen sivil toplum kuruluşları bu konular hakkında gündem oluşturmayı, toplumu bilgilendirmeyi ya da somut projelerle sorunun çözümüne katkıda bulunmayı seçebilirler.”³⁴

STK'ların çok geniş bir kesimi kapsadığı ve heterojen bir yapı olduğu bu noktada önem kazanmaktadır. Bu açıdan STK'lari çevre hakları, insan hakları, kadın hakları, LGBT hakları, mesleki haklar gibi birçok alana yayılmış ve hem konu hem de sayıca fazla ve farklı alanlarda faaliyet sürmektedirler. Ayrıca NGO (non-governmental organization) olarak adlandırılan hükümet dışı oluşumlar şeklinde uluslararası alanda da faaliyet gösteren birçok STK mevcuttur. STK'lar sadece bağlı

³² Güntüş, a.g.e, s. 203.

³³ Demirel, a.g.m, s. 160.

³⁴ Alemdar, a.g.e, s. 180.

buldukları devletlerin değil tüm dünyanın ortak noktası olan hususlarda uluslararası boyutta da faaliyet göstermektedirler.

Ortak bir amaç doğrultusunda gönüllü olarak iş yapılan ve maddi bir kazanç beklemezsizin kurulmuş tüzel kişiliğe sahip örgütlenmeler olarak STK'lar; vakıflar, kulüpler, dernekler, barolar, sendikalar, meslek oda ve birlikleri olarak şeklinde örgütlenmişlerdir.³⁵ Caniklioğlu, STK'ların bu çeşitliliğini ve kapsamını şu şekilde ifade etmiştir:

“Genel anlamıyla sivil toplum; “bir toplumun örgütlü olması” şeklinde de anlaşılabilir. Ancak bu örgütlenmelerin her zaman devletten tamamiyle bağımsız bir şekilde yürümediği de yine Batıdaki örnekleriyle ortadadır. Sivil toplum, yalnızca sivil toplum örgütlerinden (veya demokratik kitle örgütleri) oluşmamaktadır. Sivil topluma, her zaman belirli bir etkinliğe sahip olmuş dinsel ya da geleneksel örgütlerde dâhildir. Ayrıca siyasal partiler, sendikalar, baro ve odalar, işveren örgütleri, diğer çıkar grupları, hatta Amerikalı siyaset bilimcilerine göre yüce amaçlar için çalışmadığı bilinen mafya da sivil toplumun parçasıdır. Görülüyor ki sivil toplum, örgütlü toplumsal güçler anlamında gönüllü ve çıkar amacı gütmeyen hizmet sağlamak üzere işlev üstlenen sivil toplum kuruluşlarını da kapsayan üst bir kavramsal alandır.”³⁶

STK'lar, bu denli geniş alanlara yayıldığı ve çeşitlerinin de fazla olması dolayısıyla farklı bir şekilde inceleme konusu yapılmıştır. Ayrıca STK'ların hem heterojen yapısı hem de sayıca fazla olması konunun ele alınmasını da bir hayli zorlaştırmaktadır.

3. SENDİKA OLGUSU VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Sendika, genel hatları itibariyle işçi ve işveren gruplarının bir araya gelerek, hak ve menfaatlerini korumak ve kazanımlar sağlamak amacıyla kurulmuş örgütlenmelerdir. Sendikalar datıpkı diğer sivil örgütlenmeler (barolar, odalar, vakıflar, dernekler, kulüpler vb.) gibi bir STK'dır. Bu şekilde STK'lar gibi sendikalar da baskı ve çıkar grubu niteliğindeki örgütlenmelerdir. Sendikalar, işçi kesiminin bir

³⁵ Said Demirel, Kamil Alptekin, Mehmet Ali Alluşoğlu, “Sivil Toplum Örgütleri”, Mülkiye Dergisi, C.26, S.233, 2002, s. 130.

³⁶ Caniklioğlu, a.g.e, s. 79.

hak arayışı, örgütlü bir oluşumu olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca işveren kesimlerin ve memurların oluşturduğu çeşitli sendikalar da mevcuttur.

Ağralı'ya göre³⁷ sendika; işçi veya işverenlerin bir araya gelerek ekonomik, mesleki, sosyal, hukuki vs. çıkarlarını gözetmek ve haklarını aramak üzere meydana getirdikleri sosyal kuruluşlardır. Sendikaların amacına uygun olarak iş kollarındaki işçileri teşkilatlandırarak bir işçinin hakkı için, binlerce işçinin toplu direneceği bir sosyal kuruluşlardır. Ağralı, bağımsız ve özgür sendikaların ancak demokratik rejimlerle yönetilen ülkelerde var olabileceğinin altını çizmektedir. Sendikaların demokratik rejimlerin temel taşı olduğunu vurgulamaktadır. Sendikalar, yalnızca kendi örgütleriyle ilişkileri konuları değil toplumu yakından ilgilendiren konuları da ele alarak kamuoyu oluşturmaktadırlar. Bu bakımdan sendikalar, yalnızca bir işçi kuruluşları değil bir bakıma topluma hizmet eden sosyal kuruluşlardır. Hükümetlere baskı unsuru olarak etkileyebilecek ve bu sayede hem bağlı oldukları işçilerin haklarını hem de toplumun menfaatlerini korumayı sağlayabilmektedirler. Sendikalar, fikir, söz, toplu pazarlık, grev, gösteri, seçme ve seçilme, insan hak ve hürriyetleri gibi birçok özgürlüğün en önemli savunucularından biridir. Bu açıdan sendikalar, demokratik rejimle yönetilen ülkeler için oldukça önemli kuruluşlardır.

Sendikalar, sosyal anlamda toplumsal olarak çıkabilecek huzursuzluk ve çatışmalara karşı bir denge görevini; siyasal anlamda ise hükümete karşı bir baskı grubu niteliğinde olarak çalışanların çıkarlarının savunuculuğunu üstlenmektedir. Ekonomik anlamda çalışanların refah seviyesini korumak ve artmasını sağlamak amacıyla ücretlerinin makul seviyelerde olmasını sağlamaya çalışmaktadırlar. Sendikaların bu işlevsel niteliklerini yerine getirebilmesi için sendikal hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması gerekmektedir. Ayrıca sanayileşmenin git gide artması ve buna bağlı olarak çok büyük bir nüfusun ücretlilerden oluşması toplumsal bir nitelik kazandırmakta ve sendikal hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasının önemini oldukça arttırmaktadır.³⁸

³⁷ Ağralı, a.g.e, s. 9-10.

³⁸ A. Utku Erdayı, "Türk Mevzuatının Sendika Özgürlüğüne İlişkin 87 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi'ne Uyum Sorunu", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.13, S.3, 2009, s. 202.

Sendikaların doğuşu Batıda yaşanan bilimsel ve teknolojik buluşlarla ortaya çıkmıştır. Bilimsel ve teknolojik buluşlarla başlayan sanayi devrimi, daha önceleri küçük tezgâh üretimini fabrika üretimine kaydirmiştir. İnsan emeğinin, yani emek faktörünün hızlıca değişim göstermesi işçi sınıfına yeni roller sunmuştur. Bu durum hızla değişen üretim sistemi ve emek gücünün fabrikalara kayması sonucunda yeni yaşama ve çalışma koşullarını da ortaya çıkarmıştır. Bütün bu koşullar doğal olarak sendikal hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu değişimler kırsaldan şehirlere olan göçü ve üretimdeki hızlı artışı da meydana getirmiştir. Ayrıca üretimdeki bu artış, paylaşım sorununu da beraberinde getirmiştir. Emek gücünün aleyhine ancak sermaye sahiplerinin lehine oluşan gelir dağılımı beraberinde çatışmaları da ortaya çıkarmıştır.³⁹

Sanayi devrimi ile başlayan kapitalist üretim ilişkilerinin hem sosyal yaşam hem de çalışma hayatına getirdiği değişiklikler sınıfsal bir reflekse dönüşmüştür. Bu gelişmeler sonucu ortaya çıkan sendikalar, sanayi devrimi sonrası oluşan liberal öğretinin ortaya çıkardığı endüstri ilişkileri sisteminin oluşumu ile sosyal modelin en önemli unsurlarından birisi haline gelmiştir.⁴⁰

Sanayi devrimi ile birlikte oluşan liberal öğretisi ve sanayileşme hareketi, önceleri küçük tezgâh üretimi yapan emek gücünün tüm sosyal ve ekonomik hayatını derinden etkilemiştir. İşçiler, sanayileşme hareketi ile birlikte hem şehir merkezlerine göç etmeye zorlanmış hem de ücretlerin yetersizliği ile birlikte sıkıntılar yaşamışlardır. Uzun süreli çalışma saatleri, düşük ücret seviyeleri gibi birçok nedenle işçiler örgütlü bir mücadelenin içine girmek zorunda kalmışlardır. Tabii ki bu örgütlenme de kolay yaşanmamış bir sürü hak talepleri sonucunda ve yoğun tepkisel hareketlerle oluşmuştur. Yani sendikal hak ve özgürlükler bir anda değil bir dizi sosyal, ekonomik, siyasal vb. gelişmeler sonucunda kazanılmıştır. Sanayi devrimi dönemine atıfta bulunan Güler, sendikal mücadeleyi şu şekilde değerlendirmiştir:

“Bu dönemin şartları içerisinde çalışma hayatında kanlı ve çatışmacı grev hareketlerini, konulan örgütlenme yasakları izlemiş fakat zaman içerisinde

³⁹ Tahsin Güler, “12 Eylül 2010 Tarihli Anayasa Değişikliğinin Kamu Görevlileri Sendikacılığına Etkileri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.41, 2014, s.213-214.

⁴⁰ Mehmet Merve Özyayın - Ercan Han, “Sendika Üyesi Kamu Görevlilerinin “Sendika-Siyaset” İlişkisine Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Alan Araştırması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.19, S.2, 2014, s. 58.

yasaklamaların bir çözüm olmadığına görülmesiyle hükümetler geri adım atmış ve Avrupalı işçiler onlarca yıl süren mücadelelerinin sonucunda sendika hakkı ve özgürlüğünü kazanmışlardır."⁴¹

Sendikaların oluşması için gerekli olan sendikal hak ve özgürlüklerin tanınması oldukça uzun yıllar almıştır. Sendikal hak ve özgürlüklerin kazanımı demokrasi açısından da büyük önem arz etmektedir. Demokrasi için vazgeçilmez nitelikte olan sendikalar, sendika içi demokrasiyi de sağlamak zorundadırlar. Dolayısıyla kendi içerisinde demokrasiyi sağlayan sendikalar, aynı zamanda demokrasinin ilerlemesine de büyük katkı sağlamaktadırlar.

Sendikaların demokratik olmadığı yönünde eleştirilerde bu hususlarda ortaya atılmaktadır. Birinci eleştiri çoğunluk yönetimine uyma zorunluluğu üzerinde yoğunlaşmaktadır. Sendika işleriyle ilgilenmeyip, karar alma sürecinde bulunmayıp sadece sendikaların kendilerine tanıdıkları, grev, ücret artışı gibi konularda yararlanma düşüncesi sendikaların daha demokratik olmasını engellemektedir. Bu da beraberinde en basit ifade ile "başka işe karışmam" anlamı taşımaktadır. Bunun yanı sıra karar alma sürecinde referandum usulü "evet-hayır" cevaplamalarıyla karar alma sürecine katılım sağlamaları, asıl görüşlere hizmet etmeyip seçenekler arasında sıkışmayı doğurmaktadır.⁴²

Sendika demokrasisine yöneltilen ikinci bir eleştiri de "liderler" etrafında yoğunlaşmaktadır. Liderler, iktidarı ele geçirdiklerinde muhalifleri bastırma, onları haksız çıkarma işine giriştiklerini söylemektedirler. Sahip oldukları gücü kullanarak bir bürokrasi oluşturmakta ve koltuklarını uzun süre bırakmamaktadırlar. Ömür boyu liderlik, geniş yetki ve iktidar olma gücü oligarşinin tunç kanunu olarak nitelendirilmektedir.⁴³Sendika demokrasisine yöneltilen eleştiriler bunlarla da sınırlı kalmamaktadır. Üyelerin hakkının gözetilmesi, üye olma ve üyelikten çıkmanın serbest olması, bağımsız organlarının bulunmaması sorunu gibi birçok eleştiri oluşturulmaktadır.

⁴¹ Güler, a.g.m, s.214.

⁴² Bengü Dereli, "Sendika Demokrasinin Teorik Temelleri", İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası, C.31, S.1-4, 1971, s. 98-99.

⁴³ A.g.m, s. 99-100.

Sendika demokrasisi oldukça önemli bir konudur. Zira kendi içerisinde demokratik değerler taşımayan bir sendika veya oluşum demokratik bir değer de taşıyamaz. Demokratik bir değer taşıması ise öncelikle üyelerinin eğitilmiş, demokratik değerlere sahip olmasını gerektirmektedir. Bu açıdan üyelerin karar alma sürecinde fikirlerini beyan etmeleri ve farklı görüşlerin ortaya koyabilmeleri sağlanmalıdır. Aynı zamanda sendikalar tarafından karar alma sürecine katılıma engel teşkil edecek hareketlerde bulunulmamadır. Sendikaların ücret artışı talebi, toplu grev ve pazarlık, hükümete baskı oluşturma, denge ve denetim gibi görevini yerine getirmesi de ancak sendika içi demokrasi ile mümkün olabilecek önemli hususlardır.

Sendikal hak ve özgürlükler kaçınılmaz olarak bireylerin de özgür bir şekilde karar almaları ve eşit şartlarda muamele görmeleri gerektiğini öngörmektedir. Şöyle ki; isteyen kimse bir sendikaya istediği zaman üye olabilmesi ve aynı şekilde üyelikten ayrılması özgür halde olması gerekir. Başka bir husus da sendikalara üye olan her bir bireyin eşit şartları taşıması gerekmektedir. Bu durum sendikaların tüzüklerinde mevcut olmalı ya da buna göre tüzüklerin oluşturulması gerekmektedir.

Eşitlik ve özgürlük sendikal açıdan oldukça önemlidir. Saymen, demokrasinin ana kaideleri olarak bu iki ana prensibi şu şekilde ifade etmiştir:⁴⁴

“Eşitlik: Sendikalar birbirine eşittirler ve eşit muamele görürler. Federasyon ve konfederasyonlar aynı hükme tabidirler.

Hürlik: Bu da çeşitli yönlerden kendisini gösterir. Sendika kurup kurmama, izin almak mecburiyetini bulunmama, üye olup olmama, benzerleriyle birleşme veya birleşmeme, mevcutlara katılma veya katılmama, bünyesini ve idaresini tanzim etme, kapatma veya faaliyetten alıkoyma.”

Sendikaların birbirleriyle olan birleşme, kapatma, izin alma gibi konular sendikal özgürlük açısından son derece önem arz etmektedir. Aynı şekilde sendikaya üye olacak bireylerin de sendikaya üye olup olmama, üyelikten çıkıp çıkmama gibi konularda özgür olmaları gerekmektedir. Sendikaların da birbirleriyle eşit olarak

⁴⁴ Ferit H. Saymen, “Anayasa Tasarısında Sendika Hürriyeti”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, S.13, 1962, s. 120.

muamele görmesi ve sayılması, bir sendikanın diğerinden üstün pozisyonda olmaması sağlanmalıdır. Kaldı ki sendika üyelerinin de aynı şekilde birbirleriyle eşit tutumlara tabii olması kaçınılmazdır. Bunlar sendikalar için olmazsa olmaz iki önemli prensip niteliğindedir.

Sendikaların siyaset ile olan ilişkileri de ayrı bir tartışma konusudur. Sendikalar demokrasinin özellikle katılım açısından çoğulcu bir yapıya sahip olmasında önemli bir işleve sahiptir. Ayrıca sendikalar, siyasi partilerle de ilişki kurabilmektedirler. Sendikalar, siyasi partilerle olan bu ilişkiyi farklı boyut ve düzeylerde sergileyebilirler.

Sendikaların siyasi partilerle ilişki kurmaları, kurulan ilişkilerin boyutu, ülkelerin koşullarına, yönetim anlayışlarına, ekonomik, siyasal, sosyal bir dizi yapıyla yakından ilişkilidir. Tek partili totaliter rejimlerde sendikalar siyasi parti ile zorunluluğa dayalı bir ilişki kurmaktadır. Demokrasi deneyimi olmayan veya az olan ülkelerde bu ilişki, yasa koyucunun sınırlandırmaları ve kademeli olarak sendikaları, siyasi partilerden uzak tutma eğiliminde kendini göstermektedir. Çoğulcu bir demokrasi anlayışı olan ve uzun zamandır demokrasiyi özümsemiş ülkelerde ise bu sınırlar görülmemektedir. Çoğulcu demokrasi ile yönetilen parlamenter rejimlerde sendika-siyasal parti ilişkileri yasal sınırlandırmalar olmaksızın, sendikaların felsefesi ve ideolojik yaklaşımlarına göre özgürce oluşmaktadır.⁴⁵

Sendikaların, siyasi partilerle olan ilişkileri, ülkelerin rejimlerine, sosyal, ekonomik, siyasal, hukuki şartlarına göre farklılıklar göstermektedir. Bu koşullar ülkeden ülkeye değişiklik göstermektedir. Ülkelerin, demokratik ya da anti-demokratik olması bu koşulları değiştiren en önemli özelliklerdir. Bu demokratik unsurlar tabii olarak ülkelerin yasalarını yani hukuki olarak yapılarını da şekillendirmektedir. Totaliter rejimlerde yasa koyucunun uyguladığı normlar ile çoğulcu parlamenter rejimlerdeki yasa koyucunun uyguladığı normlar doğal olarak farklılık göstermektedir. Bu aradaki farklılıklar da sendikaların yapısal ve işlevsel niteliklerini fazlasıyla şekillendirmektedir. Mahiroğulları'na göre:

⁴⁵ Mahiroğulları, a.g.m, s. 1.

“Dünyadaki uygulamalara bakıldığında, sendika- siyasi parti ilişkileri; “bağımlı”, “ara bağımlı” ve “bağımsız” olmak üzere üç model üzerine kurulmuştur. Bağımlı model, özgürlükçü demokrasinin olmadığı tek partili, totaliter rejimli ülkeler ve merkezi ekonomik planlamayı benimsemiş sosyalist ülkelerde görülmektedir. Ara bağımlı model, sendikaların partilerle organik ilişki kurduğu ya da organik ilişki kurmaksızın yakın işbirliği içinde olduğu modeldir. Bağımsız model, sendikaların belirli bir siyasi parti ile ilişki kurmak yerine ülkedeki tüm siyasi partilere eşit mesafede bulunarak kurdukları ilişkilere dayanmaktadır.”⁴⁶

Görüldüğü gibi sendika-siyasi parti ilişkileri birçok etkenle birlikte açıklanabilir. Ülkelerin siyasi rejimlerinin yanı sıra aynı ülke içerisinde olan farklı sendikalarda farklı karakterler ortaya koyabilmektedir. Bu siyasi tutum da sendikaların ideolojik olarak benimsedikleri fikirlerle eşgüdümlü olarak hareket edebilmektedir. Sendikaların yapısal ve işlevsel olarak değişiklik arz etmesinin temel noktalarını bu hususlar meydana getirmektedir.

Sendikalar, baskı grupları olarak bir takım çıktılar almak için siyasi partileri etkileme rolünü üstlenmektedirler. Bu baskının gücü ölçeğinde girdiler üreterek siyasi karar alma mekanizmalarını etki altına almak isterler. Bunun sonucunda üyelerinin çıkarlarını temsil etmek ve istedikleri hakları almak için uğraşmaktadırlar. Bu bağlamda sendikaların siyasi faaliyetleri şekillenebilmektedir.

Siyasi partilerle ilişkilerini sadece bir hak talebi olarak gören ve buna göre tavır alan sendikalar, genellikle siyasi faaliyetlerini “amaç” olarak değil “araç” olarak düzenlerler. Yani siyasi bir felsefesi ve görüşü olmayan sadece kendi üyelerinin çıkarları doğrultusunda hareket eden sendika tipleridir. Bu tip sendikalar, doktriner değil mesleki bir diğer deyişle ekonomik yaklaşım üzerinde dururlar. Bu tip sendikalar aynı zamanda geniş anlamda siyasi faaliyet yürüten sendikalardır.⁴⁷

Siyasi partilerle ilişkilerini daha çok yakın ve eşgüdümlü olarak yürüten sendikalar ise siyasi faaliyetlerini dar anlamda yürüten sendikalardır. Bu tip sendikalar siyasi partilerle organik bir bağ kurmaktan çekinmezler. Doktriner

⁴⁶ A.g.m, s. 2.

⁴⁷ Adnan Mahiroğulları, “Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi”, *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, C.1, S.2, 2012, s. 13.

anlamda siyasi görüşleri üzerine partilerle yakın ilişki kurabilmektedirler. Siyasal fonksiyonlarını ekonomik fonksiyonların üzerinde, üzerinde olmasa bile eşit düzeyde kullanmaktadırlar. İdeolojilerine ve siyasi görüşlerine uygun olarak hareket eden partilerle gerek yakın gerekse direk eşgüdümlü olarak hareket edebilmektedirler. Bu tip sendikalar diğer sendikaların aksine siyasi faaliyetlerini sadece bir “araç” olarak değil aynı zamanda bir “amaç” olarak da şekillendirmektedirler.⁴⁸ Buna paralel olarak kamu görevlilerinin sendikal örgütlenmeleri Özyayın ve Han tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“İnsanların ve örgütlerin, karşılaştığı toplumsal olaylara bakış açısını yansıtan ve ülkede uygulanan ekonomik ve sosyal politikaların belirlenme mücadelesi olarak tanımlanabilecek siyaset konusunda tüm kurumlar gibi sendikaların da tarafsız kalması düşünülemez. Bu bakımdan kamu görevlilerinin ekonomik ve özlük haklarının korunup geliştirilmesini amaçlayan sendikaların, politika belirleme süreçlerine sağladığı katkı, kamu görevlilerini de yakından ilgilendirmektedir. Kaldı ki kamu görevlilerinin sendikal tercihlerinde yalnızca çalışma yaşamları ile ilgili ekonomik ve sosyal kaygıların yatmadığı bilinen bir gerçektir. Kamu görevlilerinin sahip oldukları siyasi görüşe uygun söylemler geliştiren sendikalar etrafında örgütlenmeleri, sendika, siyaset ve üye üçgeninde gelişecek olağan bir süreç olarak kabul edilmektedir.”⁴⁹

Memur ya da kamu sendikacılığının da tıpkı işçi sendikacılığında olduğu gibi bir siyasi faaliyet yürütme noktasında olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Kamu görevlileri gerek geniş anlamda gerek ise dar anlamda siyasi faaliyet yürütmektedirler. Mesleki ve ekonomik şartlar anlamında iyileşmeleri sağlamak için bir hak arayışı içerisinde olmaktadır. Bunun yanı sıra dünya ve siyasi görüş olarak da yakın oldukları sendikalara üye olabilmektedirler.

İster memur sendikaları olsun ister işçi sendikaları, politika üretme sürecine mesleki yani ekonomik ama doktriner olarak katılımı sağlamaktadırlar. Bu siyasi faaliyetleri yürütmeleri içindemokratik bir alan da gerekmektedir. Bu bağlamda sendikaların siyasi anlamda faaliyet gösterebilmeleri için öncelikle demokrasinin

⁴⁸ A.g.m, s. 14.

⁴⁹ Özyayın - Han, a.g.m, s. 59.

olmazsa olmaz bir unsur olduğu açıkça gör÷lmektedir. Demokrasinin geliştiği ölçüde sendikalar özgür ve etki alanı geniş bir yapıya bürünebilmektedirler. Sendikalar sadece mesleki ve ekonomik çıktıları sağlamak üzerine kurulmuş ve yalnızca bu amaç üzerine siyasi faaliyetlerini yürüten bir yapı da değildirler. Sendikalar aynı zamanda, doktriner olarak siyasi görüşlerinin de savunucusu konumundadırlar.

Bu açıdan sendikalar sadece ekonomik hak ve hürriyetlerinin iyileştirilmesi, geliştirilmesi üzerine değil aynı zamanda politika uygulayıcıları şekillendirici güce de sahiptir. Kendi mesleki çıkarlarının yanı sıra iktidarın yani hükmedenlerin uyguladığı diğer politikalara da şekil vermek, kamuoyu oluşturmak gibi sayılabilecek siyasi faaliyetleri de yürütmektedirler. Siyasi görüşlerine göre sendikalar, hükümetlerin uyguladığı politikalara karşı çıkabilmekte ya da yanında durup destek olabilmektedirler. Bunlar da tıpkı sendikaların çıkış noktasında olduğu gibi bir dizi hak arayışları sonucunda elde edinilmiş kazanımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Başlangıçta mesleki anlamda; çalışması saatleri, sosyal ve sağlık hakları, gelir düzeyinin iyileştirilmesi gibi birçok alanda hak talepleri ile başlayan ve insanların örgütlenmeleriyle oluşan sendikalar, bu haklarını elde ettikten sonra dar anlamda siyaset yapabilmek üzerine de aynı yollardan geçmişlerdir. Siyasi görüşlerine doktriner bir yapı kazanmak için de bir dizi ekonomik, sosyal ve siyasal aşamalardan geçmişlerdir. Bu kazanımlarını da demokrasinin gelişmesi üzerine elde etmişlerdir. Demokrasinin gelişmesine ön ayak olan sendikalar fikir hürriyetinin sağlanması konusunda da kazanımlar sağlamışlardır. Bu bağlamda sendika-siyaset ve buna paralel olarak da demokrasi ilişkisi kaçınılmaz olarak ortaya çıkmıştır.

Sendikalar; örgütlenmeleri, siyasi faaliyet alanlarını genişlemeleri ve çeşitli demokratik unsurların elde edilmesi gibi birçok kazanımları geçirdikleri süreçler sonucunda elde etmişlerdir. Sendikaların tarihsel gelişimi açısından bakıldığında bu durum gözler önüne serilmektedir.

4. TÜRKİYE'DE SENDİKAL HAREKETLER

Türkiye'de sendikal hareketler kısmen de olsa dünyadaki sendikal hareketlerin gelişimi doğrultusunda olmuştur. Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında zaman Türkiye Cumhuriyeti toplumsal, ekonomik, siyasal, kültürel vb. açıdan

Osmanlı Devleti'nin bir mirasçısı olduğu bir gerçektir. Bu açıdan Türkiye'deki birçok konuyu ele alırken Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler, Türkiye'deki sendikal hareketlerinde başlangıç noktası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'deki sendikal hareketlerin oluşmaya başladığı süreci Osmanlı Devleti'ndeki gelişmeler doğrultusunda ele almak gerekmektedir.

4.1 Osmanlı Döneminde Sendikal Hareketler

Dünyada endüstri ilişkileri alanında köklü bir değişim yaşanmıştır. Bu değişim buharlı makinelerin ve teknolojinin gelişmesi sonucunda ortaya çıkan Sanayi Devrimi'dir. Bu devrimden önce üretim aşamasında kol gücüne dayalı bir yapı söz konusu idi. Bu insan gücüne dayalı üretim biçimi zanaat adı verilen bir ekonomik ve mesleki grup tarafından yapılmaktaydı. Osmanlıda, sanayi devrimi öncesindeki bu dönemde örgütlenmeler ahilik ve lonca gibi teşkilatlanmalar oluşturmaktaydı. Ancak sanayi devrimi sonrasında endüstri ilişkilerinin ortaya çıkması, teknolojinin ve makine gücünün kol gücünün yerini alma süreci Osmanlıda, Batı'da olduğu gibi hızla kaydedilen bir süreç olmamıştır.

17. ve 18. yüzyılın belli dönemleri Osmanlı Devleti için kayıp yıllar olarak görülmektedir. Bu durumun sebebi, en geniş açıdan bakıldığında, dönemin yöneticileri tarafından çağın yorumlanamaması en önemli faktör olmuştur. Devlet otoritesinin bu zaman diliminde zayıflaması, eğitim kurumlarında fen bilimlerinden ziyade sadece din bilimlerinin okutulması önemli bir rol oynamıştır. 18. yüzyılın ortalarına doğru I. Mahmut ve daha sonra III. Selim ıslahatlar yapmış olsa da özellikle eğitim ve askeri alanlarda II. Mahmut döneminde köklü ıslahatlar başlamıştır. Bu durumda askeriye'nin ihtiyaçlarını karşılamak üzere devlet tarafından Feshane, Beykoz Kundura ve Hereke fabrikaları kurulması geleneksel yani kol gücüne dayalı üretim şekline sanayi üretim şekline geçişin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Buna paralel olarak da ücretli/bağımlı çalışan işçi kesimi de ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Ülkede sanayinin artırılması açısından "İslah-ı Sanayi Komisyonu" kurulmuş ve raporlar derlenerek yeni yapılanmalar oluşturulmuştur. Daha sonralarında ise

⁵⁰ Adnan Mahiroğulları, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi (İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)*, (2. Baskı), Özlem Kitabevi, Sivas 2017, s. 23.

İttihat ve Terakki Hükümeti, ekonomik kalkınmada milli iktisat politikasını ortaya atarak milli şirketlerin oluşturulmasını teşvik etmeye çalışmıştır. 1913 yılında hükümet sanayinin gelişmesine ivme kazandırmak için “Teşvik-i Sanayi Kanunu” çıkarmıştır. Ancak sanayinin gelişmesi için yapılan çabalar, sermaye birikimindeki yetersizlikler, 1877-1878 (93 Harbi), Yunan ve Balkan Harpleri, arkasından da I. Dünya Savaşı’na girilmesiyle sekteye uğramış ve sonuç itibarıyla sanayide beklenen ve istenilen önemli gelişmeler sağlanamamıştır.⁵¹

Osmanlı Devleti’nin nitelikli işçi grubunu Avrupa’dan getirilen gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Nitelik gerektirmeyen işlerde ise daha çok Türk ve diğer Müslüman topluluklaryer almaktaydı. Bu iki başlı yapı işçilerin hem örgüt oluşturma hem de eylem düzeyinde bir birlik oluşturmalarının önünde önemli bir engel oluşturmaktaydı. Osmanlı’da zanaat hayatındaki ustaların sanayi işçisi haline dönüşmemesi de sendikal açıdan bir örgütlenmenin ortaya çıkamamasında rol oynamıştır.⁵²

Osmanlı’da işçi kuruluşlarına benzer örgütlenmeler Ahiler tarafından, Lonca denilen meslek grupları yani bugünkü esnaf dernekleri tarafından sekiz yüzyıl önce Ankara ve civarında oluşturulmuştur. Bu tarihlerde kurulan Loncalar uzun ömürlü olmadığı gibi bir devamlılık da arz etmemiştir. Bir hakkın sağlaması için oluşturulan dayanışma sonuç aldıktan sonra ortadan kaybolmaktaydı. İşçiler, bir hak mücadelesine girdiklerinde toplu bir şekilde hareket ediyorlar ve kazanımlarını sağladıktan sonra da bu oluşturulan toplu hareket gücünü yitirmekteydiler.⁵³

Osmanlı döneminde, gerek çağın koşullarına ayak uydurulamaması gerek de yapılan ıslahat ve çabaların sekteye uğraması sanayileşme sürecini bir hayli geciktirmiştir. Kol gücüyle meydana gelen üretim şeklinin makine gücüne dayalı bir üretim şekline dönüşmesine istenilen düzeyde ulaşamamıştır. Sanayileşmenin yeterli düzeyde olmaması da beraberinde sendikacılığın gelişmesine olanak sağlamamıştır. Bunun yanı sıra Osmanlı’daki sınıfsal bir ayrım olarak müslim-gayrimüslim ayrılığı da sendikacılığın önündeki büyük engellerden birisi olarak yer

⁵¹A.g.e, s. 24-25.

⁵² Ensar Yılmaz, “Türkiye’de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.14, S.1, 2010, s. 199,200.

⁵³ Ağralı, a.g.e, s. 20-21.

almıştır. Ayrıca Osmanlı'daki "Patrimonyal" devlet anlayışı da sendikacılığın oluşumunun önündeki bir diğer önemli etken olmuştur. "Patrimonyal" yani "Baba Devlet" anlayışı sendikacılık açısından olumsuz bir faktör olmuştur. Bütün bu gibi gerekçeler, Osmanlı'da dünyada görüldüğü gibi bir işçi sınıfı oluşumuna engel olmuş ve sendikacılık gelişmemiştir.

Türk sendikacılık tarihinde ilk işçi örgütlenmesi olarak adlandırılacak "Amel(e)perver Cemiyeti" söz edilmişse de bu cemiyetin bir işçi örgütü olup olmadığı tartışılmıştır. Bunun sonucunda Amel(e)perver Cemiyetinin bir işçi örgütü olmadığı yani işçiler tarafından kurulmadığı görüşüne varılmıştır. Bu cemiyetin hayırsever yerli yabancı bürokrat ve tanınmış kişilerce işçilere iş bulmak, sermayesi yetersiz olan meslek erbabına hem nakdi hem de alet edavat olarak yardım etmeye çalışan bir yardım derneği olduğu açıklığa kavuşmuştur. Tartışmalı da olsa, Osmanlı'da ilk işçi örgütünün 1895'te siyasi amaçlar için Tophane işçileri tarafından gizlice kurulan "Osmanlı Amele Cemiyeti" (Amele-i Osmani Cemiyeti) olduğu yaygın kabul gören bir görüştür.⁵⁴

Cumhuriyet öncesi dönemde sanayileşme ve sendikalaşma süreci oldukça sınırlı sayıda olmuştur. Sanayinin yaygınlaşmaması beraberinde sendikalaşma sürecini de sekteye uğratmıştır. Ancak az sayıda da olsa sendika tipi işçi örgütlenmeleri görmek mümkündür. Kurulan işçi örgütlenmelerinin kurucuları veya başkanları da müslümanlardan ziyade gayrimüslim tebaadan olmuştur. Bunun nedenini de endüstri aşamasındaki vasıflı işçilerin büyük bir kesiminin gayrimüslim tebaadan meydana gelmesidir.

Türk sendikal hareketlerinin başlangıç noktasını oluşturan Osmanlı ya da Cumhuriyet Öncesi dönemi az sayıda ve etki gücü zayıf sendikalardan oluşmaktadır.

4.2 Cumhuriyet Dönemi Sendikal Hareketler

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte Türkiye, demokratik açıdan daha anlamlı adımlar atmaya ve demokratik değerleri yerleştirmeye çalışan bir devlet kimliğine bürünmüştür. Kurulan yeni devlet, mirasçısı olduğu Osmanlı Devleti'nden sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal, askeri vb. alanlarda bir yapı devralmıştır. Tarihsel bir

⁵⁴ Mahiroğulları, a.g.e, s. 32.

süreç dâhilinde Türk sendikal hareketleri incelendiğinde Cumhuriyet döneminde, kökü itibariyle Osmanlı Devleti'nden sayıca ve etki gücü anlamında cılız bir sendikal birikim devralınmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyet dönemi sendikal hareketlerini daha iyi anlayabilmek için bazı dönemsel başlıklar altında incelemek yararlı olacaktır. Bunun için Cumhuriyetin kurulduğu yıl olan 1923 tarihi ve çok partili hayata geçişin başlangıç süreci olarak 1946 seçimleri arasındaki ilk dönem, 1946 seçimlerinden askeri darbenin gerçekleştiği 27 Mayıs 1960 Darbesi'ne kadar ikinci dönem, 27 Mayıs 1960'dan 12 Eylül 1980 Darbesi'ne kadar üçüncü dönem ve 12 Eylül 1980 sonrası dönemi şeklinde ele almak daha faydalı sonuçlar vermektedir.

4.2.1 1923-1946 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti yeni kurulan bir devlet olarak birçok alanda sıkıntı ile karşı karşıya kalmıştır. Balkan Savaşları, Trablusgarp Savaşı, I. Dünya Savaşı ve akabindeki milli mücadele askeri yönden olduğu kadar ekonomik olarak da ülkeyi ve halkı oldukça yıpratmıştır. Böylece ortaya çıkan tabloda birçok sıkıntı mevcut idi. Özellikle otoriter bir rejimden sonra demokrasiye geçiş için bir dizi inkılâp ve çözüm yolları üretmek öncelikli bir sorun haline gelmiştir.

Kurulan yeni Türk Devleti, çıkılan savaşlar sonrasında kazanılan bağımsızlığı taçlandırmak adına ekonomik bağımsızlığın da kazanılması gerektiğini biliyordu. Milli Mücadele'nin lideri olarak Mustafa Kemal Paşa'nın öngörülleri doğrultusunda ekonomik bağımsızlığın sağlanması için önemli adımlar atılmıştır. Bu sebepten ötürü ekonominin dinamiklerini, sahip olup olmadıklarını, bu konulardaki görüş ve düşünceleri almak ve yeni bir ekonomik politikanın oluşturulmasını sağlamak amacıyla 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında "İzmir İktisat Kongresi" düzenlenmiştir. Sadece teknokratlardan oluşmayan toplumun önemli kesimini oluşturan kongreye işçiler, tüccarlar, sanayiciler ve çiftçileri gibi toplumun birçok kesimini temsil eden gruplar katılmıştır. Kongrede ekonomik ana politikaların düzenlenmesi fikir alışverişinde bulunulması açısından toplumun büyük bir kesiminin "devlet" ile buluşması açısından oldukça önemli bir adım atılmıştır. Bu kongrede gruplar devletin yetkililerine sundukları bildirimlerle temsil ettikleri

grupların sorunlarına yönelik iyileştirmeler istemiş ve çıkarlarının korunması için uğraşmışlardır.⁵⁵ İşçiler bu kongrede çalışma saatlerine, çalışma koşullarına, alacakları ücrete, tatillere vb. konulara yönelik iyileştirmeler talep etmişlerdir. İşçilerin talepleri dönemine göre oldukça önemli bir belge niteliği taşımaktadır. Ancak bu hakların yasal bir zemine oturtulması açısından ve siyasi koşulların sağlanması açısından hayata geçirilmesi uzun süre almıştır.⁵⁶

1924 Anayasası ile birlikte tanınan cemiyet kurma hakkından sonra hızlı denilebilecek ölçüde mesleki kuruluşlar çoğalmaya başlamıştır. Bu süreçte kurulan işçi örgütlenmelerinin en önemlilerinden bir tanesi de “Amele Tali Cemiyeti”dir. 1924 yılında kurulup daha sonra kendiliğinden kaybolmuştur. Anayasada tanınan cemiyet kurma hakkı sonrasında başta İstanbul, İzmir, Adana, Bursa, Edirne, Eskişehir olmak üzere ve diğer illerde sayısı yüze yakın işçi kuruluşlarının sayıları da artmaya başlamıştır.⁵⁷ Fakat daha sonra meydana gelen siyasi gelişmeler sonucunda, *“bu işçi teşekkülleri 4 Mart 1925’te Takrir-i Sükûn Kanunu ile karşı karşıya kaldılar. Bu kanun, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının çalışmalarını sonra erdirdikten sonra Türkiye’de dernek kurmak, siyasi veya mesleki manada teşkilatlanmak imkânı ortadan kalkmış oluyordu.”*⁵⁸

Takrir-i Sükûn Kanunu, İsmet Paşa Hükümeti tarafından 1925 Şubat’ında Doğu Anadolu’da meydana gelen Şeyh Sait Ayaklanması’nı gerekçe göstererek çıkarılmıştır. Bu kanun hükümete, ülkenin huzur ve asayişini bozan veya bozmaya kalkışan tüm yayın, örgüt ve gösteri eylemlerini yasaklayabilme yetkisi vermiştir.⁵⁹

Ülkenin sosyal düzeninin bozulmasına karşı olan ve olası eylemlerin önüne geçmek üzere çıkan Takrir-i Sükûn Kanunu bütün ülkeyi etkilediği gibi sendikal hareketlerinde ilerleyişini durdurmuş ya da ilerleyişine bir süre engel olmuştur. Tek parti dönemindeki sendikacılığa bakış açısı sınıfsal bir ayırım olmaması gerektiği yönünde olmuştur. Sendikacılığın bir sınıf hareketi olması dönemin bürokratları tarafından bilinen bir gerçektir. Bu yönüyle sınıfsal bir hareketin oluşmaması ve sendikacılık hareketinin, yeni kurulan devletin milli birlik ve beraberliğinin önünde

⁵⁵ A.g.e, s. 50.

⁵⁶ A.g.e, s. 52.

⁵⁷ Ağralı, a.g.e, s. 35-36.

⁵⁸ Georges Lefranc - Kemal Sülker, *Dünyada ve Bizde Sendikacılık*, Varlık Yayınları, İstanbul 1966, s. 151.

⁵⁹ Mahiroğulları, a.g.e, s. 67.

bir tehdit olarak görülmesi de bu sebepten ötürüdür. Sınıfsız bir toplum yaratmak üzerine hâkim olan görüş bu bakış açısını da beraberinde getirmiştir. Ayrıca yeni kurulan devletin ayakta kalabilmesi ve bütünleştirici gücünü kaybetmemesi dönemin idarecilerinin üzerinde durduğu en önemli ilkelerden birisi olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda:

“28 Haziran 1938’de yürürlüğe giren ‘3512 sayılı Cemiyetler Kanunu’, Osmanlı döneminden kalma 1909 tarih ve 121 Sayılı Cemiyetler Kanunu’nu yürürlükten kaldırmıştır. Derneklerin kurulmasına ‘izin esası’ getiren 1938 tarihli yeni Cemiyetler Kanun’u, 9. maddesinin H bendinde ‘Aile, cemaat, ırk, cins ve sınıf esasına dayalı cemiyetleri’ kurulmasını yasaklamıştır. Bu nedenle, sendikaların kurulması, adı geçen Kanun’da 5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı yasa ile yapılan değişikliğe kadar yasal olarak mümkün olmamıştır.”⁶⁰

3512 sayılı Cemiyetler Kanunu “izin esası”na dayalı olması sebebiyle bir kontrol altına alma yönelimi barındırmaktadır. Bu kanunla birlikte işçi sınıfının örgütlenme olasılığı da sınıf esasına dayalı cemiyetlerin kurulmasını yasaklamasından dolayı mümkün olmamıştır. Ayrıca gösteri yürüyüşleri, protestolar, gizli örgütlenmeler de bu yasak içerisinde değerlendirilerek soruşturmalar ve tutuklanmalarla sonuçlanmıştır. 3512 sayılı Cemiyetler Kanunu getirdiği yasaklar üzerine Türk sendikacılığının gelişimi üzerinde ciddi bir etki yaratmıştır. Bu durumun en önemli nedenlerini de adı geçen kanunun izin esasına dayalı bir sistem oluşturması ve aynı zamanda sınıfsal bir ayrıma dayalı örgütlenmelerin yasak olması oluşturmaktadır. Elbette ki yeni kurulan Türk devletinin, milli birlik ve şuur oluşturmak istemesi, sınıfsal ayrımın yaratacağı olumsuzlukları bertaraf etmesi, kanun koyucunun böyle bir refleks göstermesinin önemli sebeplerinin zeminini oluşturmaktadır.

4.2.2 1946-1960 Dönemi

1946 yılının Türk demokrasi tarihi açısından önemi büyüktür. Cumhuriyet CHP’nin içinden ayrılan bir bölüm olarak kurulan DP ile birlikte çok partili hayata geçişin temelleri atılmıştır. Bu duruma II. Dünya Savaşı sonrası oluşan şartlar da

⁶⁰ A.g.e, s. 67.

etkili olmuştur. Özellikle tek partili rejimlerin yenilmesiyle sonuçlanan bir yapının ardından çok partili parlamenter rejimlere yönelme kaçınılmaz olarak Türkiye’de de etkili olmuştur.

CHP içerisindeki muhalif kesiminin ayrılışı DP’nin doğup gelişmesinin önü açmıştır. Liberal eğilimleri olan bu yeni parti aynı zamanda da işçi kesiminin ilgisini çekecek faaliyetleri de sergilemiştir. DP’nin programında; mesleki grupların, sosyal dayanışma içerisinde olması gerektiği, ortak menfaatlerini savunmalarının gerekliliği ve bu hak ve hürriyetlerin genişletilmesi yönünde fikirler yer almıştır. Ayrıca bunlara ek olarak, sosyal güvenliği tehlikeye düşürmeyecek, milli şuuru bozmayacak kuruluşların ortaya çıkması da mümkün görülmüştür.⁶¹

DP’nin liberal eğilimlerinde CHP iktidarına yönelik muhalefeti de etkili olmuştur. Dönemin dinamiklerine bakıldığında zaman bu muhalif tavrın halk tarafından belirli ölçüde dikkat çektiği de görülmektedir. Bu duruma karşı CHP’de söylemlerini yenileyerek oluşan muhalefetin karşısında bir politika yürütmeye başlamıştır.

Bu dönemde yapılan ekonomik kalkınma planlarında özel sektörün biraz daha ağırlık kazanması eğilimi görülmektedir. Bu plan dâhilinde belirli sektörler dışında, zaman içerisinde, bazı devlet kuruluşlarının özel kesime devredilmesi öngörülmüştür. DP’nin iktidarı öncesi özel teşebbüse dayalı bir liberal politikanın zemini bu dönemde başlamıştır.⁶² Sendikal hareketlerin örgütlenmesi bakımından bu dönemde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. Bu çerçevede:

“1945’te çok partili düzene geçişle birlikte, siyasi rejime demokratik karakter kazandırma çabaları çerçevesinde, antidemokratik hükümler içeren 1938 Cemiyetler Kanunu’nda ‘5 Haziran 1946 tarih ve 4919 sayılı Kanun’ ile değişiklik yapılarak çağdaş hale getirilmiştir. Cemiyetler Kanunu’nda 1946’da yapılan değişikliklerle, sendikaların yasal olarak kurulmasını engelleyen 9. maddenin (H) bendindeki “ Sınıf esasına dayalı cemiyet kurulamaz.” hükmü çıkarılmış, dolayısıyla sendikal örgütlenmenin önü açılmıştır.”⁶³

⁶¹ Ağralı, a.g.e, s. 44.

⁶² Mahiroğulları, a.g.e, s. 79.

⁶³ A.g.e, s. 83.

1938 Cemiyetler kanunundaki antidemokratik maddelerden birisi olan sınıf esasına dayalı cemiyetler kurulamaz hükmünün 1946 yılında yapılan kanun değişikliğiyle çıkarılması, çağdaş anlamda sendikal örgütlenmelerin ilk başlangıç noktası olmuştur. Bu yasanın çıkmasıyla birlikte mesleki gruplar ve işçi sınıfı demokratik bir hak elde etmiştir. 1946 yılındaki değişiklikle birlikte sendikal örgütlenmelere kapının açılması, beraberinde birçok sendikanın kurulmasının da yolunu açmıştır. Türk emek tarihi literatürüne “46 Sendikacılığı” tabirinin armağan edilmesi bu yapılan değişiklikle birlikte oluşmuştur. Bir diğer açıdan bakıldığında bu durum demokratikleşme açısından önemli bir adım olarak da görülmektedir.

Sendikal hareketler tarihine bakıldığında, Sanayi Devrimi ile birlikte, işçi sınıfının hak araması ve verdiği mücadeleler sonucu ortaya çıkan sendika olgusu, Türkiye’de işçi sınıfı mücadelesi olarak ortaya çıkmamıştır. Türkiye’de sendikal hareketlerin varlığı bir demokratikleşme adımı olarak ortaya çıkmıştır. Demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olarak sendikalar, Türkiye’de çok partili hayata geçiş ile başlayan demokratikleşme çabalarının bir unsuru olarak meydana gelmiştir. Dünyada sendikacılığın başlangıcı ile Türkiye’de sendikacılığın başlaması bu yönden tezatlık göstermiştir. Sınıf bilincine dayalı oluşan sendikalar, bu neden itibariyle, Türkiye’de sınıf bilincine dayalı olmaktan uzak bir halde ortaya çıkmıştır. Bu duruma paralel olarak Türk sendikacılığı başlangıcı itibariyle doktriner olmaktan uzak kalmıştır. Kısaca Türkiye’de sendikacılık, sınıf bilinci olmadan, siyasi bir görüşten uzak, “tabandan tavana doğru değil tavandan tabana doğru” bir eğilimle demokratikleşme çabalarının bir unsuru olarak ortaya çıkmıştır.

1938 Cemiyetler Kanunu’nda, 1946 yılında 4919 sayılı Kanun ile yapılan değişiklik sonucunda, sosyalist partilerin öncülüğü ve teşvikiyle sendikal hareketlerin ve sendika sayısının artması gözlemlenmiştir. Sosyalist partilerin öncülüğünde kurulan sendikalar bir doktriner kimlik kazanmış ve Marksist, Leninist öğretiyi yaygınlaştırmıştır. Bu durum dönemin iktidarı tarafından kuşku ile izlenmiş ve önlerinin kesilmesi gerekliliği fikriyatı hâkim olmuştur. Bu bağlamda iktidar, sendikaları kendi güdümüne sokmaya yönelmiştir. Daha sonra ise sosyalistlerin kurduğu sendikaları yakından takibe almış ve İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nın 16 Aralık 1946 tarihli kararıyla kapatılmış ve yöneticileri de

tutuklanmıştır. ⁶⁴ Böylece “*Sendikacılığın, daha başlangıçta ideolojik boyut kazanmasından kaygı duyan Hükümet, acilen doktriner/ideolojik sendikacılığa yer vermeyen bir sendikalar kanunu hazırlama ihtiyacı duymuş; 26 Şubat 1947’de 5018 sayılı Sendikalar Kanunu’nu alet acele yürürlüğe sokmuştur.*”⁶⁵ 1946 yılında yapılan değişikliklerle birlikte demokratik çabanın sonucu olarak ortaya çıkan sendikalar, yapılan değişiklik üzerine daha 1 yıl geçmeden, tekrar sekteye uğramıştır. Bu dönemden sonra, “komünist” damgası yememek, alacakları cezalardan çekinmek gibi tavırlarla sendikal hareketler “46 Sendikacılığı”na benzer bir yapıda olmaktan uzak durmuştur.

1947 yılında çıkarılan kanun ile birlikte sendikaların siyaset ilişkisine yasak konulmuştur. Böylece sendikalar siyasi yayın veya propaganda yapamayacak ve siyasi partilerin faaliyetlerine aracılık yapmaları engellenmiştir. Aynı zamanda ilgili kanunda, sendikaların bu yasaklara uymaması durumunda cezai yaptırım olarak mahkeme kararıyla 3 aydan 1 seneye kadar geçici veya devamlı olarak kapatılabilme hükmü de yer almaktadır.⁶⁶

Türk sendikal hareketler tarihinde 1947 yılında çıkan 5018 sayılı kanun ile birlikte, sendikacılığın siyasi faaliyet yasağı ortaya çıkmıştır. 1946 yılında, 1938 yılı Cemiyetler Kanunu’nda yapılan değişiklikler sonucunda ortaya çıkan sendikal hareketlerin doktriner bir öğreti yolunda ilerlemesi, sınıf bilincine dayalı sendikaların varlığı, dönemin iktidarı tarafından tehlike olarak görülmüş ve bu sürecin neticesinde 5018 sayılı kanun ile sendikaların siyasi faaliyetlerine yasak getirilmiştir. Ayrıca ilgili kanun çıkarılırken CHP grev yasağının gerekliliğini savunmuş DP ise grev hakkının verilmesi yönünde görüş beyan etmiştir. Ancak 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara gelen DP, muhalefetteyken sergilediği tavrı sergilememiş ve yasada değişiklik yapmayarak grev hakkını tanımamıştır.

İktidar partisi olan DP’nin muhalefette sergilediği tavrını ve vaatlerini yerine getirmemesi ve sendikaları baskı altında tutma girişimleri işçi kesimini, muhalefetteki CHP’nin söylemlerine doğru itmiştir. CHP’nin programındaki grev hakkı tanınması, memurlara sendika kurma hakkı verilmesi gibi görüşler bu tutumda

⁶⁴ A.g.e, s. 88.

⁶⁵ A.g.e, s. 89-90.

⁶⁶ Mahiroğulları, “Türkiye’de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri”, s. 3.

etkili olmuştur.⁶⁷1946 yılında çok partili hayata geçiş ile birlikte, demokratikleşme çabaları sonucunda ortaya çıkan Türk sendikacılığı, çağdaş anlamda bir hürriyete kavuşamamıştır. Türk sendikal hareketlerinde 1946-1960 arası dönemde, siyasi faaliyetleri yasaklanmış, dönemin iktidarları tarafından vaat ettikleri haklar tanınmamış, sınıf bilincinin ortaya çıkması istenmemiştir. Bu da sendikacılık faaliyetlerinin yeterli düzeyde etkili olamamasıyla sonuçlanmıştır. Söz konusu dönemde sendikalar, dönemin iktidar partisi durumunda olan CHP ve DP tarafından tahakküm altına alınmak istenmiştir. Sonuç olarak 1946-1960 döneminde demokratik ve çağdaş anlamda bir sendikacılık faaliyeti tam anlamıyla gerçekleşmemiş olsa da bu dönemde Türk sendikacılık tarihinde önemli gelişmeler de yaşanmıştır.

4.2.3 1960-1980 Dönemi

1960-1980 dönemi hem Türk demokrasi hem de Türk sendikal hareketleri açısından önemli bir dönemdir. Bu dönemi önemli kılan ve dönemin 1960 tarihinde başlamasına sebep olan ana neden 27 Mayıs 1960'da meydana gelen askeri darbedir. Askeri darbeler sonrasında demokratik rejimin askıya alınması her zaman beklenen bir sonuç olmuştur. Aynı zamanda darbe dönemleri, bazı hak ve özgürlüklerin kısıtlandığı ya da askıya alındığı olağanüstü dönemlerdir. Ancak beklenenin aksine 1960 darbesi sonrası ortaya çıkan 1961 Anayasası bu durumun aksini gösterir nitelikte olmuştur.

1961 Anayasası bir askeri vesayet yönetimi altında oluşturulmasına rağmen birçok hak ve özgürlüğü devam ettirmeye yönelik hazırlandığı yadsınamaz bir gerçektir. Bahsi geçen anayasanın özgürlükçü bir anlayışla hazırlanması bu durumun ana nedenini oluşturmaktadır. Darbe sonrası dönemde, askeri vesayet altında oluşan bir anayasanın özgürlükçü anlayışla hazırlanması da oldukça ilgi çekici bir durum olmuştur.

27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrasında hazırlanan 1961 Anayasası; sendika kurma hakkı, toplu sözleşme ve grev hakkı gibi hükümlerle sendikacılığın önündeki engelleri kaldırmıştır. Oluşan bu özgürlükçü ortam sendikaların

⁶⁷ A.g.m, s. 5.

kurulmasına ön ayak olmuş ve aynı zamanda sendikalara üye sayılarının artmasını da sağlamıştır.⁶⁸Bu bağlamda:

“24.7.1963'te yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu, sendikalara yasak edilen siyasi faaliyetleri, 'Yasak Siyasi Faaliyetler' başlıklı 16. maddesinde düzenlemiştir:

Bu kanuna göre kurulan mesleki teşekküller: Siyasi partilerden veya onlara bağlı teşekküllerden herhangi bir surette maddi yardım kabul edemez ve onlara maddi yardımda bulunamaz ve onları teşkilatı içerisinde yer alamazlar; bir siyasi partinin adı altında mesleki teşekkül kurulamaz”⁶⁹

Bu maddeden de anlaşılacağı üzere siyasi faaliyetler alanındaki yasaklar önceki dönemlere göre sınırlı sayıda tutulmuştur ve sınıf bilincine dayalı sendikalar kurulması önündeki engel kaldırılmıştır. Aynı zamanda sendikaların, siyasi partilerle olan ilişkileri de yasak kapsamına alınmamıştır. Dolayısıyla bir sendika siyasi görüşünü benimsediği ya da kendisine yakın hissettiği bir siyasi parti ile ilişki kurulabilme imkânı elde etmiştir. Böylece siyasi parti-sendika ilişkisi de gelişmeye başlamıştır. Siyasi partilere destek verip vermemek, yakın ilişki kurup kurmamak, üyelerinin siyasi parti içlerinde bulunup bulunmamak gibi tasarrufları, 1961 Anayasası sendikaların hürriyetine bırakmıştır.

Türkiye’de sendikal anlamda memur örgütlenmeleri de geç başlamıştır. Bu geç başlangıcın da nedeni, siyasi iradenin işçi sendikacılığındaki olumsuz yaklaşımının memur sendikacılığına da olumsuz bakmasından kaynaklanmıştır. Kaldı ki siyasi irade, memurların sendikal anlamda örgütlenmelerini gereksiz görmüştür. 1961 Anayasası’na kadar devam eden bu durum, özgürlükçü bir anlayışla elitlerin hazırladığı bu anayasada memurların sendikacılık faaliyetlerine girişinin yolunu açmıştır. Anayasanın 46. Maddesi de memurların sendikalaşma hakkını güvence altına almıştır. Buna bağlı olarak memurların sendikalaşma yolunu açan 624 Sayılı Kanun oluşturulmuştur. 1965 tarihli 624 sayılı Devlet Personeli Sendikalar Kanunu toplam 25 maddeden oluşmuştur. Buna nazaran sözlü geçen yasa, memurlara

⁶⁸ A.g.m, s. 7.

⁶⁹ A.g.m, s. 7.

grev ve toplu sözleşme hakkı tanınmaması, geniş anlamda üyelik ve faaliyet yasakları gibi olumsuzluklar içermiştir.⁷⁰

27 Mayıs sonrasında Türk İşçi Sendikalarının ve üst örgütlenmelerin ilişki kurma isteği de talep bulmuştur. Bu anlamda Türk İşçi Sendikaları ve üst örgütlenmeleri, Batı sendikacılığının hakim olduğu uluslararası boyuttaki işçi teşekküllerine katılma şansı doğmuştur. 1961 Anayasası, özgürlükçü bir anlayışla hazırlanması bu durumun ortaya çıkmasındaki nedenlerin başında gelmektedir. Sendikaların etki alanlarının ve etki gücünün artması bu dönemin en önemli sonuçları arasındadır. Ayrıca bu dönemde işçi sendikalarının üyeleri bir araya gelerek TİP'i kurmuşlardır.⁷¹

Sendikaların siyasi faaliyetlerle bulunabilmeleri, siyasi partilerle ilişkiler kurabilmeleri sonucunda Türk sendikacılığı yeni bir döneme girmiştir. Bu dönemde aynı şekilde siyasi partiler de sendikalarla bir bağ oluşturma gayesi gütmüşlerdir. Hatta siyasi partiler öncülüğünde sendikalar ve üst örgütlenmeler de kurulmuştur. Bu dönemde TİP öncülüğünde DİSK, MHP öncülüğünde MİSK ve MSP öncülüğünde Hak-İş kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde çeşitli modellerle sendika-siyasi parti ilişkileri yürütülmüştür. Bu örnekler “ara bağımlı” modelin örnekleri olarak nitelendirilmiştir. Bağımsız ilişki modelinin en iyi örneği TÜRK-İŞ'in yürüttüğü ilişkilerde görülmektedir. TÜRK-İŞ'in modeline göre; partiler üstü ilişki anlayışı her partiye eşit oranda yaklaşım, değişen durumlara göre tavır alma ve sendika-siyasi parti ilişkisi açısından “bağımsız ilişki” modeli şeklinde olmuştur.⁷²

DİSK'in 1967'de kurulmasının akabinde uzlaşmacı görünüm yerini çatışmacı boyuta bırakmaya başlamıştır. Bu dönemden sonra doktriner anlamda bir sınıf mücadelesi de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu da beraberinde birçok eylemin ve grevin yaşanmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde Berec Pil Fabrikası Grevi, Kozlu Olayları, Paşabahçe Grevi ve TARİŞ Olayları gibi birçok eylem, olay ve grev gerçekleşmiştir.⁷³ TARİŞ Olayları'nın Türk işçi hareketleri tarihinde önemli bir

⁷⁰ Mahiroğulları, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi (İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)*, s. 313-314.

⁷¹ Lefranc - Sülker, a.g.e, s. 238.

⁷² Mahiroğulları, “Türkiye’de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri”, s. 8.

⁷³ Mahiroğulları, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi (İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)*, s. 250-275.

özelliği mevcuttur. TARİŞ olayları, işçi hareketlerinin “sürekli ve doğrudan eylem” mantığıyla hareket eder konuma gelmesidir. Bu mantık, doktriner kanadın kontrolden çıkma eğilimi göstermesiyle doğrudan ilgili olup işçi hareketlerini, halk hareketine dönüştürme eylem ve çabasına giderek ağırlık kazanmıştır.⁷⁴

1967 tarihiyle hız kazanan eylemler, grevler toplumsal şiddet boyutuna ulaşmıştır. Kontrol edilemez bir hal alan bu grev, eylem ve olaylar ciddi anlamda bir tedirginlik havası da yaratmıştır. Uzlaşmacı bir sendikacılık fikrinin, doktriner bir anlam kazanmasıyla giderek artan sınıf bilinci, bu sınıfsal temanın bir halk hareketine dönüştürülmeye çalışılması bu olayların boyutunun endişe uyandırıcı seviyelere çıkmasında önemli rol oynamıştır. Bu açıdan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin gerekçeleri arasına TARİŞ Olayları da girmiştir.

Bu dönemin en dikkat çeken olaylarından bir tanesi de 15-16 Haziran olaylarıdır. DİSK, mecliste görüşülen 274-275 sayılı kanun tasarılarını kendini bitirmek isteyenler tarafından hazırlandığını düşünmekteydi. Bu kanunda yapılacak değişikliklere karşı çıkan DİSK harekete geçerek eyleme geçmişlerdir.

15-16 Haziran 1970 tarihinde gerçekleşen bu eylemler, İstanbul'un Anadolu yakasında bulunan Kadıköy, Üsküdar, Kartal gibi yerlerde daha yoğun olarak gerçekleştirilmiş, polis araçları devrilmiş, AP binaları yakılma girişimine maruz kalmış ve önü alınması güç olaylar yaşanmıştır. Ölümle sonuçlanan eylemler özellikle Anadolu yakasında yaşanmıştır. Bu eylemlerin önüne geçmek için sıkıyönetim ilan edilmiş ve bu olayların konu olduğu birçok dava Sıkıyönetim mahkemeleri tarafından açılmıştır.⁷⁵

Ayrıca bu dönemde 12 Mart 1971 tarihinde Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından dönemin iktidarına muhtıra verilmiştir. 1971 Muhtırası sonrası Anayasanın 46. maddesinde yapılan değişiklik ile sendikalaşma hakkı sadece işçilere tanınmış ve diğer grupların sendikalaşma hakları ellerinden alınmıştır. Yani çalışan sıfatı taşıyanlar eğer işçi değilse sendikalaşma hakları da ortadan kalkmıştır. Bir diğer ifadeyle, Türkiye'de 1961 Anayasası ile birlikte memurlara verilen sendikalaşma

⁷⁴ A.g.e, s. 276.

⁷⁵ Turgan Arınır – Sırrı Öztürk, *İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15/16 Haziran Olaylar-Nedenleri-Davalar-Belgeler-Anılar-Yorumlar*, Sorun Yayınları, İstanbul 1976, s. 220.

hakkı, ellerinden alınmış olmaktadır. Buna ek olarak grev hakkı da sıkıyönetim komutanlarının iznine tabi olarak yapılmış ve burada da milli güvenlik gerekçesiyle birçok grev ertelenmiştir.⁷⁶

Bu dönem genel anlamda Türk sendikacılığının kazanılmış haklarıyla en özgür olduğu bir dönem olmuştur. Bir darbe sonrasında oluşmasına rağmen özgürlükçü bir anlayışla elitler tarafından hazırlanan 1961 Anayasası; sendikal hak ve özgürlükler açısından Türk sendikacılığının önündeki engelleri kaldırmaya ve yeni haklar sağlamaya yönelik bir anayasa olmuştur. Bu açıdan 1960-1980 arası dönem, gerek grev hakkının tanınması gerekse siyasal faaliyet alanında sendika-siyasi parti ilişkilerine izin vermesiyle, Türk sendikacılığında önemli bir dönem olmuştur. Demokrasinin geliştirilmesi ve demokratik katılım açısından sendikaların etki gücünün artması hususunda da oldukça önem arz etmektedir. Ancak 1967 sonrası dönemde artan grev, eylem ve olaylar baş göstermiştir. Toplumsal anlamda artan şiddet olayları ile de birlikte yeniden bir askeri vesayet dönemine geçiş süreci olmuştur. 12 Eylül 1980'de gerçekleşen askeri darbe, birçok alanda olduğu gibi sendikal hareketler açısından da yeni bir dönemin başlamasına sebep olmuştur.

4.2.4 1980 Sonrası Dönem

1973'te yaşanan Petrol Krizi sonrasındaki gelişmeler, uluslararası boyutta bir değişimin habercisi olmuştur. Keynesyen politikalar yerini neo-liberal politikalara bırakmıştır. Türkiye'de de uluslararası boyutta, özellikle ekonomik anlamdaki bu değişimlerden oldukça etkilenmiştir. Türkiye açısından 1980 tarihinin bir diğer önemi ise 12 Eylül 1980 yılında gerçekleşen askeri darbedir. Bu darbe Türkiye'de ekonomik, sosyal, siyasal vb. alanlarda birçok değişimi beraberinde getirmesi açısından önemli bir dönemin de başlamasına neden olmuştur. Darbe nedeniyle gerek Türk demokrasisi açısından gerekse sendikal hareketler açısından olumsuz yönde gelişmeler meydana gelmiştir.

1980 sonrası dönemde sendika-siyaset ilişkileri de değişime uğramıştır. Bu durumun sebebini oluşturan en önemli unsur; uluslararası boyutta sendikacılığın büyük bir bölümünü etkileyen Marksist öğretinin, bireysel pazar ekonomisi

⁷⁶ Yılmaz, a.g.m, s. 202.

karşısında güç kaybetmesidir.⁷⁷ Bu etki ile birlikte doktriner ve sınıf bilincine dayalı olan sendikacılık faaliyetleri önemli ölçüde değişime uğramıştır. Marksist öğretinin güç kaybetmesine paralel olarak sendika-siyaset ve sendika-siyasi parti ilişkileri değişik bir görünüm sergilemeye başlamıştır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile birlikte 274 ve 275 sayılı yasalar, yerine yenileri hazır oluncaya kadar askıya alınmıştır. Darbeciler bu dönemden önce yaşanan sendikal eylem, grev ve toplu pazarlık gibi haklara dayalı ortaya çıkan olayların bir iç karışıklığa sebep olduğu gerekçesini savunmuştur. Buna binaen, yaşanan bu olaylardan alınan tecrübeler de düşünülerek 5 Haziran 1983'te 2821 sayılı Sendikalar Kanunu yürürlüğe girmiştir.⁷⁸

Bu dönemde yürürlüğe giren 2821 ve 2822 sayılı yasalarda geniş kapsamlı yasakların olduğu görülmektedir. Siyasi anlamda faaliyet yasağı getiren bu kanunlar, sendikal mücadele alanını ekonomik alana hapsedmiştir. Bunun yanı sıra toplu sözleşme konusunda işkolunda %10, iş yerinde ise %50 temsil etme barajı konulmuştur. Ayrıca sendika yöneticiliği hususunda, 10 yıl fiilen işçi olarak çalışma şartı aranması koşulu getirilmiştir. Söz edilen yasalarda, birçok grev yasağı getirilmesi ve buna ek olarak grev yasağı bulunan işler kapsamının genişletilmesi de söz konusudur. Bakanlar Kurulu'na da grev erteleme yetkisinin geniş anlamda tanınması, sendikacılık faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir.⁷⁹

1983'te yapılan seçimler sonrası neo-liberal politikalar izleyen ANAP iktidara gelmiştir. ANAP iktidarı döneminde ithalatta liberalizasyona gidilerek kısıtlamalar büyük ölçüde kaldırılmıştır. Özellikle zarar eden KİT'lerden başlayarak geniş çapta özelleştirmeler gerçekleştirilmiştir.⁸⁰ Bu durumdan da anlaşılacağı üzere 1980 öncesi dönemde yaşanan sendikal hareketlerin, büyük ölçüde değiştiğini gözlemek mümkün olacaktır. Sendikacılık faaliyetlerine geniş çapta uygulanan yasaklar, dönemin iktidarınca büyük ölçüde devam ettirilmiştir. İzlenen neo-liberal politikalar doğrultusunda, sınıfsal bilincin zayıf düştüğü ve sermaye yanlısı politikalar izlenmesi, sendikacılığın doktriner boyutuyla tezat düşmüştür. Bu

⁷⁷ Mahiroğulları, "Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi", s. 18.

⁷⁸ Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri", s. 14.

⁷⁹ Yılmaz, a.g.m, s. 203.

⁸⁰ Mahiroğulları, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi (İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)*, s.322,323.

bakımdan bakıldığında etki alanları ve etki gücü zayıf sendikal hareketler ortaya çıktığı öngörülebilir bir tespittir.

Bu dönemde sendikacılık açısından olumlu sayılabilecek bazı adımlar da atılmıştır. DİSK ve üye sendika yöneticileri, TCK'nın 141. Maddesi ve Terörle Mücadele Kanunu'nun 23. Maddesinin yürürlükten kaldırılmasıyla beraat ettirilmiş ve sendikal yaşama tekrar katılmaları yolundaki engeller ortadan kaldırılmıştır. 1987 sonrası sendikasızlığa ortam hazırlamıştır. Özellikle 1989 sonrasında sendikasızlaştırma yönünde baskılar artmış ve sendikalara karşı sert bir tavır alınmıştır.⁸¹

1995 yılında, CHP-DYP koalisyon hükümeti tarafından hazırlanan demokratikleşme paketleri çerçevesinde, sendikalara siyasi faaliyet yasağı getiren yasalar köklü değişikliklere uğramıştır. Sendika-siyasi parti ilişkilerini yeniden düzenleyen 4277 sayılı "Sendikalar Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" 28 Haziran 1997 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile sendikaların siyasi partilerle olan ilişkileri yeniden düzenlenmiş ve geniş anlamda siyasi faaliyet yasağı getiren maddeler değişikliğe uğratarak, sendikaların siyasi partilerle olan ilişkileri tekrar canlandırılmıştır. Bu düzenlemeler ile yapılan yeni düzenlemeler ile geniş anlamda sendika-siyaset ilişkisini baltalayan unsurlar büyük ölçüde ortadan kaldırılmış ve Türk sendikacılığı açısından olumlu adımlar atılmıştır.⁸²

2000'li yıllar ile ortaya çıkan Küreselleşme süreci sendikal hareketleri olumsuz yönde etkilemiştir. Uluslararası yapılan ticaretlerin hız kazanması sonucunda artan rekabet ortamı bu durumu etkileyen önemli unsurlardandır. Bu süreç içerisinde sendikalar, uzlaşmacı ilişkiler yönetme noktasına gelmiştir. Ekonomik anlamda iyileştirmeleri sağlayabilmek, hak ve özgürlük arayışında bulunabilmek ve çıkarlarını korumak amacıyla uzlaşmacı bir tavır takınmak durumunda kalmışlardır.⁸³

2001 yılında yapılan Anayasa değişikliği ile "işçi ve işveren" terimi kaldırılıp yerine "çalışan ve işverenler" terimi getirilince memurların sendika kurma hakkı yeniden tanınmıştır. Anayasada yapılan bir diğer değişiklik ise 2010 yılında

⁸¹ Yılmaz, a.g.m, s. 203,204.

⁸² Mahiroğulları, "Türkiye'de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri", s. 16,17.

⁸³ Mahiroğulları, "Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi", s. 20,21.

yapılmıştır. Bu değişiklik ile birlikte memurlara grev hakkı tanınmamıştır. Toplu görüşme/sözleşme yolunu açan değişiklik bazı hususlar tarafından eleştirilmeye açıktır. Bu hususların başında Hakem Kurulu olarak atfedilebilecek bir kurulun iki taraf arasındaki anlaşmaları çözümlemesinin beklenmesidir. Bu yönüyle sendikaların yargı yolu ortadan kaldırılmıştır. Aynı zamanda grev hakkının tanınmaması da sendikacılık açısından olumsuz yönde bir etken olmuştur.⁸⁴

18 Ekim 2012 yılında yürürlüğe giren 6356 sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, 1983'te çıkarılan 2821 ve 2822 sayılı kanunların yerini almıştır. Çıkarılan bu kanun ile birlikte sendikaların siyasi faaliyetlerine geniş yasaklar konmamıştır. Toplu iş sözleşmeleri bağlamında ise yetkiyi yine eksi kanunda olduğu gibi işkolu ve işyeri düzeyinde çifte baraj sistemiyle tayin etmiştir. Toplu iş uyuşmazlıkları açısından çıkar uyuşmazlığı olan koşullarda arabuluculuğa; hak uyuşmazlıklarını ise yargı yoluna başvurulmasını açık tutmuştur.⁸⁵

1980 sonrası döneme bakıldığında, genel itibariyle uluslararası boyutta gözlemlenen neo-liberal politikaların benimsenmesi ile sendikacılık faaliyetleri Türkiye'de de güç kaybetmiştir. Ortaya çıkan siyasi faaliyet alanındaki geniş kısıtlamalar, sendikaların bir baskı unsuru olarak güçlerinde gerilemeye götürmüştür. Aynı zamanda sendikalar, bir siyasal katılım unsuru olarak değerlendirildiğinde bu durumun demokratik açıdan da olumsuz olarak karşılanabilecek durumlar mevcuttur. Yapılan yasa değişiklikleri ile birlikte her ne kadar sınırlamalar nispeten azalsa da bir önceki döneme nazaran Türk sendikacılığı, etki anlamında gücünün yitirdiği yadsınamaz bir gerçektir.

Türk sendikal hareketleri açısından genel bir çerçeve çizildiğinde, tam anlamıyla hak ve özgürlüklerin güvence altında olduğu ve/veya yasalar anlamında öngörülen hak tanınmaların pratikte ne kadar etkili olduğu tartışma konusudur. Genel olarak bakıldığında, Türkiye'de sendikacılık, iktidarlar tarafından şüphe ile bakılan, sınırlamalar konulan ve çoğu zaman istenilen düzeyde özgür olamayan bir görünüm içerisinde.

⁸⁴ Güler, a.g.m, s. 217,218.

⁸⁵ Mahiroğulları, *Osmanlı'dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi (İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)*, s. 352-359.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI

1. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ KURULUŞU

1961 Anayasa'sının ortaya çıkarmış olduğu özgürlükçü anlayış paralelinde 1960'larda birçok sivil toplum örgütü ortaya çıkmıştır. Türkiye'de sivil toplum gelişmesinin zeminini hazırlayan 1961 Anayasa'sı içerisinde barındırdığı; ifade, düşünce, basın özgürlüğü ve kişisel hak ve hürriyetler açısından oldukça büyük önem arz etmektedir. 1961 Anayasa'sı ile birlikte oluşan demokratik süreç, demokrasi için vazgeçilmez önemde olan sivil toplumun gelişmesinde itici bir güç konumundadır. 1961 Anayasa'sının dikkat çeken bir özelliği ise kamuda çalışanlarına verdiği sendikalaşma hakkıdır. Bu oluşan demokratik havada Fakir Baykurt başkanlığında TÖS kurulmuştur.

Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu (TÖDMF), 1961 Anayasasında kamu personellerinin sendikalaşmasına olanak sağlayacak ilkelerin yer alması ile sendikalaşma hususunda çalışmalara başlamıştır. 1961 Anayasası'ndan önce kamu personeli için olmayan bir hak olarak sendikalaşmanın önünün açılacak olması, TÖDMF'yi hareketli bir döneme sokmuştur. Bu bağlamda TÖDMF, 1962'te Aydın, 1963'te Antalya ve 1964'te Eskişehir kurultaylarında; kamu personellerine sendikalaşma hakkı tanıyacak olan kanun çıkar çıkmaz kurulacak sendikanın, tüzüğünü ve şeklini birer sendikacılık komisyonu çalıştırarak hazırlık yapmıştır.⁸⁶

Türk demokrasisi 1961 Anayasası'na kadar sendika dayanağından yoksun haldeydi. Türk öğretmenleri de demokratik baskı grubu olma görevini, öğretmen dernekleri vasıtasıyla yerine getirmeye çalışmaktaydı. Bu derneklerin en üst organı olarak TÖDMF vardı. Ancak demokratik düzen içerisinde bir yapı taşı olabilmek dernekler ve dernek federasyonlarıyla pek mümkün değildi. Dernekler ve dernek federasyonları eğitimcilerin tüm sorunlarını çözebilecek yetki ve güce sahip değildi.⁸⁷ Bu bağlamda kamu personelleri olarak öğretmenlerin, dernekler ve

⁸⁶ Fakir Baykurt, *Sendika ve Grev*, TÖYKO Matbaası, Ankara, 1969, s. 22,23.

⁸⁷ TÖS Samsun Şubesi Haber Bülteni, Şensoy Basımevi, Samsun, 12 Şubat 1968, s. 4.

federasyon aracılığıyla yerine getirmeye çalıştıkları baskı ve çıkar grubu niteliği, 1961 Anayasası'nda yer alan ilkeler doğrultusunda sendikalaşmaya doğru gitmiştir.

TÖDMF, kamu personellerine sendika kurma hakkı tanıyan yasa çıkınca, daha önce yapmış oldukları hazırlıklara son biçimini vererek tüzüğü oluşturmuştur. Kurulacak olan sendika ulusal tipte olacaktır. Merkezi Ankara'da olmak üzere illerde ve ilçelerde şubeler açılacaktır. Bu çalışmalardan sonra Mehmet Özgüçlü ve Hayrettin Karademir, Fakir Baykurt ile görüşmek istemiştir. Konya'dan Veli Demiröz, Amasya'dan Talip Apaydın, İstanbul'dan Mehmet Başaran, Isparta'dan Dursun Kut, toplanıp bir akşam Fakir Baykurt ile görüşmüşlerdir. Bu görüşmede federasyonla işlerin yürümediğini, sendikayı kurmak istediklerini ve Fakir Baykurt'un sendika kurucuları arasında yer almasını istemişlerdir. Daha sonra ise yürütme kuruluna seçip Fakir Baykurt'u genel başkan yapmak istediklerini dile getirmişlerdir. Bu taleplerini Fakir Baykurt'a ilettikten sonra Fakir Baykurt'un ilk tepkisi olumsuz yönde olmuştur. Fakir Baykurt sendikacılığın zor iş olduğunu, tam anlamıyla bilmediğini öne sürerek olumsuz bir tepki vermiştir; ancak daha sonra tüm ısrarları kıramayan Fakir Baykurt taleplerini geri çevirmekten vazgeçerek kabul etmiştir.⁸⁸ Bu gelişmeler sonucunda "*Türkiye öğretmen örgütlenmesi tarihinin en etkili adı olan Türkiye Öğretmenler Sendikası 8 Temmuz 1965'te kurulmuştur. 1961 Anayasa'sının 46.maddesinde yer alan sendikalaşma hakkından yararlanarak 624 sayılı kanuna göre TÖDMF (Türkiye Öğretmenler Derneği Milli Federasyonu) içinden gelen 92 öğretmen Türkiye Öğretmenler Sendikası'nı (TÖS) kurdu.*"⁸⁹

TÖS'ü kurulmasında büyük önem arz eden Talip Apaydın⁹⁰, Dursun Akçam⁹¹, Fakir Baykurt⁹² gibi isimlerin ortak bir noktası da bulunmaktadır. Bu

⁸⁸ Fakir Baykurt, *Bir Tös Vardı*, Papirüs Yayınları, İstanbul, 2000, s. 14-20.

⁸⁹ Hidayet Yıldırım, "Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmeleri (1960-1980)", *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İzmir 2013, s. 36.

⁹⁰ Talip Apaydın'ın Eserleri İçin Bknz: *Bozkırdaki Günler* (1952), *Susuzluk* (1956), *Sarı Traktör* (1958), *Yar Bükü* (1959), *Emmioğlu* (1961), *Ortakçılar* (1964,1974), *Ferhat ile Şirin* (1965), *Toprağa Basınca* (1966), *Bir Yol* (1966), *Ateş Düşünce* (1967), *Karanlığın Kuvveti* (1967), *Define* (1972), *Öte Yandaki Cennet* (1972), *Yoz Davar* (1973), *Toz Duman İçinde* (1974), *Kocataş* (1974), *Tütün Yorgunu* (1975), *O Güzel İnsanlar* (1978), *Köy Enstitüsü Yolları* (1978), *Yolun Kıyısındaki Adam* (1979), *Duvar Yazıları* (1981), *Yangın* (1981), *Kente İndi İdris* (1981), *Vatan Dediler* (1981), *Kökten Ankaralı* (1982), *Hendek Başı* (1984), *Hem Uzak Hem Yakın* (1985), *Köylüler* (1991), *Sıra Dışı Öyküler* (1994), *Öykülerle Çizgiler* (1998), *Kırsal Sancı* (1999), *Biz Varız* (2000).

⁹¹ Dursun Akçam'ın Eserleri İçin Bknz: *Maral* (1964), *Analar ve Çocuklar* (1964), *Doğunun Çilesi* (1965), *Ölü Ekmeği* (1969), *Taş Çorbası* (1970), *Köyden İndim Şehire* (1973), *Altta Kalanlar* (1974), *Haley* (1975), *Kanlıderenin Kurtları* (1975), *Kan Çiçekleri* (1977), *Kafkas Kızı* (1978), *Ataman Ocağı* (1982), *Generaller Birleşin* (1988), *Dağların Sultanı* (1991), *Sevdam Ürktü* (1992), *Bizim Sevdamız* (1993), *Öğretmeni Kim Öptü?* (1995), *Ucu Ucuna Yaşam* (2002), *Kafdağı'nın Ardı* (2002).

önemli ortaklık Köy Enstitüleridir. TÖS kurucu ve üyelerinin bir bölümünü Köy Enstitüsü ya da öğretmen okulu mezunları oluşturmaktadır.

Köy Enstitüleri'nin amacını köyde yaşayan halkın bilinçlenmesini sağlamak, köyde yaşayan halkın üzerindeki cahillik ve bilgisizlik örtüsünü kaldırmak oluşturmaktadır. Atatürk Devrimlerinin gerçekleşebilmesi için büyük önem arz eden Köy Enstitüleri, halkın aydınlanmasını, Türk milletinin çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmasını sağlamak ve bu yöndeki eksikliklerin giderilmesi için faaliyet göstermiştir.⁹³ Enstitülerin bir diğer özelliği de öğrencilerin, enstitü yönetimine katılımını sağlamasından dolayı demokratik kurumlar olarak görülmesidir. İşlerin paylaşılması, karma eğitimin uygulanması, birlikte hareket edilmesi vb. gibi uygulamalarla Köy Enstitüleri demokratik yaşayışın göstergelerini oluşturmuştur. Böylece köy çocuklarının bağımsız düşünmesi, karar verebilme yeteneklerinin gelişmesi, kendi işlerini kendileri yapabilmesi, hoşgörü kazanması gibi yurttaşlık ilkelerine göre yetiştirilmesi sağlanmıştır. Böylece Köy Enstitülerinde, yaratıcılığı gelişmiş, hür düşünebilen, üretken, ezberci anlayıştan uzak, bilinçli bireyler yetiştirilmek hedeflenmiştir.⁹⁴ Bu ezbere dayanmayan sistemle, çağdaş, bilinçli bireylerin yetiştirilmesi, köy halkının aydınlatılması düşüncesi de TÖS'ü etkileyen ve bu yönde amaçlarını gerçekleştirmeye iten düşünce olmuştur.

TÖS, kendisinden önceki bütün öğretmen örgütlenmelerinden daha farklı bir siyasal ortamda doğmuş olduğundan dolayı özgürlükçü anlayışı ve demokratik hakları kullanışı açısından önemli bir örgütlenmedir. TÖS, kendini kuran ve mirasçısı olduğu yapılardan da ayıran en önemli özelliği farklı bir siyasal ortamda doğmuş olmasıdır. Bir başka deyişle TÖS, özgürlükçü anlayışını ve mücadelesini

⁹² Fakir Baykurt'un Eserleri İçin Bknz: Yılanların Öcü (1954), Çilli (1955), Efendilik Savaşı (1959), Efkâr Tepesi (1960), İrazcanın Dirliği (1961), Onuncu Köy (1961), Karın Ağrısı (1961), Cüce Muhammet (1964), Amerikan Sargısı (1967), Tırpan (1970), Anadolu Garajı (1970), On Binlerce Kağrı (1971), Can Parası (1973), Köyğöçüren (1973), İçerdeki Oğul (1974), Kerem ile Aslı (1974), Sınırdaki Ölü (1975), Keklik (1975), Şamaroğlanları (1976), Sakarca (1976), Kara Ahmet Destanı (1977), Yayla (1977), Kale Kale (1978), Kaplumbağalar (1980), Topal Arkadaş (1980), Sarı Köpek (1980), Yandım Ali (1982), Gece Vardiyası (1982), Barış Çöreği (1982), Yüksek Fırımlar (1983), Dünya Güzeli (1985), Saka Kuşları (1985), Koca Ren (1986), Duirsbug Treni (1986), Bir Uzun Yol (1989), Bizim İnce Kızlar (1992), Yarım Ekmek (1997), Dikenli Tel (1998), Dostluğa Akan Şiirler (2003).

⁹³ Necdet Aysal, "Anadolu'da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S. 35-36, 2005, s. 281.

⁹⁴ Duygu Çukur, "Köy Enstitüleri Eğitim Modelinin Hedeflediği İnsan Tipi ve Türkiye'de Yapılmış Tezlerde Köy Enstitüleri", *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, C.2, S.4, 2008, s. 153,154.

1961 Anayasa'sının yaratmış olduğu demokratik ortamda kullanmıştır. Koç, bu durumu şu şekilde ifade etmiştir:

“Türkiye’de öğretmen dernekçiliği 1960 yılına kadar tam bir teslimiyet içindeydi. Türkiye Öğretmen Dernekleri Milli Federasyonu ancak 27 Mayıs 1960 sonrasında gerçekten öğretmenlerin ekonomik-demokratik çıkarlarını koruyan ve geliştirmeye çalışan bir örgüte dönüştürülebildi. 27 Mayıs’ın ürünü olan 1961 Anayasası ve sağladığı demokratik ortam, sol düşüncenin yaygınlaşmasına ve kitleselleşmesine önemli katkılarda bulundu.”⁹⁵

1961 Anayasası'nın sağladığı bu demokratik ortam, demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından birisi olan sendikalaşma ile TÖS varlığını sağlayabilmiştir.

TÖS kurulduktan sonra, tek sendika ve güçlü bir birliğin olmasını savunmuştur. TÖDMF'nin artık fesih edilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Tek çatı altında daha güçlü olunacağını savunan Fakir Baykurt, TÖDMF'nin 22. Kurultayında feshini kesinlikle sağlanması yönünde hazırlıkların ve çalışmaların yapılması için şubelere talimat vermiştir. Bunun sonucunda TÖDMF'nin 11-12 Temmuz 1969 tarihleri arasında gerçekleştirilen 22. Kurultayında, idare heyetinin de desteği ile 15'e karşı 165 oyla fesih kararı alınmıştır. TÖDMF'nin tüzüğü gereğince TÖDMF'nin menkul ve gayrimenkul malları ve alacakları TÖS'e devredilmiştir.⁹⁶

Bu sayede TÖS, kuruluşundan beri savunduğu gayesi olan tek ve güçlü sendikacılık düşüncesi yönünde önemli bir adım atmıştır. Bölünmenin yanlış olduğunu ancak birlik olarak menfaatlerin sağlanabileceği yönündeki düşüncesiyle TÖS, demokratik baskı ve çıkar grubu olarak amaçlarına ulaşmak için faaliyetlerine hız vermiştir.

2. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ DÜŞÜNCESİ VE AMAÇLARI

Türkiye’de öğretmen örgütlerinin en belirgin ve unutulmaz olanları arasında yer alan TÖS olmuştur. Bu durumun en önemli göstergesi; düşünceleri ışığında

⁹⁵ Yıldırım Koç, *TÖS Tarihi-I(1965-1971)*, Kuzgun Kitap, Bursa, 2015, s. 23,24.

⁹⁶ Töre-Devlet Yayınevi, *TÖS Dosyası-II*, Töre-Devlet Yayınları, Ankara, 1973, s. 46,47.

geliştirdikleri faaliyetler ve eylemlerdir. Kendisinden önce oluşmuş öğretmen örgütlenmelerinden farkı da bu noktada ortaya çıkmıştır. Bu durumun oluşmasında en büyük etken “sendika” olarak faaliyetlerini sürdürmesidir. TÖS, yalnızca öğretmenlerin haklarını korumak, yaşam kalitesini yükseltmek, çağdaş ve insanlığa yaraşır bir hayat seviyesine ulaştırmak için çalışmamıştır. Düşünceleri ve amaçları içerisinde bu konular da yer almıştır. Ancak TÖS, sadece öğretmenleri değil bütün yurttaşların yaşam kalitesini yükseltmek, bilimin ışığında milli bir eğitimle yurttaşları en iyi şekilde eğitmek ve sömürülmesine engel olmak düşüncesiyle amaçlarını ortaya koymaktadır. TÖS, ayrıca ülke sorunlarına kayıtsız kalmamış, farklı bakış açısıyla Türkiye’nin içerisinde bulunduğu sorunları da ele almıştır.

TÖS’ün kurulduğu 1965 yılındaki tüzüğüne sendikanın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

“Madde 3. a) İnsan haklarını, demokratik ilkeleri, sosyal adaleti, çağdaş dünyanın kültür ve uygarlık gelişmelerini, dünya barışının ölümsüzleşmesini temel kabul eden milli eğitimin, eksiksiz olarak gerçekleştirilmesine,

b) Yurt gerçeklerini ve üretici eğitim ilkelerini çağdaş bilimin ve tekniğin gereklerine göre düzenlenmesine ve yürütülmesine,

c) Eğitim hizmetinde çalışanların sosyal ve ekonomik haklarını savunmaya, yaşama düzeyini yükseltmeye, çalışma koşullarının düzenlenmesine, üyeler arasındaki dayanışmanın sağlanmasına, öğretmenlik mesleğinin gelişmesine çalışmaktır.”⁹⁷

TÖS’ün 1969 tüzüğüne ise sendikanın amaçları şu şekilde belirtilmiştir:

“Madde 3- Sendikamızın gerçekleştireceği amaçlar şunlardır:

I-Üyelerinin ekonomik, hukuki ve sosyal, kültürel hak ve çıkarlarını korumak ve sağlamak,

⁹⁷ 1965 Türkiye Öğretmenler Sendikası Tüzüğü, Şark Matbaası, Ankara, s. 3.

II- Eğitim mesleğinin, çağdaş eğitim-öğretim ilkeleri, öğretmenin mesleğe ilişkin hak ve ödevleri, yurt çıkarları, insan hakları ve ilgili Anayasa hükümleri yönünden gelişmesine çalışmak,

III- Eğitim mesleğinin gelişmesine, bu meslekte hizmet görenlerin ekonomik, hukuki ve sosyal, kültürel hak ve çıkarlarının korunup çoğalmasına ilişkin genel yurt sorunlarının çözümlenmesinde, ilgili demokratik kurumlara yardımcı olmak,

IV- Anayasamızın koyduğu temel ilkelere uygun şekilde ülkemizin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunmak ve bu yönde çaba göstermek."⁹⁸

Görüldüğü üzere TÖS tüzüklerinde amaç olarak; hem öğretmenlerin mesleki sorunların çözümlenmesi ve iyileştirilmesi hem de yurt sorunlarının çözümlenmesi ve iyileştirilmesi üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda bakıldığında TÖS'ün sadece mesleki çıkarları gözeten bir sendika olmadığı; aksine, mesleki çıkarları gözetmenin yanında yurt sorunlarının çözümlenmesi ve demokrasinin gelişmesi üzerinde çalışmayı gaye edinmiş bir sendika olduğu dikkat çekmektedir.

TÖS, öğretmenin ne toplum içinde rahat yaşayabilir seviyeye gelebildiğini ne de mesleğinin sorunlarının çözüme kavuşabildiğini vurgulamaktadır. Öğretmenin başını sokacağı bir evinin olmadığından, sağlık açısından ne öğretmenin kendisinin ne de ailesinin hayatı sigortalı durumda olduğundan, çocuklarının yüksek tahsil döneminde barınması için bir pansiyonun olmadığından, hukuki meselelerde kendisini parasız savunacak bir avukat olmadığından, eğitim bakanlarının sürekli değişmesi ve buna paralel olarak kendine has yönetim şekillerinin sık sık değiştiğinden ve buna karşı koyacağı bir kuvvete sahip olmadığından vb. hususlardan yakınmaktadır. Bu meseleleri çözümlmek, öğretmen ve ailesini huzura kavuşturabilmek için var olduklarının altını çizmektedir.⁹⁹

TÖS, öğretmenlerin günlük yaşantıları ve mesleki faaliyetlerinde karşılaştığı sorunlarla ve zorluklarla mücadele etmeyi ve bunlara bir çözüm bulmayı kendine amaç edinmiştir. TÖS, öğretmenlerin uzun yıllardan beri ihmal edildikleri görüşündedir. Öğretmenlerin çalışma şartlarının korunması, güvenlik içinde

⁹⁸ 1969 Türkiye Öğretmenler Sendikası Tüzüğü, TÖYKO Matbaası, Ankara, s. 5.

⁹⁹ TÖS Samsun Haber Bülteni, s. 3.

yaşamaları; ekonomik, hukuki, sosyal ve kültürel hak ve çıkarlarını sağlamak ve savunmak TÖS'ün mesleki açıdan önemli amaçları arasındadır.¹⁰⁰

TÖS, mesleki sorunların yanı sıra öğretmenin sendikal mücadeleyi yalnız kendi çıkarları için düşünüp yapamayacağını belirtmektedir. Örneğin; lojman yapma hizmetini sadece subay ve öğretmenler için değil, yoksul halkı da içine alacak şekilde bütün için yapılması gerektiği görüşündedir. Urfa'da halk balçık evlerde barınırken öğretmen, devlet tarafından yapılan lojmanda oturmaya razı olamaz demektir. Memur aylıklarına yapılacak zammın halka yüklenen yeni vergilerle sağlanmasına karşı çıkmaktadır. Memur aylıklarına yapılacak zammın, devletin daha dikkatle toplayacağı ana gelirlerinden çıkması gerektiğini savunmaktadır.¹⁰¹ Bu açıdan bakıldığında TÖS'ün öğretmeni bir devlet memuru olarak yoksul halktan ayrı düşünmediği görülmektedir. TÖS, sadece öğretmenin değil halkın da çıkarlarına uygun hareket edilmesi gerektiği görüşündedir. Öğretmenin ayrı bir tabakayı teşkil etmediği, halkın içinden gelen ve kendisi de halk olan bir yapıdan bahsetmektedir. Bu bağlamda TÖS tarafından, öğretmenin sorununun tüm halkın sorunu olduğunu, halkın sorununun da öğretmenin sorunu olduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

TÖS, Türk toplumunun ve devletinin içinde olduğu koşulların zor koşulları iyi analiz etmekte ve bilmektedir. Bu yüzden sadece mesleki açıdan sorunlarıyla ilgilenmemektedir. Öğretmenliğin özlük haklarıyla ilgili sorunları ön plana almaktan sakınmaktadır. Mesleki sorunlardan daha çok yurt sorunlarını ön planda tutmakta ve meşgul olmaktadır.¹⁰²

TÖS, yurt sorunlarıyla da yakından ilgilidir. Türkiye'nin hem iç politikaları hem de dış politikaları ile ilgilenmiştir. Eğitim başta olmak üzere, askeri, ekonomik, hukuki vb. birçok alanda yürütülen politikalara sessiz kalmamış, kendi görüşünü ve yaklaşımını ortaya koymuştur. Hükümetin yürüttüğü politikalara, olumlu ve olumsuz yönde görüşlerini belirtmekten geri durmamıştır. Bu yönüyle etkili bir sendika olarak TÖS, demokratik baskı grubu niteliğini göstermiştir.

¹⁰⁰ Türkiye Öğretmenler Sendikası Çalışma Programı 1967-1969, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1968, s. 7.

¹⁰¹ Baykurt, Sendika ve Grev, s. 19,20.

¹⁰² Fakir Baykurt, Öğretmenin Uyardırma Görevi, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara 2000, s. 69.

Bu husus ile ilgili olarak Koç, TÖS'ün resmi belgelerinde “Kürt sorunu” gibi bir ülke sorununun var olmadığını, hatta “Kürt sorunu” ifadesinin dahi bu belgelerde yer almadığını ifade etmiştir. Koç, TÖS'ün Güneydoğu Anadolu'da yaşayanlara sınıfsal açıdan baktığına işaret etmektedir. Toprak reformundan yana bir tutum sergileyen TÖS, topraksız köylülerin sömürülmesine karşı çıkmaktadır. 1965'ten itibaren Kürt milliyetçiliğinin bir ölçüde solculuk görünümü altında yükseldiği dönemde TÖS, bu harekettten etkilenmediği gibi ulusal bütünlükten yana bir tavır takınmıştır. TÖS, bu düşünceleri doğrultusunda örgütlenmenin güneydoğu illerine kaydırılması ve sendikanın buralarda geliştirilmesi gerektiğinin altını çizmektedir. Yani bölge halkının eğitilmesi temeli üzerinde durulmaktadır.¹⁰³

TÖS, faaliyette bulunduğu 1965-1971 yılları arasındaki politikalara karşı bir tutum sergilemiştir. Bunların başında eğitim alanında yurtdışından gelen yetkililerin görevlendirilmesi hususu yer almaktadır. Eğitimin milli bir nitelik kazanmasının altını çizen TÖS, eğitim alanında hiçbir yabancı yetkilinin olmamasını istemektedir. Bunun yanı sıra Amerikan süttozunun okullarda dağıtılmasını bir tehlike olarak görmüştür. Yine “Barış Gönüllüleri” adı altında Amerikan ajanlığı yapmakla nitelediği yapıyı da tümüyle reddetmiştir. Bu duruma ek olarak Yıldırım, TÖS'ün Türkiye'deki sorunlar üzerine düşüncelerini şu şekilde değerlendirmiştir:

“TÖS'lü öğretmen eskiden olduğu gibi eğitim denilince aklına kara tahta ile tebeşiri getirmemiştir. Eğitim çabalarını kahvede, meydanda, köyde kentte, dağda belde sürdürmüştür. Ülkenin neden geri kaldığı, nasıl soyulup sömürüldüğünü, halka anlatmayı amaç edinmişlerdir. Türk halkına çalışkan, aydın bir toplum haline gelmekten başka çarenin olmadığı anlatılacak, Türkiye'nin 100 milyonluk bir insan kitlesini besleyebileceğini, bunu yapmak için toprak reformunun şart olduğunu öğretmen olarak anlatmak temel amaçlardan birisi olmuştur.”¹⁰⁴

Bu bağlamda TÖS, geleceği inşa etmek için öğretmenliğin ne denli önemli bir meslek olduğunu göstermektedir. Öğretmenlik mesleğinin sadece alfabe öğretmek olmadığını, ülkenin bugünkü koşullarına ve gelecekte muhtemel olan şartlara binaen

¹⁰³ Yıldırım Koç, *TÖS Antiemperyalist Bir Öğretmen Örgütü*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 74.

¹⁰⁴ Yıldırım, a.g.e, s. 40.

eğitim verilmesi ve gereklerin karşılanması yönündeki görüşleriyle hareket edilmesi gerekliliği vurgulamıştır.

Bunların yanı sıra TÖS, eğitim ve öğretmen sorunlarıyla, Türkiye ve dünyanın genel politik ve sosyo-ekonomik sorunlarıyla ilgilenerak sorunların çözümüne yönelik çeşitli eylemler düzenlemiş ve içerisinde yer almıştır. TÖS demokratik kitlesel bir örgüt olarak 1960'lı yılların antiemperyalist mücadelesi içerisinde de yer almıştır. TÖS, Büyük Eğitim Yürüyüşü, Devrimci Eğitim Şurası ve Büyük Öğretmen Boykotu olmak üzere 1960'lı yıllarda öğretmen hareketi mücadelesinde önemli ve etkili eylem ve etkinlikler gerçekleştirmiştir.¹⁰⁵ Bu eylem ve etkinlikler ülke çapında oldukça yankı uyandırmıştır. Ayrıca TÖS'ün bu eylemleri sendikacılığın ne denli etkili bir hareket olduğunu kanıtlar nitelikte olmuştur.

3. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ MESLEKİ VE GENEL SORUNLARA YAKLAŞIMI

TÖS, bir sendika olma gereği olarak, öğretmenlik mesleğini alakadar eden meselelerin çözümlenebilmesi için çaba sarf etmiştir. Bu durum doğal olarak mesleki bir örgütlenmenin vazgeçilmez bir gereği olmuştur. Bunun yanı sıra TÖS, öğretmenlik mesleğinin sorunlarının giderilmesinin, yurt sorunlarının çözümlenmeden mümkün olmadığı görüşünde olmuştur. Bu görüşler doğrultusunda TÖS, mesleki meselelere olduğu kadar, hatta daha da fazla olarak yurt meseleleriyle yakından ilgili olmuştur.

3.1 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Mesleki Sorunlara Yaklaşımı

TÖS, öğretmenlik mesleğinin kutsallılığının ve öneminin her seferinde altını çizmiştir. Aynı zamanda öğretmenlik mesleğine yakışır hayat şartlarının sağlanması gerektiğini de vurgulamaktadır. Öğretmenin; ekonomik, kültürel, sosyal, hukuki vb. alanlarda gereği kadar iyi standartlarda olmasını özellikle savunmuştur.

TÖS, öğretmen ve eğitmenlerin bakımsızlık içinde olduklarını dile getirmiştir. Bunun yanı sıra da idari, ekonomik, sosyal ve politik baskılar altında olan öğretmenlerin çoğunun meslekten soğuyacak dereceye geldiklerini belirtmiştir.

¹⁰⁵ Gülçin Karabağ, "TÖB-DER ve Sol Siyaset", Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2016, s. 43.

TÖS'e göre, ekonomik açıdan hem köy öğretmenleri hem de şehirde olan öğretmenlerin, barınma, beslenme, konaklama vb. açıdan yüksek fiyatların baskısı altında ezilmektedir. Bu baskılar altında öğretmenlerin ruh sağlıkları bozulmaktadır. Öğretmenlerin daha etkili ve kaliteli ders vermeleri için hayat standartlarının yükselmesi gerekmektedir. Tüm bu ekonomik ve sosyal baskıların altında bir de iktidar ve iktidar yanlısı kişilerin, yıllardır öğretmenlere karşı din düşmanlığı ve komünistlik suçlamaları, öğretmenlerin mal ve can güvenliklerini tehlikeye düşürmektedir.¹⁰⁶

TÖS, öğretmenlerin isteklerinin ve açıkladığı sorunların iktidarı kızdırdığını söylemiştir. Bunun bir sonucu olarak öğretmenlerin daha ağır baskılar altında bırakıldığını da belirtmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı ve TÖS arasındaki ilişkilerin olumsuz yönde olması ve baskılar TÖS üyeleri ile yöneticilerini daha sıkı hale getirmiştir.¹⁰⁷

Öğretmenlerin maruz kaldığı başlıca baskı biçimleri şu şekilde sıralanmıştır:

a) Öğretmen üzerindeki yöneticilik görevini almak, yeni yöneticilik görevi vermemek,

b) İsteği sorulmadan, hatta ders yılı içinde, görev yerini değiştirmek ve ailesinin yerleştiği yerden çok uzaklara götürmek,

c) Maaşının birazını kesmek,

ç) İşten geçici ya da sürekli olarak çıkarılıp maaştan tam olarak yoksun bırakmak,

d) Sık sık koğuşturma açarak, fırsat buldukça mahkemeye vererek tedirgin etmek, süründürmek,

e) Görev çevresindeki gerici unsurları kışkırtarak döğdürmek,

f) Bir uzvunu kesmek (Kulağı ve tenasül uzvu kesilen öğretmenler vardır),

g) Örgüt lokallerini basmak, yakmak, cam çerçeve kırmak,

¹⁰⁶ Fakir Baykurt, *Öğretmenlerin Birleşmesine Doğru*, TÖYKO Matbaası, Ankara 1970, s.6,7.

¹⁰⁷ Fakir Baykurt, *Türkiye'de Eğitim Çıkmazı ve Öğretmenlerin Savaşı*, Şark Matbaası, Ankara 1971, s. 19.

ğ) Örgüt toplantılarını basmak,

h) Halk arasında öğretmen aleyhtarı propagandalar yaymak,

ı) Öğretmen maaşlarını az tutmak, böylece öğretmeni ekonomik baskı altına almak.”¹⁰⁸

Bu bağlamda bakıldığında TÖS üyesi öğretmenlerin, iktidar sahipleri tarafından baskı altına aldığı görülmektedir. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından TÖS üyesi in siyasi, sosyal, ekonomik ve idari hatta özel yaşam yönünden de zor duruma düşürüldüğü sonucuna varılabilmektedir.

TÖS’e göre, öğretmenlerin büyük bir kısmı ekonomik açıdan hayatını idame ettirme gücünden yoksundur. 118326 ilkokul öğretmeni 500-600 lira arasında aylık almakta ve bu aylık şehirde olan öğretmenler için bir ev kirası bile değildir. Her gün artan hayat pahalılığı altında öğretmenler ezilmektedir. Bunun yanı sıra köy öğretmenleri tek başına beş sınıfı birden okutmak durumunda kalmaktadır. Bu emeklerine karşılık aldıkları ücret ise oldukça düşüktür. Bu gibi sebeplerden ötürü de öğretmenlerin bir kısmı, meslekten kopmakta ve Almanya’ya işçi olarak gitmektedir.¹⁰⁹ Bu durumda TÖS, ekonomik açıdan öğretmenlerin nasıl çıkmazda olduğunu çeşitli örneklerle ifade etmiştir. Bunun yanı sıra öğretmenlere maaş dışında çeşitli adlarla ödenen ek ödemelerin öğretmenler arasındaki maaş birliğini bozduğunu, bu ek ödemelerin ikinci görevler yoluyla milli eğitimde imtiyazlı bir öğretmen sınıfını oluşturduğu da ifade edilmiştir.¹¹⁰ TÖS, ikinci görevlerle ek ücret olarak imtiyazlı öğretmen sınıfının doğmasını ve maaş birliğinin bozulmasını kabul edilebilir bulmamıştır. Bunun öğretmenler arasında gelir adaletsizliği doğurduğu kanısındadır.

TÖS, personel ücretlerinde kademe ve derece farkının adalet ölçüleri içerisinde olması gerektiğini vurgulamış ve öğretmenler arasındaki gelir farklarının azaltılması ilkesini de savunmuştur. Terfilerin üç yılda bir alınması gerektiğini belirten ve eğitim alanını bir bütün olarak gören TÖS, bir üniversite profesörüne

¹⁰⁸ A.g.e, s. 20.

¹⁰⁹ Dursun Akçam, Türkiye Öğretmenler Sendikası Şube Başkanlıklarına Çektığı Telgraf, (18/11/1969).

¹¹⁰ Nevzat Helvacı - M. Şevki Öcal, “Öğretmenin Geçim ve Güvenliği”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No:12/b, Yenigün Matbaası, Ankara 1968 s. 5.

nazaran bir ilkokul öğretmenini aşağıda görmemiştir. Bir ilkokul öğretmenin alfabe öğretmesi, çocuğun eğitilmesi çabasının oldukça yorucu ve hüner isteyen bir iş olduğunu, bu yüzden eğitim alanında çalışanların arasındaki farkların çok açık olmaması görüşünü savunmuştur.¹¹¹

TÖS, ekonomik yönden olduğu kadar sosyal güvenlik yönünden de öğretmenlerin sorunlarını incelemiş ve bu sorunlara çözüm yolları aramıştır. Öğretmenlerin mesken, güven içinde çalışma ve sağlık yönünden sorunlarının olduğu ve bu sorunların öğretmenlerinin lehine çözümlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Sağlık açısından muayene, ilaç ve tedavi yönünden birçok aksaklık olduğunu dile getirmiştir. Bu sorunların; öğretmen hastaneleri, öğretmen sigortaları ve öğretmenler için yardımlaşma sandıkları kurularak çözümlenebileceğine işaret etmiştir. Bunun yanı sıra öğretmenleri yuvaya kavuşturacak kredi imkânlarının sağlanmasını talep etmiştir. Öğretmenlerin bu sorunlarına ilişkin olarak yasaların düzenlenmesi ve çıkarılması yönünde talepleri de olmuştur.¹¹²

TÖS, bu taleplerinin yanı sıra kendi içerisinde bir çözüm olabilmek üzere TÖYKO adı altında bir kooperatif kurmuştur. Bu kooperatifin amaçları:

- “1- Üyelerine ucuz tüketim malları sağlamak,
- 2- Mesleki araçların kendi işletmelerinde yapımını gerçekleştirmek,
- 3- Kaza ve maluliyet sigortası,
- 4- Emeklilik,
- 5- Üyelere kredi vb.”¹¹³

TÖS, öğretmenlerin sorunlarını çözmek için sadece devletten ilgili kanunların çıkarılmasını istemekle kalmamış aynı zamanda bu sorunlara çözüm yaratabilmek üzere kendi içindeki dinamikleri kullanarak çözüm yolları da aramıştır. Sendikalaşmanın verdiği birliği kullanarak çözüm arayışına da girmiştir. Öğretmenin

¹¹¹ Osman K. Akol, TÖS Genel Yönetim Kurulu Üyelerine, Yürütme Kurulu Üyelerine, TÖS Baştemsilcisi ve Temsilcilerine TÖS Şube Başkanlığına, Başmüfettişliğe, TÖYKO Matbaası, Ankara 1970, s. 2-5.

¹¹² Türkiye Öğretmenler Sendikası Eskişehir Şubesi Haber Bülteni, Şubat 1969, s. 3.

¹¹³ Türkiye Öğretmenler Sendikası Aydın Şubesi Haber Mektubu, Aydoğdu Matbaası, Mayıs 1967, Yıl:2, Sayı:4, s. 3.

sorunlarına çözüm yolları arama sadece TÖYKO ile sınırlı kalmamıştır. Bu bağlamda TÖS'ün yardım yönetmeliğinde şu maddeler bulunmaktadır:

"1 – a) Adli ve idari bir kovuşturmayla uğrayan, böylece görevinden el çektirilen üyeye aylığının tümü ileride %60'ını iade etmek şartıyla ödenir.

b) Bu işlem 10 Ocak 1968 tarihine kadar üye olanlara uygulanır.

2 – İmkan dâhilinde karşılıksız 1000 ila 1500 lira ölüm yardımı yapılır.

3 – Tabii afetlerde 1000 lira karşılıksız yardım edilir.

4 – Emekliliği kazanmadan her hangi sebeple emekliye ayrılan üyeye altı ay süre ile 250 lira ödenir.

5 – Hastalık halinde 2000 liraya kadar karşılıklı yardım yapılır."¹¹⁴

Bu bağlamda bakıldığında TÖS, üyelerinin hem hukuki hem de sosyal güvenlik alanındaki sorunlarına bir çözüm olarak yardım yönetmeliğini oluşturduğu görülmektedir. TÖS bu yönetmeliğiyle gerek üyelerinin sorunlarının giderilmesine gerek ise üyeler arasındaki yardımlaşma ve dayanışmanın artmasına katkı sağlamıştır.

TÖS'ün öğretmen ve meslek sorunlarıyla ilgili çabaları da bunlarla sınırlı değildir. Yangın ve depremlerde maddi ve barınma açısından yardım, yurt içinde ve yurt dışında tedavilerinde yardım, davası olan üyelere hukuki yardım gibi birçok alanda da öğretmenlerin sorunlarının çözülmesi için çalışmıştır. Bunlara ek olarak TÖS, kültürel ve araştırma-geliştirme açısından da olanaklar sunmuştur. Örneğin; sendika tiyatrosu kurulma çabaları, TÖYKO adı altında kooperatif ve basımevi çalıştırma, eğitim el kitaplarının yazılma ve çıkarılması gibi üyelerine yönelik faaliyetleri de mevcut olmuştur.¹¹⁵

TÖS, öğretmenlerin mesleki açıdan sorunlarının çözümlenebilmesi yönelik bir sendika olarak, demokratik baskı ve çıkar grubu olma niteliğini kullanması gerekliliğinin önemini vurgulamıştır. Bu bağlamda TÖS, sendikaları demokratik

¹¹⁴ A.g.e, s. 4.

¹¹⁵ Fakir Baykurt, *İfade (TÖS Savunması)*, Eğitim-İş Yayınları, Ankara 1994, s. 110-114.

yapının temel unsurlarından biri olarak görmüştür. Bunun yanı sıra sendikalarında grevsiz olmayacağı savını ileri sürmüştür. Bu bakımdan grev hakkı olmaksızın bir sendikanın sadece biçimsel bir örgüt olacağını, kamu personeli örgütlerinin gerçek bir sendikal hak ve mücadele savaşı verebilmelerinin ancak grevle mümkün olacağı görüşünü savunmuştur.¹¹⁶

TÖS, öğretmenlerin mesleki sorunlarıyla ilgili hemen hemen her alanda çözüm için çaba sarf etmiştir. Öğretmenlerin, ekonomik, sosyal, hukuki, idari, kültürel, sosyal güvenlik vb. alanlardaki sorunlarını ele almış ve bu sorunları gerek sendikanın kendi içinde gerek ise kanun koyucuya öneriler sunarak çözmeye çalışmıştır.

3.2 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Türkiye'deki Genel Sorunlara Yaklaşımı

TÖS, mesleki sorunların yanı sıra yurt sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Türkiye'deki genel sorunlar üzerinde duran TÖS, bu sorunlara çeşitli eleştiriler ve öneriler getirmiştir. Eğitim sorununun yanı sıra ekonomik, toplumsal, dış ilişkiler vb. gibi alanlardaki sorunlarla da yakından ilgilenmiştir.

3.2.1 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Eğitim Sorunlarına Yaklaşımı

Bir öğretmen örgütlenmesi olarak TÖS'ün en çok üzerinde durduğu sorun eğitim olmuştur. Sadece öğretmenlerin mesleki sorunlarıyla ilgilenmekle kalmayıp, Türkiye'deki eğitim sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Eğitim alanında Türkiye'nin sorunlarına çözüm önerileri sunan TÖS'e göre eğitimin amacı şu şekildedir:

- “a) Olayları objektif ve akla uygun ölçülerle değerlendirmeyi başarmalı,*
- b) Sosyal dayanışma gereğine inandırmalı,*
- c) Uygarlıktan tüm toplumun yararlanması gerektiğini kabul ettirmeli,*
- d) Herkesin özgürce düşünebilmesini, basmakalıpcı yerine her olayı ve her görüşü bağımsızca eleştireci bir değer yargısına vardırıcı yolu açmalı,*

¹¹⁶ Helvacı - Öcal, a.g.e, s. 14-15.

e) *Nihayet, toplumumuzda sosyal sınıflar arasında gittikçe derinleşen eşitsizliğin, ekonomik bağımlılığın bilimsel nedenlerini, köklerini gösterecek bir metod uygulamalıdır.*"¹¹⁷

Görüldüğü üzere TÖS, eğitimi bilimsel bir temel üzerine oturturma, ezberci yaklaşımdan uzaklaşmasını istemektedir. Eğitimin; toplumsal, sosyal, ekonomik yönden etkilerinin farkında olarak buna uygun bir yol seçilmesi gereğinin altını çizmektedir.

TÖS eğitimin, ekonomi üzerindeki etkisinin fazla olduğu ve eğitimin ekonomik yapıyı şekillendirdiği görüşündedir. Türkiye'deki eğitimin emperyalist etki altında olduğu iddiasındadır. Emperyalist etkiyle eğitilenlerin, batıya yatkın, baskıları kabullenen bir sınıf oluşturulmaya çalışıldığı görüşündedir. TÖS, bu durumun tersine çevrilmesi için halktan yana bir eğitim modeline geçilmesi gerektiğini belirtmektedir. Kırsaldaki insanların kendi içlerine kapalı olmaması gerektiğinin ve bunun yanı sıra köydeki insanların çağdaş eğitimle aydınlanması gerektiğinin altını çizmektedir. Bu sayede emperyalist etkiyle yozlaşan halkın, ülke yararına ve ekonomik yönden bağımsızlığa inanan bir kitle olacağını belirterek, halktan yana eğitimin gereğini vurgulamıştır.¹¹⁸

TÖS, halka dönük eğitim modelinin nasıl kurulabileceğini de şöyle ifade etmiştir:

"Halka dönük bir eğitim düzenini ancak halka dönük bir iktidar uygular. Çünkü hiçbir sosyal sınıf, bilerek ve isteyerek kendisini ayakta tutan ideolojilere ihanet etmez ve gene hiçbir sosyal sınıf, hasım sınıfları güçlendirecek bir eylemde bulunmak istemez. Halkın bilgisizliğinden yararlanıp halkı sömüren bir sınıfın, halka dönük bir eğitim düzeni getirmesini beklemek yanlıştır."¹¹⁹

Yukarıdaki ifadeden anlaşılacağı üzere, halka dönük bir eğitimin gerçekleşebilmesi için öncelikle halkın aydınlanması gerekmektedir. Bu aydınlanış

¹¹⁷ Kemal Sülker, "Öğretmenlerin Örgütlenmesi", Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No: 12/c, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1968, s. 5.

¹¹⁸ Çetin Özek, "Kapitalist Düzenle Eğitim Kurumları ve İşleyiş Biçimleri", Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No:4, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1968, s. 12.13.

¹¹⁹ "Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Eğitim Kurumları Üniversite ve Yüksek Okullar", Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1968, s. 5.

da öğretmenler sayesinde olacaktır. Halkın öğretmenden, öğretmenin de halkın kopuk olmaması gerekmektedir.

TÖS'e göre halk deyince anlaşılması gereken iki unsur vardır: işçi sınıfı ve işçi sınıfının dostları. Emperyalist, kapitalist, toprak ağaları ve bunların yanında olanlara karşı duranlar halkı teşkil etmektedir. Halk, işçiden ve onların yanında olan kesime denilmektedir. Yine TÖS'e göre; işçiden ve onun yanında duranlara karşı tavır alan sınıf ve tabakalara ise halk düşmanlarıdır.¹²⁰

TÖS, halktan yana bir eğitim modelinin ancak devrimci bir eğitimle mümkün olacağı kanaatinde. Devrim için eğitimin, işçi ve köylü kesiminin devrimci bir çizgide geliştirilerek, iktidarın değiştirilmesi yönünde eğilimde bulunulması anlaşılmaktadır. Geliştirilen ve aydınlatılan bu kesimler kendi demokratik iktidarını yani halktan yana, halk iktidarını kurmak için eğitilmesi gerekmektedir. Bu da ancak devrim için eğitim ilkesi ile gerçekleşebilir.¹²¹

TÖS'e göre eğitim, iktidarı elinde tutan egemen sınıfın devamlılığını sağlaması üzerine bir yapı içerisinde. Devleti yöneten egemen sınıf halktan yana olmadıkça, emperyalist güçlere ve onun uzantılarına hizmet ettikçe eğitim de buna paralel olarak halktan yana olmayacaktır. Egemen sınıfın ideolojisini dayatmak için en iyi yol eğitimden geçmektedir.¹²² Yani iktidarı elinde tutan egemen sınıflar istediği şekilde yurttaşlar yetiştirmektedir. Bu durumu tersine çevirmek de ancak, halkın iktidarı ele geçirmesi suretiyle gerçekleşebilmektedir.

Yine TÖS'e göre, Türkiye'de eğitim üzerinde emperyalizmin etkisi oldukça yüksektir. Emperyalizm, iktidarı elinde bulunduran egemen sınıfı kontrol ederek eğitim sistemine girebilmektedir. Bunu da egemen sınıf ile işbirliği içinde bulunarak yapmaktadır. Türk halkının aydınlanmasının önüne geçilerek, istedikleri tipte insanlar olmasına yönelik faaliyetler sürdürmektedir. Aydınlanmayan halkın, sömürülmeye razı olması ve boyun eğmesi istenmektedir. Bu sayede istediklerini yapacak ve yaptıracak bir halk ellerinde olacaktır. Emperyalizme karşı olan devrim için eğitim modelinin gereği bu noktada büyük önem arz etmektedir. Halktan yana

¹²⁰ Doğan Erdoğan, Çetin Özek, Doğan Özgüden, Faruk Pekin, "Dünya'da Eğitim Akımları", Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası, Bildiri No:5, Şark Matbaası, Ankara 1971, s. 5.

¹²¹ A.g.e, s. 5.

¹²² A.g.e, s. 12, 13.

bir iktidarın sağlanması yönünde eğitim politikasının belirlenmesi emperyalist güçlerin, hem öğretmenler hem de eğitim üzerindeki baskı ve tahakkümünü arttırmaktadır.¹²³

Devrim için eğitimin yapılabilmesi öğretmenlerin de bu doğrultuda eğitilmesini gerektirmektedir. Eğitilmiş olan öğretmenlerin okullarda öğrencilerini devrim için eğitim ilkesi ışığında eğitmesi sağlanarak halkın iktidarını sağlayacak yapı oluşturulmak istenmiştir. Bu doğrultuda emperyalist güçlerin istediği şekilde olan derslerin ve içeriklerin öğretmenler tarafından titizce incelenip eleştirel bir tavır getirilmesi gerekmektedir. TÖS, öğretmenlerden bilimsel temeller ışığında halkla ve öğrencilerle iç içe bir eğitim modeli istemektedir. Bu eğitim modeliyle önce öğrencilerin ve buna paralel olarak velilerin yanı sıra topyekûn halkın aydınlatılması için gayret gösterilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.¹²⁴

TÖS, devrimin gerçekleşebilmesi için edebiyatın gücünden de yararlanmak istemiştir. Bu doğrultuda halkı yüreklendirecek, bilinç aşılacak, halkın çıkarlarına ve algısına ulaşabilecek ve bu sayede devrimin gerçekleştirilebilmesini sağlayabilecek bir edebiyatın gerekliliğini vurgulamıştır. Ayrıca halktan yana olan yazarların olması bunun için büyük önem arz etmektedir. TÖS, yazarların halkın içinden ve halkla sıkı sıkıya bağlı bir şekilde hareket ederek onların sözcüsü niteliğine kavuşmasını istemiştir. Devrim için eğitimin yanında devrim için edebiyatında gerekliliği vurgulanmıştır.¹²⁵

Türkiye’de eğitim devrimini gerçekleştirebilmenin, devrim için eğitim modelinin işlenebilmesinin önünde sorunlar mevcuttur. Bu sorunlar üzerine eğilen TÖS, başlangıç noktası olarak Türkiye’nin o günkü şartlar içerisinde bulunduğu sosyal ve ekonomik yapı ile eğitim arasındaki ilişkiyi almıştır. Toplumun belirli bir yönde eğitilmesi ve buna göre öğretmenlerin bilinçlenmesi gerekmektedir. TÖS’ün devrim için eğitim ilkesinin en temel amacı halkın aydınlanması ve siyasal

¹²³ Dursun Akçam, Talip Apaydın, Avni Aytan, Ali Bozkurt, Vahap Erdoğan, “Devrim İçin Eğitim”, Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası, Bildiri No:6, TÖYKO Matbaası, Ankara 1971, s. 8.

¹²⁴ A.g.e, s. 20-25.

¹²⁵ Talip Apaydın, Adnan Binyazar, Mehmet Cihangir, Haşim Kanar, Cevdet Kudret, “Devrim İçin Edebiyat”, Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası, Bildiri No:9, Şark Matbaası, Ankara 1971, s. 8,9.

bilinçlenmesini sağlamaktır. Eğitim devrimini gerçekleştirebilmek için bu amaç ve yollar üzerinde durulması gerekmektedir.¹²⁶

Türkiye’de eğitimde fırsat eşitliği konusunda sıkıntılar olduğunu belirten TÖS, anayasanın öngördüğü eşitliğe aykırı uygulamaların olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“a) Ülkemizde henüz temel eğitim tamı tamına gerçekleşmemiştir. İlkokula devam olanağından yoksun milyonları, dirsekle geri itip okula kavuşmuş olanları koltuk altından geçirerek yüksek okullar yolunu göstermek somut bir adaletsizliktir.

b) İlköğrenimden geçmiş olanların, hepsine orta öğrenim sağlamadan meslek liselerine girmeyi ortaokul diploması şartına bağlamak haksızlıktır.

c) Mesleğe yönelmeyi istek ve kabiliyete bağlayıp, yeteneklerin gelişmesinde ekonomik dengesizliklerin rolünü görmezden gelmek insafsızlıktır.

ç) Birçok yerde bir mühür ve bir müdürle var sayılan ortaöğretim çemberinden geçen bir çocukla zengin araç ve gereçler içinde öğretmeni tam okuldan çıkan çocuğu aynı sınavdan geçirip seçme yapmak saçmadan da saçma bir aldatmacadır.

d) Anayasamız, “Türkiye Cumhuriyeti laik bir devlettir.” derken imam-hatip okullarına ve şimdi de din liselerine milyonlar harcamak, ortaçağ eğitime dönmektir.”¹²⁷

Yukarıda belirtildiği üzere TÖS, eğitimde herkesin eşit olmadığı, aynı fırsatları yakalayamadığı görüşündedir. Ortada bir eğitimde fırsat eşitliği olmaksızın aynı sınavlara tabii tutulması, anayasada belirtilen laiklik ilkesine aykırı hareketlerin olması gibi hususların altını çizmiştir. Bu yönüyle TÖS eğitimde fırsat eşitliğinden yana bir tavır almıştır. Halkın her olanaktan yararlanması ve eğitim açısından bunun gerekli olduğunu göstermiştir.

¹²⁶ Necat Erder, “Eğitim Devriminde Planlama Yöntemi”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No:9, Yenigün Matbaası, Ankara 1968, s. 9-11.

¹²⁷ İ. Safa Güner, “VIII. Milli Eğitim Şurası”, Milli Eğitimde Tutarsız Bir Şura Aldatıcı Bir Reform, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1971, s. 31.

TÖS, Türkiye’de din eğitimi konusu üzerinde de durmuştur. Ana dili olmayan Arapça dilinde çocuklara Kur’an’ın baştan sonra ezberletildiğini belirtmiştir. TÖS, hafızlığın alınabilmesi ve ezberletilmesi için ağır yollarla şiddetle, korkuyla çocukların eğitildiğini söylemektedir. Ayrıca TÖS, Kur’an’ın Arapça yerine Türkçe yazılması ve okutulmasının toplum üzerinde etkilerinden iktidarı elinde bulunduran egemen gücün etkileneceğini belirtmiştir. Kur’an’ı kendi dilinde okuyan ve anlayan bir halkın üzerinde eskisi gibi sürüp gelen baskıları, kontrolleri ve tahakkümlerinin olamayacağını altını çizmiştir. Bu nedenle dini sadece ezber üzerine inşa ettiklerini öne sürmektedir.¹²⁸ Buna ek olarak Türkiye’de ne iktidar sahiplerinin ne de din adamlarının, kendi çocuklarını dini eğitim veren okullara göndermediklerinin altını çizen TÖS; bu kesimlerin amacının sadece dini siyasete alet ederek politik sonuçlar almak ve halk üzerinde tahakkümü sürdürmek istemelerinden kaynaklı olduğunu dile getirmektedir.¹²⁹

TÖS, eğitimdeki sorunlara yukarıda belirtildiği üzere görüşler belirtmiş ve öneriler sunmuştur. Eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanması, laik ve çağdaş bir eğitim sisteminin sağlanması ve halktan yana, halkın iktidarını sağlayacak eğitim modelinin uygulanması gerektiği görüşünü belirtmiş ve önerilerde bulunmuştur. Genel itibariyle TÖS’ün Türkiye’deki eğitim sorunlarına yaklaşımları ve görüşleri halkın aydınlanması ve eşitliğin sağlanması yönünde olmuştur.

3.2.2 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Ekonomik Sorunlara Yaklaşımı

TÖS’ün Türkiye’deki sorunlar üzerine görüş belirttiği önemli hususlardan birisi de ekonomi olmuştur. Ekonominin bir ülke için ne denli önemli olduğunu vurgulayan TÖS, bu alandaki sorunların giderilmesinin hayati derecede önemli olduğunu altını çizmiştir. Dolayısıyla TÖS, bir ülkenin bağımsızlığının ekonomisine dayalı olduğunu vurgulamıştır.

TÖS, Türkiye’de ekonominin kalkınması için ilk olarak toprak yani tarımla ilişkili bir politikanın belirlenmesi gerektiğini ve bu doğrultuda hareket edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda Türkiye’de tarıma elverişli arazinin azlığının

¹²⁸ Fehmi Yavuz, “Din Eğitimi”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No:7/h Yenigün Matbaası, Ankara 1968, s. 14, 15.

¹²⁹ A.g.e, s. 21.

altını çizen TÖS, tarıma elverişli olan bu az alanda ise yanlış tarım teknikleri yüzünden iyice azaldığı ve toprağın veriminin düştüğünü belirtmiştir.¹³⁰ Bunun yanı sıra bozuk, yanlış tarım teknikleriyle iyice azalan ve verimliliği düşen toprağın, köyden kente göçün de etkisiyle ekonomi yönünden getirisi sağlanacak vasıftan iyice uzaklaştığını belirtmiştir.¹³¹

Öte yandan Türkiye’de, nüfusun büyük bir bölümü tarım sektöründe çalışmaktadır. Diğer sektörlere oranla, nüfusun büyük bir bölümünün tarım sektöründe çalışıyor olması; tarım sektöründe çalışan nüfusun gelirlerini olumsuz yönde etkilemektedir. Tarım sektöründe çalışan insanların fazla olması hisselerine düşen payların küçülmesine, buna paralel olarak da köylünün git gide fakirleşmesine sebep olmaktadır.¹³² Bu durumun yanı sıra, toprak sahiplerinin az olması, köylünün iyice yoksullaşmasına sebep teşkil etmektedir. Yani büyük tarım alanlarının tek ellerde toplanması, köylünün büyük bölümünün topraksız kalmasına sebep olmaktadır. Bu da beraberinde toprağın sahibi olan ile toprağı işleyen köylü arasındaki gelir farkını da arttırmaktadır.¹³³ Toprağın paylaşılmasındaki eşitsizliğin yanı sıra, toprağın mülkiyetini elinde tutanların büyük bir kısmının da köylerin dışında yaşamaktadır. Köylerin uzağında yaşayan toprak sahipleri, topraklarını; yarıcı, ortakçı ve tarım işçileri aracılığıyla işletmektedir. Yarıcı, ortakçı veya tarım işçilerinin de az masrafla daha çok verim sağlama yoluna gitmeleri, toprağın zaman içerisinde verimliliğinin düşmesine sebep olmaktadır.¹³⁴ TÖS, bu gibi durumların Türkiye’de tarımsal alanda büyük sorunlar oluşturduğu görüşündedir. TÖS, tarım sektöründeki bu sorunların giderilmesinin, Türkiye’ye ekonomik kazanç sağlayacağını savunmaktadır. Tarım alanındaki bu sorunların çözümü olarak da toprak reformuna işaret eden TÖS’e göre:

“Toprak reformu; toprağın adil ve toplum yararına uygun olarak dağıtılması, bu değerli kaynağın müessir ve devamlı bir şekilde kullanılması üretim kabiliyet ve kapasitesinin korunması ve arttırılması, insan-toprak ilişkilerinin en uygun şekilde sokulması, kiracı, ortakçı ve tarım işçilerinin hak ve görevlerinin düzenlenmesi,

¹³⁰ Sami Küçük, *Toprak ve Tarım Sorunu*, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969, s. 4.

¹³¹ A.g.e, s. 4.

¹³² A.g.e, s. 5.

¹³³ A.g.e, s. 7.

¹³⁴ A.g.e, s. 10.

sahip olunacak toprak büyüklüğünün, fazla insanı toprak sahibi yapacak şekilde tavan ve tabanlarının tespiti, tarım arazisinin başka maksatlarla kullanılmasının önlenmesi, toprağın bizzat işletene verilmesi, modern teknolojinin tarıma uygulanabilmesi ve işletmelerin daha rasyonel ve rantabl olarak çalıştırılabilmesi için işletmelerin kooperatifler halinde birleştirilmesi teşvik esaslarını kapsamalıdır."¹³⁵

Bu şekilde TÖS, toprak reformunun gerçekleşmesi ile birlikte, Türkiye ekonomisinde büyük paya sahip olan tarım sektöründen sağlanan girdinin, yine Türkiye ekonomisine büyük yarar sağlanacağını belirtmiştir. Toprak reformunun sanayinin itici gücü ve desteği olacağını iddia eden TÖS; toprak reformunun bir getirisi olarak, tarım sektöründe çalışan fazla nüfusun sanayi sektörüne kaymasını sağlayacağına inanmıştır. Bu açıdan TÖS, toprak reformu sayesinde Türkiye'nin kendine yetecek hale gelebileceğini ve sanayileşmenin önündeki engellerin kalkabileceğini belirtmiştir.

Türkiye'nin ekonomi alanındaki en büyük sorunlarından birisinin de sanayi sektörü olduğunu vurgulayan TÖS, Türkiye'de sanayi sektörünün bağımsız ve gerçek niteliklere sahip olmadığını iddia etmiştir. Türkiye'de dışa bağımlı, tüketim mallarına yönelik bir sanayileşme olduğunun altını çizen TÖS, hafif sanayi yerine ağır sanayiye yönelik politikaların oluşturulmasının Türkiye'nin yararına olacağı görüşünde olmuştur. Böylece ağır sanayiye verilen teşviklerin artırılmasıyla Türkiye'nin ekonomik anlamda bağımsızlığa ulaşabileceğini belirtmiştir.¹³⁶ TÖS, ağır sanayileşmeye yönelik bir politikanın uygulanmadığını belirterek; ağır sanayinin yalnızca ekonomik anlamda bağımsızlık sağlamadığını, buna ek olarak, savunma politikasının bağımsızlığı yani bağımsız bir dış politikayı sağlayacağı görüşünde olmuştur.¹³⁷

Türkiye'de ağırlık verilen montaj sanayinin ekonomiye pek katkısı olmadığını belirten TÖS, montaj sanayi deyiminin de yanlış kullanıldığı görüşündedir. Montajın sadece sanayide bir üretim aşaması olduğunun altını çizen

¹³⁵ A.g.e, s. 26.

¹³⁶ Feyzullah Coşkun ve diğerleri, "Ülkemizin İçinde Bulunduğu Genel Koşullar", Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası, Bildiri No:1, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1971, s. 10.

¹³⁷ A.g.e, s. 10.

TÖS, halkın bu hususta kandırılmak istendiğini söylemiştir.¹³⁸ Ağır sanayi olmaksızın yapılan üretimde, tüketim malları üretimine öncelik verilmekte ve bu üretimin, ülkenin gelişmesi açısından hiçbir şekilde görev ve sorumluluk taşımaması, Türkiye'nin ekonomik anlamda bağımsızlığa kavuşmamasını beraberinde getirmektedir. TÖS, tüketim mallarına yönelik olan üretimin; tasarruf sağlamaması ve sürekli tüketimi teşvik etmesini sağlaması yönünden eleştirmektedir. Buna paralel olarak TÖS, Batı'nın tüketim alışkanlıklarının, adet ve ideolojisinin alınmasının bağımlılık artışına sebep olacağını ifade etmiştir.¹³⁹

Üretimde patron ve hısımların paranın çoğunu aldığını, işçilere az miktar kaldığını ve işçilerin %1'inin buralarda istihdam edildiğini belirten TÖS, montaj sanayi ile birlikte sanıldığı gibi bir istihdamın da olmadığı görüşündedir.¹⁴⁰ Ayrıca TÖS'e göre, ağır sanayi olmaksızın oluşan üretimde, teknoloji ve bilgi üretilmemektedir. Yabancı uzmanlar ve teknikerler getirilmek suretiyle oluşturulan bu üretim; halk çocuklarının vasıfsızlaşmasına, bilgi ve teknoloji öğrenip üretmesine de engel teşkil etmektedir. Bu da yine ekonomiyi dışa bağımlı hale getirmektedir.¹⁴¹

TÖS, Türkiye'deki ekonomik sorunların toprak reformu ve ağır sanayiye yönelme sayesinde giderilebileceği görüşündedir. Tarım ve sanayi sektörünün yani ekonominin bu sayede kalkınabileceğini düşünen TÖS, hem ekonomik bağımsızlığın hem de tam bağımsızlığın şartları olarak da yine bu iki felsefeyi benimsemiştir.

3.2.3 Türkiye Öğretmenler Sendikasının Toplumsal Sorunlara Yaklaşımı

TÖS, Türkiye'de toplum açısından birçok sorun olduğu görüşündedir. Bu toplumsal sorunların, kültürel, ekonomik, siyasi vb. yönlerle alakalı olduğu görülmektedir. Türkiye'de toplumun gerek insani ihtiyaç ve zorunluluklar gerekse kültürel, siyasal açıdan geri kalmışlığının sebeplerini üzerine düşünen TÖS, bu geri kalmışlığın giderilmesi için çözüm yolları aramıştır.

TÖS, bir öğretmen sendikası olarak ilk başta öğrencilerin, öğrenimleri için gereken ihtiyaçların karşılanması gerektiği görüşünde olmuştur. TÖS öğrencilerin

¹³⁸ Hilmi Özgen, *Montaj Sanayii*, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969, s. 3.

¹³⁹ Coşkun ve diğerleri, a.g.e, s. 10,11.

¹⁴⁰ Hilmi Özgen, a.g.e, s. 6, 7.

¹⁴¹ Coşkun ve diğerleri, a.g.e, s. 11.

temel ihtiyacını biyolojik, sosyal ve eğitim ihtiyaçları olarak görmektedir. Bu ihtiyaçların biyolojik unsurlu olanlarını ise beslenme, barınma, giyinme, ısınma, aydınlanma, sağlık koruma, spor, dinlenme ve eğlenme olarak ele almıştır.¹⁴² Beslenme insani olarak en temel ihtiyaçtır. TÖS, bu temel ihtiyacın farkında olarak, eğitimin ve öğrencinin başarılı olabilmesi için bu en temel ihtiyacın gereği ölçüde karşılanmasının büyük önem arz ettiğini belirtmektedir.¹⁴³ Türkiye’de köylülerin yoksul olması Türk analarının hamilelik döneminde yeteri kadar beslenememesine yol açmıştır. Bu yetersiz beslenme doğan çocukların genellikle sağlıklı olarak dünyaya gelmesine sebep olmuştur. Ayrıca doğan çocukların beslenmesi için mamaların ithal ve pahalı olması, yoksul köylülerin bu mamaları alamamasına neden olmaktadır. Köylü de çocuğunu sağlıklı sadece karnı doysun mantığıyla, pirinç ve nişasta lapalarıyla beslemek zorunda kalmaktadır. Bu durumda beraberinde çocukların hastalıklara karşı dirençsiz, sağlıklı olmasına neden olmaktadır.¹⁴⁴ TÖS, bu durumları toplumsal büyük bir sorun olarak görmesinin yanı sıra; aynı zamanda eğitim açısından da bir sorun olarak görmüştür.

TÖS, beslenme sorununu sadece yeni doğan ve çocuk yaşta olan insanların değil, daha ileri yaşta olanların da bir sorunu olduğunu altını çizmektedir. Öğrenci gelirlerinin yükseköğrenim düzeyinde de yetersiz gören TÖS, öğrencilerin aldıkları bursların karınlarını doyurmaya bile yetmediğinden söz etmektedir. Bunun yanı sıra, ailesinin yanında olmayan, şehir dışında okuyan öğrencilerin, barınma, giyinme, sağlık vb. birçok ihtiyaçlarının da karşılanmakta büyük güçlükler çektiğini belirtmektedir.¹⁴⁵ Bunların yanı sıra TÖS, öğrencilerin; kirli, iyi ısınmayan, ihtiyaçlarının karşılanmadığı sağlıklı ortamlarda barınmak zorunda kaldıklarının altını çizmektedir. TÖS, yükseköğrenim için ailesinden ayrılan gençlerin, özellikle yoksul köylülerin okuma fırsatı bulabilmiş çocuklarının, bu denli kötü şartlar altında, istenilen verimde eğitim ve öğretimin gerçekleşmeyeceğini belirtmiştir.¹⁴⁶ TÖS, yine bir yetersizliği spor yapma alanında görmektedir. Yeteri kadar iyi beslenemeyen çocuk ve gençlerin, spor yapamadığını belirten TÖS, sporun hem fiziksel hem de

¹⁴² Osman N. Koçtürk, “Öğrencilerin Temel İhtiyaçları”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No: 8-A, Yenigün Matbaası, Ankara 1968, s. 7.

¹⁴³ A.g.e, s. 8.

¹⁴⁴ A.g.e, s. 9.

¹⁴⁵ A.g.e, s. 15.

¹⁴⁶ A.g.e, s. 19.

entelektüel yapı ile yakından ilişkili olduğu görüşündedir. TÖS, gençlerin sağlıklı olabilmesi için sporun şart olduğu görüşündedir. Sağlıklı bireylerin de eğitim açısından daha zinde olacaklarını belirtmektedir. Buna ek olarak TÖS, spor yapmak için yeterli tesisin ve harcamanın olmadığı görüşündedir.¹⁴⁷

TÖS, Türkiye’de gelir adaletsizliğine bağlı olarak beslenmenin değiştiğini vurgulamaktadır. Beslenme şekilleri gelir ile doğru orantılı olarak değişkenlik göstermektedir. Türkiye’de azınlık olan bir grubun yeterli ve dengeli olarak beslendiğinin altını çizen TÖS, geri kalan büyük bir halk kesiminin yeterli ve dengeli bir beslenme tarzının olmadığını belirtmektedir.¹⁴⁸ TÖS, bu büyük toplumsal sorunlara kayıtsız kalındığından bahsetmiştir. Böylece iktidarın hazırladığı kalkınma planlarında, beslenme sorunlarına yer verilip, irdelenmemesi TÖS’ün tepkisine yol açmıştır. TÖS, kalkınma planlarında beslenme sorunlarına yer verilmesini ve gerekli önlemlerin alınmasını talep etmiştir.¹⁴⁹

TÖS, başta ABD olmak üzere emperyalist çevrelerin, Türkiye’de toplumsal sorunların yaşanmasında etkili olduğu görüşündedir. Türkiye’de tahıl üretimini ve tüketimini arttırmak için uğraşan bu çevrelerin, Sonora-64 buğdayını Türkiye’ye sokarak ithal edilmesini sağlamış ve Türkiye’yi borç batağına sürüklemiştir. Ayrıca dönemin Tarım Bakanı Bahri Dağdaş, Avrupa’dan cins ineklerin ithal edilmesi gerektiğini ve buna paralel olarak Türkiye’de hayvancılığın kalkınacağını belirtmiştir. Bu durum TÖS’ün ciddi tepkisine yol açmıştır. TÖS, bu girişimin Türkiye’de hayvancılığı kalkındırmak yerine batıracağını belirtmiştir.¹⁵⁰

TÖS’e göre, Türkiye’de halkın ihtiyaçlarını karşılayacak yağ üretilmektedir. Üstelik bu yağ sağlıklı olan zeytinyağıdır. Türkiye, zeytin yönünden oldukça zengin bir ülkedir. Buna karşın ABD’nin ürettiği içerisinde soya, pamuk ve iç yağları olan oldukça sağlıksız margarinlerin Türkiye’ye sokulması ve tüketiminin teşvik edilmesi TÖS’ün tepkisini çekmiştir. TÖS, Türkiye’deki insanların bu rantçılık yüzünden sağlıksız beslendiğini ve bu beslenmenin sonucu olarak insanların hayat kalitelerinin azaldığını belirtmektedir. TÖS, bu meseleyi zeytin üretiminin

¹⁴⁷ A.g.e, s. 27.

¹⁴⁸ Osman N. Koçtürk, *Türk Halkının Beslenme Sorunu*, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969, s. 6.

¹⁴⁹ A.g.e, s. 7.

¹⁵⁰ A.g.e, s. 9,10.

yoğunluklu olduğu coğrafyada, Türk halkına aktarmanın bir öğretmenlik görevi olduğuna inanmıştır.¹⁵¹

TÖS'ün tepkisini çeken bir diğer konu da ilkokullarda yavan süttozunun dağıtılması olmuştur. TÖS, süttozunun beyin yıkamak için ABD'nin bir aracı olduğu görüşündedir. Süttozuyla Türk çocuklarıyla ABD arasında bir süt bağı oluşturulmak istendiğini belirten TÖS, bakanlığa; süttozu yerine çocuklarımıza tarhana verelim hem milli hem de besin açısından zengindir dese de, bakanlık bu görüşü benimsememiştir.¹⁵²

TÖS, önemli bir konu olarak da gelir adaletsizliğine bağlı olarak köylü çocuklarının okuyamamasını dile getirmektedir. TÖS, Türkiye'de yoksul köylünün eğitim olanaklarından mahrum olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle maddi imkânsızlıklar yüzünden köy çocuklarının oku(ya)madığının altını çizen TÖS, bunun anayasaya aykırı bir durum olduğunu vurgulamıştır. TÖS, halkın tümünün eğitim olanaklarına sahip olmasını ve eğitimde fırsat eşitliğinin yakalanmasını bir zaruret olarak görmüştür.¹⁵³

TÖS, Türkiye'de bir diğer toplumsal sorunun da kadınların okur-yazarlık oranındaki düşüklüğü olarak görmüştür. Türkiye'de kadınların okur-yazarlık oranı düşük olmasını kadınların terk edilmişlik içinde olduğundan kaynaklandığını belirten TÖS, özellikle köylerde kadınların okur-yazarlık oranlarının azımsanmayacak şekilde düşük olduğunun altını çizmiştir.¹⁵⁴

TÖS'e göre Türkiye'de eğitim, kulluk eğitimi üzerine inşa edilmektedir. Yine TÖS'e göre sorgulamayan, gözü kapalı her konuyu kabullenen, istenildiği şekilde istenildiği tarafa yöneltilen ve hayır demeyi aklından bile geçirmeyen bir sistem içerisinde Türk halkı eğitilmektedir.¹⁵⁵ Bu durum sadece kırsal alanlarla sınırlı değildir. Geleneksel eğitim Türkiye'de üniversite hocalarına kadar işlemiştir. Üniversitede dahi şüpheli, araştırmacı bir kafa geliştirmekten çok uzak olduğunu

¹⁵¹ A.g.e, s. 34,35.

¹⁵² A.g.e, s. 35.

¹⁵³ Talip Apaydın - Dursun Akçam, "Geri Kalmış Ülkelerde, Özellikle Türkiye'de Eğitim Sorunları ve Devrim İhtiyaçları", Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No:2, Yenigün Matbaası, Ankara 1968, s. 4.

¹⁵⁴ A.g.e, s. 7.

¹⁵⁵ A.g.e, s. 8,9.

belirten TÖS; demokraside yaşadığımız bunalımların da ailede yani evden başlayarak alıştırılmış olan kalıpların yıkılmayışından kaynaklı olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ Türk toplumunun; işin kolayına kaçma, çalışmaktan kaytarma gibi kişilik özellikleri olduğunu belirten TÖS, yetiştirilme tarzının değıştirilmesi gerektiğine inanmıştır.¹⁵⁷ Bu açıdan TÖS, Türkiye’de eğitim uygulamasını şu şekilde eleştirmiştir:

“Bugünkü eğitim uygulaması, halkın tümünü kapsayan, günün isteklerine ve ülkenin koşullarına uygun bir felsefede yoksundur. Bir yanda halkımızın büyük çoğunluğu eğitimsiz bırakılırken, öbür yandan küçük bir azınlık çocuğu büyük masraflarla yurt çıkarlarına çevrik olmayan bir eğitimden geçmektedir.”¹⁵⁸

Görüldüğü üzere TÖS, eğitimin ve öğretimin belirli bir sınıfın ulaşabildiği bir kurum olarak görmüştür. Bu durum halkın aydınlanmasının önünde bir engel teşkil etmektedir. Herkesin eğitim alabilme olanağından yoksun olması adaletsiz bir sistemin doğmasına neden olmaktadır. Ayrıca söz konusu durum anayasaya da aykırı bir niteliğe sahiptir.

Türkiye’de kültür ve sanat kalkınmasının gerekli olduğunun altını çizen ve Türk toplumunun kültür ve sanat kurumlarından uzak kaldığını belirten TÖS, halktan kopuk bir sanat anlayışının ve halka erişemeyen kültürün bir yararı olmayacağını iddia etmiştir.¹⁵⁹ TÖS’ün Türkiye’de köklü bir kültür ve sanat kalkınmasını sağlamak için belirlemiş olduğu hedefler şu şekildedir:

“1) Üstün nitelikli çağdaş Türk kültür ve sanat yapıtlarının daha çok sayıda yaratılması;

2) Çağdaş Türk yapıtlarının ve evrensel değerdeki yapıtların sürekli olarak bütün yurt yüzeyinde yayılır olması, yerleşmesi, halkın günlük yaşayışına kazandırılması;

3) Yeterli nitelikte ve halkımızın bütünüünün ihtiyacını karşılayacak sayıda yaratıcı-uygulayıcı- araştırmacı-öğretici sanatçılar yetiştirilmesi;

¹⁵⁶ Atalay Yörüköğlü, “Çocukların Sosyal İhtiyaçları ve Eğitimde Ruh Sağlığı”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No: 8/b, Yenigün Matbaası, Ankara 1968, s. 8.

¹⁵⁷ A.g.e, s. 9.

¹⁵⁸ Apaydın - Akçam, a.g.e, s. 9.

¹⁵⁹ Cengiz Bektaş ve diğerleri, “Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Kültür ve Sanat Kurumları”, Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, Doküman No: 7/d, Yenigün Matbaası, Ankara 1968, s. 6.

4) *Yaratıcı-uygulayıcı-araştırmacı ve öğretici sanatçılar yetiştirmek, kültür ve sanat ürünlerini bütün yurda yaymak ve bölgeler arası dengeli bir kültür gelişmesi sağlamak için, yurdun çeşitli yerlerinde, yetiştirici-icracı-eğitici kurumlar kurulması;*

5) *Eski Türk kültürünün, folklorunun ve her türlü kültür ve sanat ürünlerinin araştırılması, korunması, değerlendirilmesi ve bu işler için gerekli kurumların kurulması...*"¹⁶⁰

TÖS, yukarıda belirtilen hedeflerle Türkiye'de kültürel ve sanatsal kalkınmanın olacağı inancındadır. TÖS, toplumun sadece temel ihtiyaçlarının değil bunun yanı sıra kültürel ve sanatsal ihtiyaçlarının karşılanması için de görüşler belirterek bu alanda yapılması gerekenleri, bir sendika olarak, iktidar sahiplerine duyurmaya çalışmıştır.

¹⁶⁰ A.g.e, s. 7.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ KAPATILMA SÜRECİ

1. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASININ EYLEMLERİ

TÖS, hem öğretmenlerin genel sorunlarıyla ilgilenmiş hem de yurt sorunlarına bir çözüm yolu aramıştır. Bu çerçevede antiemperyalist bir yol izleyen TÖS, yurttaşları bilinçlendirmek üzere birçok faaliyette bulunmuştur. Halk ile bütünleşerek ve halkı bilinçlendirerek ilerlemeyi ve bu sayede destek bulmayı beklemiş ve halk ile iç içe olmanın önemini sıklıkla vurgulamıştır. Bu paralelde TÖS, hem halkı bilinçlendirmek hem öğretmen haklarını koruyabilmek hem de ülkenin içinde bulunduğu duruma bir farklı bakış ile çözüm oluşturabilmek üzere üç büyük eylem gerçekleştirmiştir. Bu eylemler; Devrimci Eğitim Şurası, Büyük Eğitim Yürüyüşü ve Büyük Öğretmen Boykotudur.

1.1 Devrimci Eğitim Şurası

TÖS'ün kronolojik olarak yaptığı ilk eylem Devrimci Eğitim Şurası'dır. Milli Eğitim Bakanlığı'nın düzenlemesi gerekli olan eğitim şurasının düzenlenmemiş olması TÖS'ü Devrimci Eğitim Şurası'nı düzenlemeye sevk etmiştir. Koç, TÖS'ün düzenlediği Devrimci Eğitim Şurası ile ilgili değerlendirmesi şu şekildeidir:

“TÖS'ün önemli çalışmalarından biri 4-8 Eylül 1968 günlerinde Ankara'da topladığı Devrimci Eğitim Şurası idi. 10 Haziran 1933 tarih ve 2287 sayılı Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Kanununa göre, Milli Eğitim Bakanlığı'nın üç yılda bir Eğitim Şurası toplayarak meslek sorunlarını görüşmesi gerekiyordu. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı bu yükümlülüğünü yerine getirmeyince, TÖS 1968 yılında Devrimci Eğitim Şurasını topladı.”¹⁶¹

TÖS tarafından düzenlenen Devrimci Eğitim Şurası'na, yalnızca TÖS üyeleri katılmamıştır. Bu Şura'ya çeşitli sendikalar, işçi örgütleri, genç ve öğrenci birlikleri vb. sivil toplum kuruluşları da katılmıştır. Devrimci Eğitim Şurası'nda mevcut eğitim sistemi eleştirilmiş ve buna karşın yeni bir eğitim sisteminin belirlenmesinin zorunlu bir hale geldiğinin altı çizilmiştir. Çeşitli başlıklar altında komisyonlar oluşturulup

¹⁶¹ Koç, TÖS Tarihi-I (1965-1971), s. 115.

bildiriler sunulmuş ve tartışmalar açılmıştır. TÖS, bu bildirilerle Türkiye’deki eğitim alanındaki sorunları diğer sorunlarla ilişkilendirmiştir. Bu durumu Koç, şu şekilde ifade etmiştir:

“TÖS eğitime ilişkin bütün sorunları ülkenin sorunları bağlamında ele aldığını ve bunlar arasında karşılıklı ilişkiler bulunduğunu belirtmektedir. Bu açıdan eğitim sorunlarının çözümü aynı zamanda ülke sorunlarının çözümü demektir. Burada çözüme giden araç ise devrimdir. Bu açıdan şurada ‘Devrimci Eğitimin Amaçları, İlkeler, Yöntemi ve Ulusal Tercihler’ başlıklı bir bildiri ile sunulmuştur.”¹⁶²

TÖS, düşüncelerine Devrimci Eğitim Şurası’nda geniş ölçüde yer vermiştir. Eğitimin, ülke sorunları bağlamında önemli bir yeri teşkil ettiğini belirtmektedir. Buna bağlı olarak devrimci nitelikte bir eğitim sisteminin uygulanması gereğinin altını çizmektedir. Bu “devrim için eğitim” düşüncesi ve ilkesinden hareket ile halkı politik olarak bilinçlendirmek amaçlanmaktadır. TÖS, bu açıdan da görüleceği üzere yalnızca öğretmen sorunları çerçevesinde şekillenmiş veya sadece bu yönde faaliyetlerini düzenlemiş bir sendika olmamıştır.

Devrimci eğitim şurasında kabul edilen ve önemi üzerinde durulan “devrim için eğitim” ilkesi TÖS’e bir takım görev ve sorumluluklar yüklemiştir. Öğretmenlerin bu ilkeye göre hareket etmesi ve aynı zamanda halka bu ilkenin gereğini anlatarak aydınlanmalarını sağlamak büyük önem arz etmektedir. Yine aynı şekilde bir öğretmen olmanın bilinci ile öğrencilerini devrimci, bilimden yana, antikapitalist ve antiemperyalist yurttaşlar olarak yetiştirmek büyük bir önem taşımaktadır. Buna ek olarak “devrim için eğitim” ilkesinin TÖS’e yüklediği görevleri Karabağ, şu şekilde değerlendirmiştir:

“Devrimci Eğitim Şurası’nda kabul edilen ‘devrim için eğitim’ ilkesinin TÖS’e yüklediği görevlerden de anlaşılacağı üzere kısaca ifade etmek gerekirse; Devrimci Eğitim Şurası’nda öğretmen ve eğitim sorunlarının çözümü toplumun genel sosyoekonomik ve politik sorunlarıyla ilişkilendirilmiş ve sorunların çözümü de

¹⁶² Gizem Arlı, “Düzenlenebilir Yapılardan Düzenlenemez Formlara Sendikal Hareketin Gelişimi TÖS-EĞİTİM-SEN”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2011, s. 141,142.

sorunları üreten sistemin bütünüyle sorgulanması ve ona karşı mücadele edilmesi ile mümkün görülmüştür."¹⁶³

Türkiye özelinde gelişmekte olan ülkelerde eğitimin rolü, tanımı ve şekillendirilmesi üzerine tartışmalar yapılan Devrimci Eğitim Şurasında, bu konuların yanı sıra Türkiye'nin kalkınması bakımından neler yapılabileceği sorusuna da yanıt aranmıştır. Hem öğretmenlerin ekonomik, hukuksal ve örgütsel sorunlara yönelik hem de öğrencilerin barınma, giyinme, sağlık ve spor gibi ihtiyaçlarının konuşulduğu komisyonlar da oluşturulmuştur. Kültür ve sanat konularının da tartışmaya açılması Devrimci Eğitim Şurası'nın, modern ve aydınlanmış bir Türkiye için önemli birçok konuya yer verdiği görülmektedir.¹⁶⁴TÖS, Türkiye'de ki sendikal hareketler içinde önemli ve istisnai bir eylem olarak Devrimci Eğitim Şurası'nı düzenlemekle ayrıca önem kazanmıştır.

1.2 Büyük Eğitim Yürüyüşü

TÖS'ün 15 Şubat 1969 tarihinde gerçekleştirdiği "Büyük Eğitim Yürüyüşü" öğretmenlere karşı artan siyasi, ekonomik ve idari baskılar sonucunda meydana gelmiştir. Bu baskılara karşı hem kamuoyu yaratmak hem de dönemin iktidarı AP'nin dikkatini çekmek ve gerekli mesajlar verilmek istenmiştir. Bu amaçla TÖS, Türkiye'de öğretmenlerin sosyo-ekonomik ve eğitimle ilgili ciddi sorunlarının olduğunu ve eğitim sisteminin yeterli düzeyde olmamasının da bu durumun göstergeleri arasında yer aldığını iddia etmiştir.

Dönemin iktidarı AP, TÖS üyelerini yani öğretmenlerin büyük bir kısmını temsil eden sendika üyelerini ideolojik olarak suçlamıştır. TÖS ise AP'yi oy gayesi yüzünden milli ve çağdaş bir eğitim politikası uygulamadığı için suçlamış ve karşısında durmuştur. Atatürk'ün hedef olarak gösterdiği muasır medeniyetler seviyesine ulaşmak gayesi TÖS'ün de hedefleri arasında önemli yer tutmuştur. Bu yüzden TÖS, çağdaş, laik, bilim ve aklın üstün olduğu bir eğitim sistemini ve düzenini savunmuştur. Bunun yanı sıra milli bilincin ve milli kültürün ancak bu sayede ayakta tutulabileceğine inanmıştır.

¹⁶³ Karabağ, a.g.e, s. 48.

¹⁶⁴ Arlı, a.g.e, s. 145.

Öğretmenlerin ideolojik olarak suçlanması ve beraberinde idari açıdan sürgünlere, maaş kesintilerine ve çeşitli cezalara çarptırılması, öğretmenler üzerindeki baskıyı ortaya koymaktadır. Öğretmen maaşlarının yeteri düzeyde olmamasının üzerine bir de bu cezalar eklenince öğretmenlerin artık iyiden iyiye ekonomik ve sosyal bir sorun ile karşı karşıya kaldıklarının göstergesidir. Eğitim harcamalarına az ödenek ayrılması, öğretmen maaşlarının dönemin şartlarına göre oldukça düşük olması, öğretmenlerin ideolojik suçlamalara maruz kalması ve bu suçlamalar doğrultusunda idari yaptırımlarla karşı karşıya bırakılması bu yürüyüşün gerekçeleri olarak gösterilmektedir.

Büyük Eğitim Yürüyüşü'nün yapılabilmesi için bazı durumların oluşması gerekmektedir; çünkü 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu, sendikaların açık yer ve gösteri yürüyüşleri yapmalarını yasaklıyordu. Bu duruma değinen Koç, Büyük Eğitim Yürüyüşü'nün gerçekleştirilmesi için yapılanları şu şekilde ifade etmiştir:

“624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu, sendikaların açık yer toplantıları ve gösteri yürüyüşü yapmalarını yasaklıyordu. Bu nedenle yürüyüş bir tertip heyeti tarafından düzenlendi ve bu süreçte 27 Mayıs Milli Devrim Derneği önemli katkılarda bulundu. Tertip heyeti, İ.Safa Güner, Hürrem Arman, Cemal Başbay, Nevzat Helvacı ve İsmail Gökalp'ten oluştu. Ancak TÖS ve TÖDMF yöneticileriyle tertip heyeti üyeleri Ankara Valiliği tarafından Cumhuriyet Savcılığı'na verildi.”¹⁶⁵

Fakir Baykurt başkanlığında TÖS, 624 sayılı Devlet Personeli Sendikaları Kanunu'nun gösteri yürüyüşü yapmalarını yasaklar nitelikte olması nedeniyle bir şekilde bu yasağı hukuki zemine oturtturarak Büyük Eğitim Yürüyüşü'nü yapmak istemiştir. Bu çerçevede 1961 Anayasası'nın 28. maddesinde; *“Herkes önceden izin almaksızın, silahsız ve saldırısız toplanma veya gösteri yürüyüşü yapma hakkına sahiptir. Bu hak, ancak kamu düzenini korumak için kanunla sınırlanabilir.”*¹⁶⁶ ifadesine dayanarak bir komite oluşturup düzenlenebileceğini düşünmüşler ve bu şekilde bir hukuki zemin oluşturmuşlardır. Ancak bu durumun

¹⁶⁵ Koç, a.g.e, s. 231.

¹⁶⁶ TC Resmi Gazete, Sayı: 10859 (20 Temmuz 1961), s. 4643.

yasal olmadığı görüşünde olan iktidar ve STK'lar, TÖS'ün gerçekleştirmek istediği Büyük Eğitim Yürüyüşü'nü engellemek için girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimleri Mert şu şekilde ifade değerlendirmiştir:

*“Ankara Valiliği ve İçişleri Bakanlığı'nın eğitim yürüyüşünü engelleme ve etkisiz kalma çalışmalarına ek olarak Milliyetçi Öğretmen Dernekleri Konfederasyonu Genel Başkanı Selahattin Arıkan, düzenlediği basın toplantısında, TÖS'ün gerçekleştirdiği yürüyüşün kanunlara aykırı olduğunu iddia ederek Ankara Valiliği'ne destek vermekteydi.”*¹⁶⁷

Görüldüğü üzere TÖS'ün Büyük Eğitim Yürüyüşünü yapmaya karar vermesinden hemen sonra hem devlet yetkili organları hem de devlet dışı sivil toplum kuruluşları bu yürüyüşün yapılmaması üzerine baskılar oluşturmaya çalışmışlardır. Bu konuda bir başka örnek de *Milliyet* gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

*“Milliyetçi Öğretmen Dernekleri Konfederasyonu Genel Başkanı Selahattin Arıkan ayrıca gösteri yürüyüşünü düzenleyen temelli senatörlerden Haydar Tunçkanat, Mucip Ataklı ve Kadri Kaplan'ı suçlayan bir bildiri yayınlamışlardır. Bildiride temelli senatörler ‘Üniversitelerden aldattıkları bazı gençleri toplayarak milleti huzursuz, hükümeti meşgul etme çabası içinde bulunmakla’ suçlanmaktadır.”*¹⁶⁸

Büyük Eğitim Yürüyüşü'ne tepkiler giderek artmaya başlamış, asılsız haberler çıkarılmış ve gösteri yürüyüşüne katılacak öğretmenlere karşı baskılar yapılmıştır. Bu tepkiler ve baskılar üzerine tertip heyeti gösteri 15 Şubat 1969 günü Ankara'da bir miting düzenleyeceklerini Ankara Valiliği'ne resmen duyurmuştur. DİSK ve İLKSEN yayınladıkları bildiri ile mitinge destek olacaklarını bildirmişlerdir. Yürüyüşe 40.000 kişi katılmıştır. Bunlardan 21.400'ü öğretmen örgütlerinden olup geri kalanını ise diğer kuruluşlardan gelenler oluşturmaktadır. Katılımcılar ilk olarak Tandoğan Meydanı'nda toplanmış akabinde ise Anıtkabir'e yürüyüp ziyaret etmişlerdir. Anıtkabir'den dönenler tekrar Tandoğan Meydanı'nda

¹⁶⁷ Özgür Mert, “Türkiye’de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2013, s. 111.

¹⁶⁸ *Milliyet*, 14.02.1969, s. 9.

toplanmış, İstiklal Marşı okunmuş, saygı duruşunda bulunulmuş daha sonra Fakir Baykurt, Mucip Ataklı, Kenan Keleş ve diğer konuşmacılar konuşmalarını yapmışlardır. Ardından yürüyüş başlamış Samanpazarı üzerinden Dikimevi'ne oradan da Gürsel Meydanı'na ulaşılmıştır. TÖS İkinci Başkanı İ.Safa Güner'in yaptığı konuşma ile miting ve Büyük Eğitim Yürüyüşü sona ermiştir.¹⁶⁹

Öğretmenlere karşı uygulanan ve giderek artan baskıları protesto etmek, kamuoyu oluşturmak, haklı gördükleri davalarında iktidarın dikkatini çekmek ve iktidar güçlerine gerekli mesajları vermek için düzenlenen Büyük Eğitim Yürüyüşü, amaçları doğrultusunda etkili bir eylem olduğu söylenilebilir. Hele ki bütün engellemelere karşın demokratik bir hak olarak yürüyüşün gerçekleştirilmesi başlı başına başarılı bir eylem olduğunu göstermektedir.

1.3 Büyük Öğretmen Boykotu

Büyük Eğitim Yürüyüşünün ardından TÖS, Büyük Öğretmen Boykotu yapmaya karar almıştır. Bu karara İLKSEN de destek vermiş ve ortaklaşa boykot yapmayı uygun bulmuştur. TÖS ve İLKSEN'nin birlikte yapmış oldukları Büyük Öğretmen Boykotu hakkında Koç'un değerlendirmesi şu şekildedir:

*"TÖS'ün İLKSEN ile birlikte 15-18 Aralık 1969 tarihlerinde gerçekleştirdiği Büyük Öğretmen Boykotu, Türkiye işçi sınıfı tarihinin ilk genel grevidir. Öğretmenler, kamu görevlilerinin grev yapmasının bile yasak olduğu koşullarda, adını 'boykot' koyarak genel grev yaptılar. Bu greve, o tarihlerde çalışan 170 bin dolaylarında öğretmenin 109 bini katıldı."*¹⁷⁰

TÖS'ün gerçekleştirmek istediği *"Büyük Öğretmen Boykotu, öğretmenlerin artan sorunlarına, öğretmenlere yönelik saldırılara ve özellikle de TÖS'ün 2. Olağan Genel Kurulu sırasında Kayseri'de TÖS'lülere yakma girişimine bir yanıt olarak gündeme geldi."*¹⁷¹ Öğretmenlere karşı artan baskılar artık giderek eylemlere dönüşmeye başlamıştır. Bu süreçte TÖS'lülere saldırılar art arda gelmeye başlamıştır. Büyük Eğitim Yürüyüşü'nün yapılması da bu saldırıları tetikler nitelikte olmuştur. Büyük Öğretmen Boykotu'nun yapılmasına bir gerekçe olarak TÖS,

¹⁶⁹ Koç, a.g.e, s. 231-234.

¹⁷⁰ A.g.e, s. 234.

¹⁷¹ A.g.e, 235.

Büyük Eğitim Yürüyüşü sonrasında dönemin iktidarı AP'nin gerekli uyarıları dikkate almadığını savunmuştur. TÖS, AP'nin gerek eğitimde gerek ise toplumda bir tahribat yarattığının kanısını taşımaktadır. Öğretmenlerin hem eylemsel olarak saldırılara maruz kalması hem de idari açıdan yaptırımlarla mağdur bırakılması sonucunda artık sabrının kalmadığını belirtmiştir. Baskılar ve saldırılar karşısında artık sabretme gücü kalmayan öğretmenler yerel düzeyde boykot isteğini dile getirmeye başlamışlardır. Öğretmenlerin bu dönemde yaşadıkları sıkıntılara değinen Mert'in, değerlendirmesi şu şekildedir:

“1960'lı yılların ikinci yarısında daha rahat yaşama arzuları gerçekleşmeyen öğretmenlerin önemli bir kısmı mesleklerinden ayrılarak, Almanya'ya işçi olarak gitmek ya da öğretmenlik mesleği dışında başka işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır. Yaşadıkları ekonomik sıkıntılar onların beden ve ruh sağlıklarında bozulmalar ve mesleklerinde başarılı olma düzeylerinin azalması gibi sıkıntılarla karşı karşıya gelmelerine neden olmuştur.”¹⁷²

Öğretmenlerin yaşadıkları ekonomik sıkıntılar gitgide artarak devam etmekte olduğu görülmektedir. Yaşanılan ekonomik sıkıntılar beraberinde ruh sağlıklarını da bozmuş ve öğretmenlik mesleğinin layıkıyla yerine getirilmesi önünde engel teşkil etmiştir. Buna paralel olarak artan sıkıntılar sonucunda öğretmenler boykot yapma ve sorunlarını çözme üzerine TÖS'e zorlama yapmışlardır. TÖS'ün Büyük Öğretmen Boykotu yapma kararı alması yönünde geçen süreci Arlı, şu şekilde değerlendirmiştir:

“İlk olarak Aralık başında Erzurumlu öğretmenler genel merkezden bağımsız olarak boykot kararı almış ve işi bırakmışlardır. Ardından Kars şubesi de boykota katılmış ve bu durum Mersin, Tarsus, Anamur ve Silifke gibi çeşitli bölgelere de yayılmış, yerel inisiyatiflerle boykot komiteleri oluşturulmuştur. Genel merkeze boykotu desteklemek için on gün süre veren şubelerin zorlamaları sonucunda eylem kararı 10 Aralık 1969 tarihinde yönetim kurulu toplantısında alınmıştır. Aynı tarihte

¹⁷² Mert, a.g.e, 114.

'Bütün Öğretmenler Boykota' başlıklı bir bildiri yayınlanarak, 15-18 Aralık 1969 tarihlerini kapsamak üzere 4 günlük boykot ilan edilmiştir."¹⁷³

Boykotun başlamasıyla kamuoyunda ve basında büyük yankılar uyandırmıştır. Boykotun bütün ısrarlara rağmen başlaması üzerine "mazeretsizce okula gelmeme" yönünde para kesilme cezası verileceği ilgililerce bildirilmiştir. Ancak bu bildirim de boykotun başlamasına ve sürdürülmesine engel olamamıştır. TÖS ve İLKSEN'nin birlikte düzenleme kararı aldıkları Büyük Öğretmen Boykotu'nu diğer eğitim kuruluşları da desteklemiştir. Siyasal Bilgiler ve Hukuk Fakültesi Öğretim Üyeleri ile Asistanlar Sendikası'nın boykotu destekledikleri ve sembolik olarak bir süre okula girmeyecekleri açıklanmıştır. Edebiyatçılar Birliği de *"milli eğitimi derinden ilgilendiren konulara karşı öğretmenlerin gösterdikleri duyarlılık ve sosyal haklarını alma çabasında giriştikleri boykot hareketini bütün gücümüzle destekleriz"* şeklinde açıklamada bulunmuştur.¹⁷⁴

Hükümet boykot ile ilgili TRT yayını yasaklamıştır. Ayrıca yetkililer Büyük Öğretmen Boykotu'na katılan ve destek veren öğretmenlerin birçoğuna idari yaptırımlar ve cezalar uygulamıştır. Görevden uzaklaştırılan öğretmenlerin göreve dönünceye dek maaşlarını TÖS Genel Merkezi üstlenmiş ve eksiksiz ödemiştir. Öğretmenlere karşı açılan davaların savunulması için avukatlar yine TÖS tarafından tutulmuş ve dayanışma komiteleri kurularak yardımlar da toplanmıştır.

TÖS'ün bu eylemleri, 1971 Muhtırası sonrasında dava konusu olmuştur. Buna ek olarak 1971 Muhtırası sonrası yapılan anayasa değişiklikleriyle, memurların sendika kurma hakkı elinden alınmıştır. Bu durumu Arlı şu şekilde ifade etmiştir:

*"1961 Anayasası ile kazanılan sendika kurma hakkı 12 Mart 1971'de yapılan askeri müdahale ile geri alınmıştır ve TÖS ile ilgili birçok dava açılmıştır. Anayasa'da yapılan değişiklikle kamu emekçilerinin sendika kurma haklarına son verilmiştir. Böylece tüm öteki kamu emekçileri sendikaları ile birlikte TÖS'te kapatılmış, TÖS yöneticileri de hapsedilmiştir."*¹⁷⁵

¹⁷³ Arlı, a.g.e, s. 147,148.

¹⁷⁴ Milliyet, 15.12.1969, s. 11.

¹⁷⁵ Arlı, a.g.e, s. 149.

TÖS'ün en kapsamlı eylemi olan Büyük Öğretmen Boykotu, hem amaçları, hem de sonuçları bakımından kamuoyunda büyük yankı uyandıran bir boykot olmuştur. Büyük Öğretmen Boykotu, sendikacılığın yani örgütlü mücadelenin gücünü ortaya koyması bakımından büyük bir önem arz etmektedir. Büyük Öğretmen Boykotu ile sendikanın grevsiz olamayacağı da gösterilmiştir. Sendikaların grev haklarının olması ile ne kadar güçlü bir yapıya sahip olabileceğinin somut bir örneği verilmiştir. Bu bağlamda boykot, kendinden sonraki sendikalara demokratik bir hak olarak grevlerin ne denli önemli ve güçlü bir hak olduğunun göstermesi bakımından önemli bir örnek oluşturmuştur.

2. 12 MART 1971 MUHTIRASI VE TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI

1961 Anayasa'sının getirdiği özgürlükçü anlayış ve tıpkı dünya genelinde olduğu gibi Türkiye'deki gençlik hareketleri 1970'li yıllara gelindiğinde iyiden iyiye kendini gösterir duruma gelmiştir. Dünya'da gençlerin çeşitli hak ve özgürlük talepleri, sol görüşün daha etkin hale gelmesi kaçınılmaz olarak Türkiye'de de gençlik hareketlerinin görülmesine yol açmıştır. Özgürlükçü bir anlayışla yazılmış olan 1961 Anayasa'sı da bu duruma elveriş sağlamıştır.

1970'li yıllarda iktidarda bulunan AP, birçok konudan baskı altında kalmıştır. Bunların başında Dev-Sol ve DİSK gibi sol görüşlü örgütlenmelerden ve sol faaliyetlerden TSK'nın rahatsızlık duyması gelmektedir. Bunun yanı sıra TİP'in meclise girmesi bir diğer baskı unsuru olmuştur. Ayrıca DP'lilerin siyasi haklarının iadesi de ordu içinde rahatsızlık uyandırmıştır. Bunlara ek olarak; üniversitelerde ve sokaklarda şiddet olaylarının artması, gençlik hareketlerinin önlenemeyişi, toplumda meydana gelen kargaşa ortamı, ordunun rahatsızlık duyduğu bir diğer önemli durum olmuştur. Bu durumlar AP için çeşitli iç sorunlar ve baskılar oluşturmuştur.¹⁷⁶

Çeşitli iç ve dış sorunların yaşandığı bu dönemde Türkiye'nin, en önemli sorunlarından birisi de afyon yetiştiriciliği olmuştur. ABD, ülkesindeki uyuşturucu kullanımının artmasını, Türkiye'deki afyon üretiminden kaynaklandığını savunmaktadır. ABD, Türkiye'de afyon üretiminin durdurulması için AP

¹⁷⁶ Ertem, a.g.m, s. 657.

Hükümeti'ne baskı uygulamaktadır; ancak AP'nin, yüz binlerce insanın geçim kaynağı olan afyon üretimini durdur(a)maması ABD'nin tepkisine yol açmıştır.¹⁷⁷

Böylece gerek iç gerek dış baskılarla iyice sıkıştırılan AP Hükümeti'nin baskılar karşısında işlevsiz hale gelmesi, ordunun yönetime el koyma fikrini de güçlendirmiştir. Bunun sonucunda 12 Mart 1971'de TSK, radyoda okutulan metinle AP Hükümeti'nin istifasını istemiştir. Bu durum Türk siyasal hayatına 12 Mart 1971 Muhtırası olarak geçmiştir. 12 Mart 1971 Muhtıra metni ise şöyledir:

"1- Parlamento ve hükümet süregelen tutum, görüş ve icraatıyla yurdumuzu, anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği, ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2- Türk milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetlerinin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin, partiler üstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek, mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve İnkılap Kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

3- Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini getirerek, idareye doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır. Bilginize."¹⁷⁸

12 Mart 1971 Muhtırası, metninden de anlaşılacağı üzere TSK, AP Hükümetine istifa etmesi konusunda baskı yapmıştır. Partiler üstü bir hükümetin kurulması gerektiğini vurgulayan metinde, eğer bu şartlar sağlanmazsa TSK'nin yönetime doğrudan doğruya el koyacağı vurgulanmıştır. Bu yönüyle bakıldığında seçilmiş bir meclisin baskı altında tutularak istifa ettirilmeye çalışılması, Türk Demokrasi'si açısından oldukça kötü bir durum olmuştur. Seçilmişlerin yerine

¹⁷⁷ A.g.m, s. 657.

¹⁷⁸ Milliyet, 13.03.1971, s. 1.

kurulacak bir hükümetle veyahut doğrudan doğruya bir askeri yönetimle Türkiye'nin idare edilmesi, demokratik kazanımlar açısından ilerlemeye çalışan Türkiye'nin aleyhinde bir siyasal atmosfer yaratmıştır.

12 Mart 1971 günü verilen muhtıra sonrası TÖS, muhtıranın değerlendirmesini yapmış ve olayları yakından takip etmiştir. 1971 Muhtırası'nın ardından TÖS, Devrimci Avukatlar Derneği, Mimarlar Odası, Dev-Genç, Elektrik Mühendisleri Odası, ODTÜ Mezunları Cemiyeti vb. STK'lar 13 Mart 1971 tarihinde kamuoyuna bildiri başlığı altında bir bildiri yayınlamışlardır.¹⁷⁹ Bu bildiride, AP Hükümeti'ni; emperyalistlerle işbirliği içerisinde olduğu, ülke insanın yoksullaştırıldığı ve geri bırakıldığı, Türkiye'nin gerek sosyal gerek ise ekonomik açıdan bir bunalıma götürüldüğü, Anayasa hükümlerinin yerine getirilmediği baskıcı bir anlayışla Türkiye'nin idare edildiği vb. yönlerden eleştirmişlerdir. Buna ek olarak, bu durumun içerisinden ancak olağanüstü girişimlerle kurtarılacak bir duruma sokulduğunun da altı çizilerek, bir nevi 1971 Muhtırasına destek çıkmıştır.¹⁸⁰ Ayrıca TÖS, yayınladığı bildirimlerle; gerek AP yetkilerinin hesap vermesini istemiştir. Buna ek olarak muhtıra sonrasında yapılması gerekenler hususuna da değinen TÖS, emperyalizmle mücadele edilmesini, Anayasada öngörülen reformların gerçekleştirilmesi gerektiğini, Türkiye'nin gerek sosyal gerek ekonomik yönden kalkındırılmasının zaruri olduğunu vurgulayarak yeni oluşacak olan yönetimin bu konular üzerinde yoğunlaşmasını talep etmiştir.¹⁸¹

12 Mart 1971 Muhtırası'nın, ilk başlarda, sadece AP Hükümeti'ne yönelik olduğu düşünülmüştür. Ancak durumun böyle olmadığı çok geç olmadan anlaşılmıştır. Muhtıranın ardından atılan adımlar ve yapılanlarla birlikte, zamanla bu darbenin, sola yönelik olduğu ve sola yönelik unsurların daha öne çıktığı gözlemlenmiştir.¹⁸² Muhtıranın yayınlanmasının ardından radikal sol kesim, ilk başlarda, duydukları memnuniyeti dile getirmiş ve desteklemişlerdir. Ancak sol aydınlar, daha sonraları, muhtıranın mahiyetinin farkına vararak desteklerini çekmişlerdir. Sol kesimin sendikal toplantıları ve gençlik örgütlenmeleri

¹⁷⁹ Yıldırım Koç, *Türkiye Öğretmenler Sendikası Tarihi(1965-1971)*, Kuzgun Kitap, (2.Baskı), Bursa 2015, s. 443, 444.

¹⁸⁰ TÖS Gazetesi, 15.03.1971.

¹⁸¹ Koç, a.g.e, s. 446-460.

¹⁸² Abdulvahap Akıncı, "Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.9, S.1, 2014, s. 67.

yasaklanmıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası'na destek veren sol kesim aydınları tutuklanması üzerine sol gruplar, büyük hayal kırıklığı içerisine düşmüşlerdir.¹⁸³

Tıpkı diğer sol gruplar gibi TÖS de, muhtıranın yayınlanmasının ardından destekler nitelikte bildiriler yayınlamış ve telgraflar çekmiştir. İlk başlarda 12 Mart 1971 Muhtırası'nı destekler mahiyette görüş ve fikir belirten TÖS, daha sonra Askeri Cunta'nın ilk hedeflerinin başında gelmiştir. Birçok TÖS üyesi öğretmen bu girişimin ardından tutuklanmıştır.¹⁸⁴

12 Mart 1971 Muhtırası, görüldüğü üzere, ilk başlarda görünenin aksine bir hal almış ve destekçisi olduğu gruplara karşı daha sert tutum ve davranışlar sergilemiştir. Muhtıranın yayınlanmasının ardından, AP Hükümetine ve yaptığı yanlış politikalara yönelik gerçekleşmiş olarak görünen 1971 Muhtırası, daha sonları, rahatsızlık duyduğu sol gruplara yönelik yaptırımlar, davalar, kapatmalar vb. yöntemler uygulamıştır.

3. TÜRKİYE ÖĞRETMENLER SENDİKASI DAVASI VE KAPATILMASI

12 Mart 1971 Muhtırası öncesi yaşanan gelişmeler ve toplumsal kargaşa ortamı, 12 Mart 1971 Muhtırası'na zemin hazırlamıştır. 12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra, toplumsal huzursuzluğun oluşması ve kargaşa ortamının doğmasında, 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü anlayışın sebep olduğu ileri sürülmüştür. Hak ve özgürlük arayışlarının yüksek sesle söylenebilir hale gelmesi, sendikalar çatısı altında örgütlenme özgürlüğünün oluşması vb. nedenlerle toplumun kargaşa içerisine sürüklendiği, 12 Mart 1971 Muhtırası'nı gerçekleştirenlerin başlıca iddiası olmuştur.

12 Mart 1971 Muhtırası öncesinde olduğu gibi, muhtıradan sonra da TÖS üyeleri hakkında çok sayıda dava açılmıştır. Bunun yanı sıra TÖS'ün tüzel kişiliğine yönelik davalarda açılmıştır.¹⁸⁵ 12 Mart 1971 muhtırası sonrasında, 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir. Bu süreç dâhilinde TÖS'ün İstanbul, Sakarya, Kocaeli, Zonguldak illerindeki merkez şubeleri kapatılmıştır. Ayrıca TÖS üyesi öğretmenler

¹⁸³ A.g.m, s. 68.

¹⁸⁴ Koç, a.g.e, s. 440.

¹⁸⁵ A.g.e, s. 465.

de tutuklanmaya başlanmıştır.¹⁸⁶ Bu olaylar arasında; İsrail Büyükelçisi Elrom'un kaçırılıp öldürülmesi sonrasında, üniversite öğretim görevlileri ve aydınlara karşı tutuklamalar yapılmıştır. Bu tutuklamalar arasında TÖS Genel Başkanı Fakir Baykurt, TÖS yöneticileri ve TÖS üyesi öğretmenler de bulunmaktadır.¹⁸⁷

12 Mart Muhtırası'nın ardından; DİSK'e karşı dava açılmazken, TÖS hakkında Ankara Sıkıyönetim Komutanlığı 2 numaralı Askeri Mahkemesi'nde dava açılmıştır. TÖS'e karşı açılan bu davada suç tarihleri 1969-1971 yılları arasında kapsamaktadır.¹⁸⁸TÖS hakkında açılan davanın iddianamesini sıkıyönetim dönemi Askeri Savcısı Baki Tuğ hazırlamıştır. Hazırlanan iddianamede, TÖS'ün gerçekleştirdiği; Büyük Eğitim Yürüyüşü, Devrimci Eğitim Şurası, Büyük Öğretmen Boykotu, suç teşkil eden eylemler arasında yer almıştır. Ayrıca Askeri Savcı Baki Tuğ iddianamesinde, TÖS hakkında "Türkiye'yi uçurumun kıyısına getiren örgüt" olarak bahsetmiştir.¹⁸⁹TÖS Davasında, TÖS'ün aralarında yöneticilerin ve üyelerinin bulunduğu 185 kişi hakkında yargılama kararı alınmıştır.¹⁹⁰ TÖS Davasında TÖS yöneticilerine yönelik suçlamada, eski TCK'nın 141. ve 142. maddeleri uyarınca ceza istenmiştir.¹⁹¹ Bu dava sonucunda, "*Genel Başkan Fakir Baykurt, Genel Başkan Yardımcısı Dursun Akçam, Genel Sekreter Osman Korkut Akol, Yürütme Kurulu Üyesi Veli Kasımoğlu 8 yıl 10 ay 20 gün ağır hapis cezasına çarptırıldı.*"¹⁹² TÖS Davası'nda sanık TÖS üyeleri, 1974 yılında çıkarılan 1803 sayılı genel aftan yararlanmak istememişlerdir.¹⁹³ Bu durum neticesinde dava devam etmiş ve Askeri Yargıtay Mahkemesi 13 Nisan 1976 tarihinde beraat vererek TÖS davasını sonuçlandırmıştır.¹⁹⁴ Dava sırasında çıkarılan aftan yararlanmak istememeleri, suçlamalar karşısında aklanmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. 1974 yılında çıkarılan aftan yararlanmış olmak demek, yapılan suçlamaların kabulü anlamına geleceğinden, bu olası durumu kabul etmemişlerdir.¹⁹⁵

¹⁸⁶ Mert, a.g.e, s. 139.

¹⁸⁷ A.g.e, s. 139.

¹⁸⁸ Koç, a.g.e, s. 465.

¹⁸⁹ Karabağ, a.g.e, s. 60.

¹⁹⁰ Koç, TÖS Antiemperyalist Bir Öğretmen Örgütü, s. 42.

¹⁹¹ Baykurt, İfade(TÖS Savunması), s. 10.

¹⁹² Koç, a.g.e, s. 467.

¹⁹³ Karabağ, a.g.e, s. 60.

¹⁹⁴ Mert, a.g.e, s. 141.

¹⁹⁵ Baykurt, a.g.e, s. 11,12.

12 Mart 1971 Muhtırası'ndan sonra önemli anayasa değişiklikleri de olmuştur. 1961 Anayasası'nın getirdiği kazanımlar ve özgürlükçü ortam 1971 Muhtırası sonrasında eleştirilmiş ve Türkiye'deki toplumsal kargaşa ortamına zemin hazırladığı ileri sürülmüştür. Bu duruma paralel olarak muhtıra sonrası anayasada bu konuya ilişkin değişiklik yoluna gidilmiştir.

12 Mart 1971 Muhtırası sonrası, 20 Eylül 1971 tarihinde çıkarılan 1488 sayılı kanun ile anayasada önemli değişiklikler yapılmıştır. 1961 Anayasası'nın 46. maddesinin f/1 bendindeki "çalışanlar" ifadesi "işçiler" olarak değiştirilerek, memurların sendika kurma ve üye olma hakları ellerinden alınmıştır. Bu değişiklikle birlikte yalnızca işçi ve işverenlere sendika kurma ve üye olma hakkı tanınmıştır.¹⁹⁶ Bu değişikler sonrası memurların dernek olarak örgütlenmeleri de devlet tarafından sıkı kontrol altına alınmıştır. Bu durumun neticesi olarak 1961 Anayasası ile memurlara tanınan sendikalaşma hakkı ellerinden alınarak, 1908 Tatil-i Eşgal Kanunu ve 1938 Cemiyetler Kanununa yönelik bir gerileme yaşanmıştır.¹⁹⁷

1971 yılında, 1961 Anayasası'nın 46. ve 119. maddelerinde yapılan değişiklikler yürürlüğü girdiği tarihten 624 Sayılı Kamu Personeli Sendikaları Kanunu uyarınca faaliyetlerini sürdüren sendikaların son bulunacağı ifade edilmiştir. Yapılan bu değişikliklerin 20.09.1971 tarihinde çıkarılan 1488 sayılı yasa ile yürürlüğe girmesi ile birlikte, Türkiye'de kamu personellerinin kurduğu sendikaların etkinlikleri sona ermiştir. Tıpkı diğer kamu personelleri sendikaları gibi TÖS'ün de etkinliği bitmiştir.¹⁹⁸

Anayasa değişikliği ile öngörülen sendikaların kapanması durumu, TÖS içerisindeki kadroları hareketlendirmiş, öğretmen örgütlenmesinin devamı için yeni adımlar atılmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak hazırlıkları sürdüren bu kadrolar TÖB-DER'i kurmuştur.¹⁹⁹ Anayasa değişikliği öncesinde, örgütsüz kalmamak ve TÖS'ün malvarlığına el konulmasını önlemek üzerine başlatılan bu girişim, 3 Eylül 1971 tarihinde TÖB-DER'in kurulmasıyla sonuçlanmıştır.²⁰⁰

¹⁹⁶ Karabağ, a.g.e, s. 57.

¹⁹⁷ Mert, a.g.e, s. 143.

¹⁹⁸ Karabağ, a.g.e, s. 57,58.

¹⁹⁹ A.g.e, s. 59.

²⁰⁰ Mert, a.g.e, s. 145.

1971 Muhtırası ve sonrasında açılan TÖS Davası, yine 1971 yılında gerçekleştirilen anayasa değişiklikleri, Türkiye’de memur sendikacılığının gelişmesi önünde ciddi bir gerileme yaşatmıştır. Türkiye’de demokrasinin ilerlemesi adına ciddi bir kazanım olan memurların sendikalaşma hakkının önüne geçilerek, Türk demokrasisi ağır bir darbe almıştır.

SONUÇ

1961 Anayasası'nın 46. Maddesinde Türkiye'de ilk kez memurlara sendika hakkının tanınmış ve güvence altına alınmıştır. Bu anayasa maddesi uyarınca 1965 yılında 624 sayılı Devlet Personeli Sendikalar Kanunu çıkarılmıştır. Buna paralel olarak Türkiye'de memurlar, sendika çatısı altında örgütlenmeye başlamıştır. Tıpkı diğer memurlar gibi öğretmenlerin önemli bir kısmı da TÖS çatısı altında örgütlenmiştir. 8 Temmuz 1965 tarihinde kurulan TÖS, Türkiye'de sendikal hareketler açısından önemli bir başlangıç noktasını oluşturmuştur.

TÖS, bir memur sendikası olarak, hak ve özgürlük arayışı içerisinde bulunmuştur. Bu bağlamda TÖS, mesleki sorunların giderilmesi ve mesleki hakların güvence altına alınıp iyileştirilmesi için gayret sarf etmiştir. TÖS, Türkiye'de öğretmenlerin birçok sorunuyla ilgilenmiştir. Bu sorunların başında geçim sıkıntısı, sağlık sorunları, güvenlik sorunları vb. alandaki sorunlara değinerek bu sorunların giderilmesi ve öğretmenlerin daha iyi bir yaşam kalitesine ulaşabilmesi için çözüm yolları aramıştır. Öğretmenlerin yaşadığı bu sorunların giderilebilmesi için, iktidardan hak taleplerinde bulunmuştur.

TÖS, sadece mesleki sorunlarla ilgilenmekle kalmayıp, Türkiye'deki genel sorunlar üzerine de fikirler üretmiştir. Türkiye'de eğitim alanında, ekonomi alanında ve toplumsal alanda birçok soruna değinen TÖS, bu sorunların çözümü için iktidar sahiplerine seslerini duyabilmek için çaba sarf etmiştir. Sendika olmanın nimetlerinden yararlanan TÖS, demokratik baskı grubu niteliği kimliğiyle, iktidar ve yandaşlarına gerek mesleki sorunlar gerek ise Türkiye'deki genel sorunlar üzerine baskı oluşturmaya ve çıkar elde etmeye çalışmıştır.

TÖS, bu çerçevede, iktidarı demokratik baskı altına almaya çalışmış ve çıkarlar elde etme yoluna gitmiştir. Bu bağlamda TÖS üç büyük eylemini gerçekleştirmiştir. Bunlar; Devrimci Eğitim Şurası, Büyük Eğitim Yürüyüşü ve Büyük Öğretmen Boykotu'dur. Bu eylemler Türkiye'de kamuoyu tarafından takip edilmiş ve büyük yankılar uyandırmıştır. TÖS, her ne kadar bu eylemleri yapmada başarılı olsa da tam anlamıyla taleplerini karşılayamamıştır. Her ne kadar çıkar elde etmede başarısız olsa da TÖS, ülke çapında yaptığı bu eylemlerle Türkiye'de

sendikal hareketler açısından önemli derecede etkili olmuştur. Aynı zamanda “demokratik baskı grubu” niteliğini de en iyi şekilde yerine getiren TÖS, sendikacılık faaliyetlerinin Türkiye’de ilerlemesi ve hak arayışının sürdürülebilmesi için ciddi mücadele vermiştir.

TÖS, Türkiye çapında eylem yapabilme başarısını sergileyebilmiştir. Bu açıdan bakıldığında TÖS’ün örgütlenmesinin ne denli kuvvetli olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir. Türkiye’deki öğretmenlerin büyük bir kısmını çatısı altında toplamayı başaran TÖS, her zaman vurguladı “tek ve güçlü sendika” için başarılı sonuçlara imza atmıştır. Türkiye’de eşine az rastlanır olan bu durumu başarabilen TÖS, Türk sendikacılığı adına hem demokratik bir kazanım hem de örnek teşkil etmiştir.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurları olarak kabul edilen ve Türkiye’de sendikal hareketler açısından önemli bir yere sahip olan TÖS; Türkiye’de sendikacılığın gelişmesi ve aynı zamanda demokratik kazanımların sağlanabilmesi adına fikirleri, amaçları ve eylemleriyle önemli katkılar sunmuştur.

12 Mart 1971 Muhtırası sonrasında TÖS’ün yöneticileri, üyeleri ve tüzel kişiliği adına davalar açılmıştır. Askeri savcılık tarafından hazırlanan iddianamede ve TÖS davalarında TÖS’ün Türkiye’de oluşan kargaşa ortamında etkisi olduğu görüşü belirtilmiştir. Bu davada TÖS yöneticileri ve üyeleri yargılanmış ve hapis cezaları almışlardır. TÖS Davası sırasında 1974 yılında genel af çıkarılmış; ancak TÖS Davası’nda hüküm giyen TÖS yöneticileri bu aftan yararlanmak istememişlerdir. Bu durumun sebebi ise üzerlerine atılan suçlardan aklanmak istemeleridir. Aftan yararlanıp çıkmayı kabul etmemişlerdir. Bu davadan ise 1976 yılında beraat etmişlerdir.

1971 muhtırası, Türk demokrasisine ciddi bir darbe vurmuştur. 1961 Anayasasında, Türk demokrasisinin gelişmesi için atılan önemli adımlar, yapılan anayasa değişiklikleriyle ile geri alınmıştır. Hem Türk demokrasisinin gelişmesi hem de Türkiye’de sendikal hareketlerin gelişmesi için büyük bir kazanım olan memurların sendikalaşma hakkının önüne geçilerek, Türk demokrasisine ve Türk sendikacılığına ağır bir darbe vurulmuştur. TÖS de bu durumdan zarar görek

antidemokratik bir şekilde kapatılmıştır. Türk demokrasisi ve Türk sendikacılığı adına önemli kazanımlar elde edilmesini sağlayan ve önemli bir örnek oluşturan TÖS, 1971 Muhtırası ve sonrasında yaşanan antidemokratik süreç içerisinde kapatılarak, Türkiye’de sendikal hareketler tarihindeki yerini almıştır.

KAYNAKÇA

- ACAR-SAVRAN, Gülnur, **Sivil Toplum ve Ötesi: Rousseau, Hegel, Marx**, Belge Yayınları, (3.Baskı), İstanbul 2013.
- AĞRALI, Sedat, **Günümüze Kadar Belgelerle Türk Sendikacılığı**, Son Telgraf Matbaası, İstanbul 1967.
- AKÇAM, Dursun, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Şube Başkanlıklarına Çektiği Telgraf**, 18.11.1969.
- AKÇAM, Dursun, APAYDIN, Talip, AYTAN, Avni, BOZKURT, Ali, ERDOĞDU Vahap, “Devrim İçin Eğitim”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası**, Bildiri No:6, TÖYKO Matbaası, Ankara 1971.
- AKINCI, Abdulvahap, “Türkiye’nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri”, **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.9, S.1, 2014, s. 55-72.
- AKOL, Osman K., **TÖS Genel Yönetim Kurulu Üyelerine, Yürütme Kurulu Üyelerine, TÖS Baştemsilcisi ve Temsilcilerine TÖS Şube Başkanlığına, Başmüfettişliğe**, TÖYKO Matbaası, Ankara 1970.
- ALEMDAR, Zeynep, “Baskı Grupları ve Sivil Toplum”, **Karşılaştırılmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, (4.Baskı), İstanbul 2016, s. 170-188.
- APAYDIN, Talip-AKÇAM, Dursun, “Geri Kalmış Ülkelerde, Özellikle Türkiye’de Eğitim Sorunları ve Devrim İhtiyaçları”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No:2, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.
- APAYDIN, Talip, BİNYAZAR, Adnan, CİHANGİR, Mehmet, KANAR, Haşim, KUDRET, Cevdet, “Devrim İçin Edebiyat”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası**, Bildiri No:9, Şark Matbaası, Ankara 1971.

- ARINIR, Turgan-ÖZTÜRK, Sırrı, **İşçi Sınıfı Sendikalar ve 15/16 Haziran Olaylar-Nedenleri-Davalar-Belgeler-Anılar-Yorumlar**, Sorun Yayınları, İstanbul 1976.
- ARLI, Gizem, “Düzenlenebilir Yapılardan Düzenlenemez Formlara Sendikal Hareketin Gelişimi TÖS-EĞİTİM-SEN”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2011.
- ASLAN, Seyfettin, “Sivil Toplum ve Demokrasi”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.15, S.2, 2010, s. 357-374.
- ATIKER, Erhan, “Sivil Toplum Perspektifleri”, **Sosyoloji Dergisi**, C.3, S.6, 2003, s.13-20.
- AYSAL, Necdet, “Anadolu’da Aydınlanma Hareketinin Doğuşu: Köy Enstitüleri”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, S.35-36, 2005, s. 267-282.
- BAYHAN, Vehbi, “Demokrasi ve Sivil Toplum Örgütlerinin Engelleri: Patronaj ve Nepotizm”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.26, No.1, 2002, s. 1-13.
- BAYKURT, Fakir, **Sendika ve Grev**, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969.
- BAYKURT, Fakir, **Öğretmenlerin Birleşmesine Doğru**, TÖYKO Matbaası, Ankara 1970.
- BAYKURT, Fakir, **Türkiye’de Eğitim Çıkmazı ve Öğretmenlerin Savaşı**, Şark Matbaası, Ankara 1971.
- BAYKURT, Fakir, **İfade (TÖS Savunması)**, Eğitim-İş Yayınları, Ankara 1994.
- BAYKURT, Fakir, **Bir Tös Vardı**, Papirüs Yayınları, İstanbul 2000.
- BAYKURT, Fakir, **Öğretmenin Uyandırma Görevi**, Eğitim-Sen Yayınları, Ankara 2000.

- BEKTAŞ, Cengiz, EROL, Turan, NUTKU, Özdemir, SUN, Muammer, “Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Kültür ve Sanat Kurumları”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No: 7/d, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.
- CANIKLIOĞLU, Meltem Dikmen, **Sivil Toplum ve Türkiye Demokrasisindeki İzdüşümleri**, Seçkin Yayıncılık, Ankara 2007.
- COŞKUN, Feyzullah, GÜNÇE, Ergin, KARAMAN, Suphi, SÖNMEZ, Atilla, SENCER, Oya, TEKELİ, İlhan, “Ülkemizin İçinde Bulunduğu Genel Koşullar”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası**, Bildiri No:1, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1971.
- ÇUKUR, Duygu, “Köy Enstitüleri Eğitim Modelinin Hedeflediği İnsan Tipi ve Türkiye’de Yapılmış Tezlerde Köy Enstitüleri”, **Toplum ve Demokrasi Dergisi**, C.2, S.4, 2008, s. 151-162.
- DEMİREL, Nuri, “Farklı Bir Platformda Sivil Toplum ve Türkiye”, **Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi**, S.26, 2011, s. 145-164.
- DEMİREL, Said, ALPTEKİN, Kamil, ALLUŞOĞLU, Mehmet Ali, “Sivil Toplum Örgütleri”, **Mülkiye Dergisi**, C.26, S.233, 2002, s. 127-138.
- DERELİ, Bengü, “Sendika Demokrasinin Teorik Temelleri”, **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası**, C.31, S.1-4, 1971, s. 97-118.
- ERDAYI, A. Utku, “Türk Mevzuatının Sendika Özgürlüğüne İlişkin 87 Sayılı Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmesi’ne Uyum Sorunu”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.13, S.3, 2009, s. 201-226.
- ERDEM, Tevfik-ÖZTAŞ, Nail, “İmge ve Gerçeklik Olarak Sivil Toplum ve STK’lar”, **Sosyoloji Konferansları Dergisi**, No:52, S.2, 2015, s. 559-586.

ERDER, Necat, “Eğitim Devriminde Planlama Yöntemi”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No:9, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.

ERDOĞAN, Doğan, ÖZEK, Çetin, ÖZGÜDEN, Doğan, PEKİN, Faruk, “Dünya’da Eğitim Akımları”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası 2. Devrimci Eğitim Şurası**, Bildiri No:5, Şark Matbaası, Ankara 1971.

ERTEM, Barış, “12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974)”, **OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, C.8, S. 14, 2018, s. 655-676.

GÜLER, Tahsin, “12 Eylül 2010 Tarihli Anayasa Değişikliğinin Kamu Görevlileri Sendikacılığına Etkileri”, **Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, S.41, 2014, s. 213-220.

GÜMÜŞ, Burak, “Siyasal Güçler”, **Siyaset Bilimi’nde Kuram – Yöntem – Güncel Yaklaşımlar**, Kriter Yayınları, İstanbul 2011, s. 168-210.

GÜNER, İ. Safa GÜNER, “VIII. Milli Eğitim Şurası”, **Milli Eğitimde Tutarsız Bir Şura Aldatıcı Bir Reform**, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1971.

HELVACI, Nevzat-ÖCAL, M. Şevki, “Öğretmenin Geçim ve Güvenliği”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No:12/b, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.

HEYWOOD, Andrew, **Siyaset** (Çev. Bekir Berat Özipek), Adres Yayınları, (4.Baskı), Ankara 2011.

KARABAĞ, Gülçin, “TÖB-DER ve Sol Siyaset”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İstanbul 2016.

KESER, Hayri-HIŞIM, Selin, “Demokrasilerde Sivil Toplumun Rolü”, **İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.7, S.2, 2016, s. 201-224.

KOÇ, Yıldırım, **TÖS Antiemperyalist Bir Öğretmen Örgütü**, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

KOÇ, Yıldırım, **TÖS Tarihi-I (1965-1971)**, Kuzgun Kitap, Bursa 2015.

KOÇ, Yıldırım, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Tarihi (1965-1971)**, Kuzgun Kitap, (2. Baskı), Bursa 2015.

KOÇTÜRK, Osman N., “Öğrencilerin Temel İhtiyaçları”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No: 8-A, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.

KOÇTÜRK, Osman N., **Türk Halkının Beslenme Sorunu**, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969.

KÜÇÜK, Sami, **Toprak ve Tarım Sorunu**, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969.

LEFRANC, Georges-SÜLKER, Kemal, **Dünyada ve Bizde Sendikacılık**, Varlık Yayınları, İstanbul 1966.

MAHİROĞULLARI, Adnan, “Türkiye’de Sendika-Siyasi Parti İlişkileri”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.46, 2003, s. 1-27.

MAHİROĞULLARI, Adnan, “Sendika-Siyaset İlişkisinin Teorik Çerçevesi ve Günümüzdeki Düzeyi”, **Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi**, C.1, S.2, 2012, s. 8-23.

MAHİROĞULLARI, Adnan, **Osmanlı’dan Günümüze Türk Sendikacılık Tarihi (İşçi-İşveren-Memur Sendikacılığı)**, Özlem Kitabevi, (2.Baskı), Sivas 2017.

MERT, Özgür, “Türkiye’de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri(1960-1980)”, Yayımlanmamış Doktora Tezi, **Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Isparta 2013.

Milliyet, 13.03.1971.

Milliyet, 14.02.1969.

Milliyet, 15.12.1969.

NEOCLEOUS, Mark, **Sivil Toplumunu Yönetmek: Devlet İktidarı Kuramına Doğru** (Çev. Bahadır Ahıska), Notabene Yayınları, (2.Baskı), Ankara 2015.

ÖZAYDIN, Mehmet Merve-HAN, Ercan, “Sendika Üyesi Kamu Görevlilerinin “Sendika-Siyaset” İlişkisine Yönelik Yaklaşımları Üzerine Bir Alan Araştırması”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, C.19, S.2, 2014, s. 57-73.

ÖZEK, Çetin, “Kapitalist Düzendeki Eğitim Kurumları ve İşleyiş Biçimleri”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No:4, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1968.

ÖZGEN, Hilmi, **Montaj Sanayii**, TÖYKO Matbaası, Ankara 1969.

SAYMEN, Ferit H., “Anayasa Tasarısında Sendika Hürriyeti”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S.13, 1962, s. 117-128.

SÜLKER, Kemal, “Öğretmenlerin Örgütlenmesi”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No: 12/c, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1968.

TC Resmi Gazete, Sayı: 10859 (20 Temmuz 1961).

“Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Eğitim Kurumları Üniversite ve Yüksek Okullar”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No: 7/b, İş Matbaacılık ve Ticaret, Ankara 1968.

Töre-Devlet Yayınevi, **TÖS Dosyası-II**, Töre-Devlet Yayınları, Ankara 1973.

TÖS Gazetesi, 15.03.1971.

TÖS Samsun Şubesi Haber Bülteni, 12 Şubat 1968, Şensoy Basımevi, Samsun.

Türkiye Öğretmenler Sendikası Aydın Şubesi Haber Mektubu, Aydoğdu Matbaası, Mayıs 1967, Yıl:2, Sayı:4.

Türkiye Öğretmenler Sendikası Çalışma Programı 1967-1969, Balkanoğlu Matbaacılık, Ankara 1968.

Türkiye Öğretmenler Sendikası Eskişehir Şubesi Haber Bülteni, Şubat 1969.

YAVUZ, Fehmi, “Din Eğitimi”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No:7/h, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.

YILDIRIM, Hidayet, “Türkiye’de Öğretmen Örgütlenmeleri (1960-1980)”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, İzmir 2013.

YILDIRIM, Murat, “Sivil Toplum ve Devlet”, **Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.27, No.2, 2003, s. 226-242.

YILMAZ, Ensar, “Türkiye’de İşçi Sendikalarının Siyasal ve Sosyolojik Özellikleri Üzerinden Tarihsel Süreç İçinde Değerlendirilmesi”, **Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.14, S.1, 2010, s.195-207.

YÖRÜKOĞLU, Atalay, “Çocukların Sosyal İhtiyaçları ve Eğitimde Ruh Sağlığı”, **Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası**, Doküman No:8/b, Yenigün Matbaası, Ankara 1968.

1965 Türkiye Öğretmenler Sendikası Tüzüğü, Şark Matbaası, Ankara.

1969 Türkiye Öğretmenler Sendikası Tüzüğü, TÖYKO Matbaası, Ankara.

ÖZGEÇMİŞ

4 Eylül 1993 tarihinde Ordu ilinde dünyaya geldim. İlk ve ortaokulu Ordu ili Altınordu ilçesinde bulunan İsmetpaşa İlköğretim okulunda tamamladım. Lise öğrenimimi Ordu ili Perşembe ilçesinde bulunan Perşembe Anadolu Lisesi'nde tamamladım. Lisans eğitimimi, 2011 yılında Hitit Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümüne girip 2015 yılında tamamladım. 2016 yılında kayıt olduğum Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi tezli yüksek programından 2019 yılında 'Türkiye'de Sendikal Hareketlere Bir Örnek: Türkiye Öğretmenler Sendikası (TÖS)' başlıklı tez ile mezun oldum.